

ΠΡΟΣ Τ.Σ.Ε.Σ.

ΤΟΥ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗ

Του τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών

Του τμήματος Ιατρικής

Του τμήματος Βιολογίας

Του τμήματος Κοινωνιολογίας

Του Πανεπιστημίου Κρήτης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΤΥΧΟΣ: ΒΙΟΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ & ΦΥΛΟ:

ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ:

ΟΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

& Η ΕΡΓΑΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

ΕΠΩΝΥΜΟ : Γαλάνη

ΟΝΟΜΑ: Καλλιόπη

ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ : Ιωάννης

Α.Μ.: 151

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: Κούση Μαρία

ΜΕΛΗ: Παπαδάκη Ευαγγελία

Κουκουζέλης Κωνσταντίνος

ΦΕΘΥΜΝΟ 2014

Αφιερωμένη σε όλους μαζί και στον καθένα ξεχωριστά...

στις δυο μου κόρες Κωνσταντίνα και Βασιλειάνα,

στον αδελφό τους Κωνσταντίνο,

και στο σύζυγό μου Νίκο

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το παρόν πόνημα είναι προϊόν προσωπικής μελέτης και εργασίας, η οποία ωστόσο δε θα επέφερε τα ανάλογα αποτελέσματα χωρίς τη καταλυτική συμβολή ορισμένων ατόμων. Ως εκ τούτου, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω από καρδιάς:

Την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Μαρία Κούση, για την ουσιαστική καθοδήγηση και την απλόχερη βοήθεια που μου παρείχε, όντας πάντοτε πρόθυμη, αμεσότατη και καίρια στις παρατηρήσεις της.

Την κ. Λίνα Παπαδάκη, για την καθοδήγηση της στο φιλοσοφικό μέρος της εργασίας, αλλά και τις ουσιαστικές της παρατηρήσεις σε ολόκληρη την εργασία, η οποία ήταν πάντοτε πρόθυμη και άμεση στην επικοινωνία της.

Τον κ. Κωνσταντίνο Κουκουζέλη, για την καθοδήγηση του στο φιλοσοφικό μέρος της εργασίας, αλλά και τις καίριες παρατηρήσεις του σε ολόκληρη την εργασία, ο οποίος ήταν πάντοτε πρόθυμος και άμεσος στην επικοινωνία του.

Το σύζυγο μου, Νίκο Παπανικολάου, για την ιώβεια υπομονή που έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας και τις κόρες μου, Κωνσταντίνα και Βασιλειάννα, για τον πολύτιμο χρόνο που τους στέρησα.

Τέλος, το πιο μεγάλο «ευχαριστώ» το οφείλω στον Κωνσταντίνο Παπανικολάου, ο οποίος χρειάστηκε πολλές φορές να κρατήσει τις αδερφές του και να χάσει πολύτιμο χρόνο από το διάβασμά του, χωρίς τη βοήθεια του οποίου η εκπόνηση της εργασίας θα ήταν πολύ δύσκολο να ολοκληρωθεί.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη του ζητήματος των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών, υπό το πρίσμα της φεμινιστικής βιοηθικής και της καντιανής ηθικής. Η φεμινιστική βιοηθική εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1990 και αποτελεί ένα νέο πεδίο επιστημονικής έρευνας, με διαφορετικές επιστημονικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Επικεντρώνεται σε ζητήματα σχετικά με την έμφυλη διάσταση της αυτονομίας και της δικαιοσύνης, ενώ παράλληλα μελετά κριτικά σύγχρονα θέματα επιστημονικών επιτευγμάτων. Ορίζεται από την αναζήτηση των μεταβαλλόμενων κοινωνικών σχέσεων, που χαρακτηρίζονται από την ανθρώπινη κυριαρχία και την υποταγή, οι οποίες εμποδίζουν την άσκηση της ελευθερίας, ενώ παράλληλα λαμβάνει υπόψη της τα προβλήματα τις κοινωνίας σε παγκόσμια κλίμακα. Αναδεικνύει λοιπόν ζητήματα αυτονομίας και δικαιοσύνης σε σχέση με τη θέση της γυναίκας στις νέες τεχνολογίες, μελετώντας τις επιπτώσεις αυτών στην ανθρώπινη ζωή και συγκεκριμένα στη ζωή των γυναικών, υποστηρίζοντας ότι οι νέες βιοιατρικές τεχνολογίες οδηγούν στην εργαλειοποίηση της γυναίκας. Παράλληλα μελετάται η καντιανή ηθική, έτσι όπως αποτυπώθηκε από τον Γερμανό φιλόσοφο και επιστήμονα Immanuel Kant στο τέλος του 18^{ου} αιώνα. Ο Καντ διατύπωσε την ηθική του με σημεία αναφοράς τις έννοιες της ελευθερίας και της αυτονομίας της βούλησης. Επιχειρώντας την αναγωγή του θέματος των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών στην καντιανή ηθική, αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι νέες μέθοδοι θίγουν την αυτονομία της γυναίκας και για αυτό το λόγο θεωρούνται καταδικαστέες.

ABSTRACT

The purpose of this assignment is the study of the new reproductive technologies in the light of the feminist bioethics and Kantian ethics. Feminist bioethics first appeared in 1990 and form a new field of scientific research with different scientific and theoretical approaches.

It focuses on issues related to the gender dimension of autonomy and justice while critically examining contemporary issues of scientific achievements. It is defined by the search of changing social relationships, characterized by human dominance and submission which hinder the exercise of freedom, while taking into account the problems of society worldwide. In fact, it highlights autonomy and justice in relation to the position of women in new technologies , studying the impacts on human life and specifically the lives of women , arguing that new biomedical technologies lead to the instrumentalization of women. At the same time Kantian ethics is studied, as reflected by the German philosopher and scientist Immanuel Kant at the end of the 18th century . Kant delivered his ethics with benchmark the concepts of liberty and the autonomy of will . Attempting to reduce the issue of new reproductive technologies in Kantian ethics, one realizes that these new methods affect the autonomy of women and for this reason are considered reprehensible .

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	ii
ABSTRACT	iii

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Το πρόβλημα και τα ερωτήματα της ΜΔΕ	1
1.2. Παρουσίαση των ζητημάτων προς εξέταση	3
1.3. Γιατί είναι σημαντικό για τη βιοηθική	4
1.4. Σκοπός της ΜΔΕ	5
1.5. Παρουσίαση της δομής της ΜΔΕ	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ: ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

2.1. Οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες	7
2.2. Η εμπορευματοποίηση της αναπαραγωγής και της παρένθετης μητρότητας.	10
2.3. Ο ρόλος της χρηματικής αμοιβής	13
2.4.Ο ρόλος των γυναικών στην παγκόσμια αγορά της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής	16
2.5. Η κατάσταση στις Η.Π.Α., Ηνωμένο Βασίλειο και Ινδία.	23
2.6. Ιατρικοί κίνδυνοι στη δωρεά ωαρίων και την παρένθετη μητρότητα	28

2.7. Η Κοινωνική και έμφυλη δικαιοσύνη της αναπαραγωγικής τεχνολογίας	34
2.8. Η διεθνής νομική κατάσταση	36
2.9. Η κριτική των φεμινιστικών οργανώσεων	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ

3.1. Ηθική	
3.1.1. Η Αυτονομία της Βούλησης - Η ηθική πράξη.	42
3.1.2. Η έννοια της βούλησης: εννοιολογική οριοθέτηση και διάκριση.	43
3.1.3. Η κατηγορική προστακτική του Καντ	46
3.1.4. Οι θέσεις του Καντ για την αντικειμενοποίηση	48
3.1.5. Η έννοια της αντικειμενοποίησης και της εργαλειοποίησης - Εννοιολογική οριοθέτηση, όψεις και προϋποθέσεις της αντικειμενοποίησης	52
3.1.6. Αντικειμενοποίηση και αυτονομία	56
3.2. Φεμινισμός	58
3.2.1. Φεμινισμός και βιοηθική	58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΝΤΙΑΝΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

4.1 Φεμινισμός και αναπαραγωγή	64
4.1.1. Φεμινιστικές προσεγγίσεις και αναπαραγωγή	64

4.1.2. Οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες και οι συνέπειες για την αυτονομία	65
4.1.3. Η εκμετάλλευση της γυναίκας	67
4.1.4. Η θέση του φεμινισμού για τη χρηματική αμοιβή.	69
4.1.5. Φεμινιστική κριτική για την τεχνητή γονιμοποίηση: η αντικειμενοποίηση των γυναικών.	71
4.2. Καντιανή ηθική και αναπαραγωγή	78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	84
Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση	87
Βιβλιογραφία Ελληνόγλωσση	94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Το πρόβλημα και τα ερωτήματα της ΜΔΕ

Το 1978 υπήρξε μια χρονιά-ορόσημο, καθώς γεννήθηκε στην Αγγλία το πρώτο παιδί με τη μέθοδο της εξωσωματικής γονιμοποίησης. Έκτοτε, χιλιάδες ζευγάρια ανανέωσαν τις ελπίδες τους, με την προσδοκία της ολοκλήρωσης της οικογένειάς τους. Σε αυτό το πλαίσιο, στον τομέα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, η επιστημονική εξέλιξη υπήρξε αλματώδης. Η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή όμως δεν συνεπάγεται αποκλειστικά την εξωσωματική γονιμοποίηση. Περιλαμβάνει τρία επίπεδα υποβοήθησης, δηλαδή προοδευτικά αυξανόμενης παρεμβατικότητας. Καταρχήν η απλή πρόκληση ωοθυλακιορρηξίας και ο προγραμματισμός της σεξουαλικής επαφής, η πρόκληση ωοθυλακιορρηξίας και ο συνδυασμός της με τη σπερματέγχυση και τέλος η εφαρμογή των μεθόδων εξωσωματικής γονιμοποίησης. Στις τελευταίες, υπάγεται η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα, τις οποίες μελετάμε στην παρούσα εργασία. Η επιλογή αυτών έγκειται στα μεγαλύτερα ποσοστά επιτυχίας που παρουσιάζουν σε σχέση με τις άλλες μεθόδους, καθώς και στο γεγονός, ότι αποτελούν την πλέον εξελιγμένη μέθοδο υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, κατά την οποία η γονιμοποίηση και τα πρώτα βήματα της ανάπτυξης του γονιμοποιημένου ωαρίου πραγματοποιούνται έξω από το γεννητικό σύστημα της γυναίκας, στο εμβρυολογικό εργαστήριο. Ωστόσο, ο πιο βασικός λόγος επιλογής των συγκεκριμένων μεθόδων αποτελεί το γεγονός, ότι οι δύο μέθοδοι συνεπάγονται την εμπλοκή στη διαδικασία αυτή ενός τρίτου γυναικείου προσώπου, το οποίο είτε θα προσφέρει τα ωάρια της, είτε θα γίνει παρένθετη μητέρα.

Συνακολούθως λοιπόν με το θέμα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής αναδύονται και άλλες πτυχές, κυρίως ηθικού περιεχομένου. Μια από αυτές υπήρξε η φεμινιστική βιοηθική, η οποία τυπικά εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1990 με τη δημοσίευση των πρώτων βιβλίων, που συσχετίζουν το φεμινισμό με τη βιοηθική (Diniz, Gonzalez-Velez, 2000: 63). Πρόκειται για ένα νέο πεδίο επιστημονικής έρευνας με διαφορετικές επιστημονικές και θεωρητικές προσεγγίσεις (Bluhm, 2011 : 154). Επικεντρώνεται σε ζητήματα, όπως η έμφυλη διάσταση της αυτονομίας και της

δικαιοσύνης και εξετάζει κριτικά σύγχρονα θέματα επιστημονικών επιτευγμάτων. Η φεμινιστική βιοηθική ορίζεται από την αναζήτηση για τις αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις, που χαρακτηρίζονται από την ανθρώπινη κυριαρχία και την υποταγή και οι οποίες, ως εκ τούτου εμποδίζουν την άσκηση της ελευθερίας (Diniz, Gonzalez-Velez, 2000: 68). Από την άλλη βέβαια, μια παγκόσμια βιοηθική είναι επιθυμητή, επειδή δεν μπορούμε πλέον να εξετάσουμε τις ιατρικές επιλογές, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τις οικολογικές επιστήμες και τα μεγαλύτερα ηθικά και κοινωνικά προβλήματα της κοινωνίας σε παγκόσμια κλίμακα (Tong, 2000: 27-28), όπως τα ζητήματα της αυτονομίας και της ενήμερης συγκατάθεσης, καθώς και τα θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης, που αφορούν ζητήματα δύναμης, καταπίεσης, εξαναγκασμού και εκμετάλλευσης (Baylis, 2009: 89) κυρίως στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Ένα τέτοιο ζήτημα δεν θα μπορούσε να μην συνάδει με το ευρύτερο ηθικό πλαίσιο, έτσι όπως διαμορφώθηκε από τους φιλοσόφους του 19^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα από τον Ι. Καντ, ο οποίος ανέπτυξε την ηθική του θεωρία, με σημείο αναφοράς την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου και την προστασία της αυτονομίας του.

Έτσι, ο προβληματισμός που εγείρει η συγκεκριμένη εργασία, υπάγεται στο πλαίσιο μελέτης, τόσο της φεμινιστικής προσέγγισης, όσο και της καντιανής ηθικής και τα κύρια βιοηθικά ερευνητικά ερωτήματα, που πρόκειται να εξεταστούν είναι τα ακόλουθα;

- Κατά πόσο οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες επιτρέπουν την αναπαραγωγική αυτονομία της γυναίκας;
- Σε ποιο βαθμό οι βιοιατρικές τεχνολογίες τείνουν να οδηγήσουν στην εργαλειοποίηση της γυναίκας;
- Κατά πόσο οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες θίγουν το δικαίωμα της γυναίκας για το σώμα της καθώς και το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής;

- Οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, το δικαίωμα να αποφασίζουν οι ίδιες αν είναι υπέρ ή κατά των ορμονικών θεραπειών και αν θέλουν ή όχι να δώσουν τα ωάρια τους για την έρευνα;
- Σε ποιο βαθμό οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες αναγκάζουν τη γυναίκα να τις δεχτεί προκειμένου να εξασφαλίσει τη γέννηση ενός υγιούς παιδιού;

Το βασικό βιοηθικό ερώτημα, που επιχειρεί να εξετάσει η παρούσα διπλωματική εργασία είναι: Κατά πόσο οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες επιτρέπουν την αναπαραγωγική αυτονομία της γυναίκας θίγοντας το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, της αυτονομίας και του αυτοκαθορισμού της ;

1.2.Παρουσίαση των ζητημάτων προς εξέταση

Η παρούσα διπλωματική εργασία υιοθετεί την προσέγγιση τις Φεμινιστικής Βιοηθικής και της καντιανής ηθικής, με στόχο την ανάδειξη και σύγκριση ζητημάτων αυτονομίας και δικαιοσύνης, που αφορούν τις γυναίκες και τις νέες τεχνολογίες. Παράλληλα εξετάζει τη φεμινιστική προσέγγιση σε σχέση με τις εφαρμογές των νέων τεχνολογιών στο γυναικείο σώμα.

Άλλωστε σύμφωνα με τη φεμινιστική βιοηθική άποψη, οι βιοιατρικές τεχνολογίες δεν μπορούν να κριθούν αποκλειστικά από μια ατομικιστική πλευρά. Υπογραμμίζουν τις επιπτώσεις που θα μπορούν να έχουν οι τεχνολογίες αυτές για τις βασικές αξίες της κοινωνίας, όπως ο σεβασμός για την ανθρώπινη ζωή των γυναικών (Braun, 2007). Το βασικό βιοηθικό λοιπόν ερώτημα της εργασίας είναι: Κατά πόσο οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες επιτρέπουν την αναπαραγωγική αυτονομία της γυναίκας θίγοντας το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, της αυτονομίας και του αυτοκαθορισμού της;

Σύμφωνα με το ερώτημα αυτό πολλές φεμινίστριες υποστηρίζουν, ότι οι ιατρικές εφαρμογές απαιτούν «υλικά», που προέρχονται από το σώμα των γυναικών, όπως η

δωρεά ωαρίων, οι οποίες οδηγούν στην εργαλειοποίηση του γυναικείου σώματος (Braun, 2007) και κατά συνέπεια θίγουν το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού της γυναίκας.

Πέρα από τη φεμινιστική σκοπιά, στην παρούσα εργασία επιχειρείται η μελέτη των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών, υπό το πρίσμα της καντιανής ηθικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο τέλος του 18^{ου} αιώνα. Με σημεία αναφοράς τις βασικές έννοιες του Καντ, δηλαδή της ελευθερίας και της αυτονομίας της βούλησης, παρουσιάζεται η ηθική που συνοδεύει τις νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες.

1.3.Γιατί είναι σημαντικό για τη βιοηθική

Όπως προαναφέρθηκε, εντοπίζεται πλέον μια σειρά νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών στο πλαίσιο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Μεταξύ αυτών, οι πιο διαδεδομένες είναι η απλή πρόκληση ωοθυλακιορρηξίας και ο προγραμματισμός της σεξουαλικής επαφής του ζευγαριού, η πρόκληση ωοθυλακιορρηξίας και ο συνδυασμός αυτής με σπερματέγχυση, και τέλος η εφαρμογή μεθόδων εξωσωματικής γονιμοποίησης. Στις μεθόδους αυτές συμπεριλαμβάνονται η ελεγχόμενη διέγερση των ωοθηκών, η ωοληψία, η εξωσωματική γονιμοποίηση, η οποία πολλές φορές ολοκληρώνεται με τη χρήση παρένθετης μητέρας, η μικρογονιμοποίηση – ICSI, η υποβοηθούμενη εκκόλαψη, η καλλιέργεια βλαστοκύστεων, η κρυοσυντήρηση των εμβρύων και η εμβρυομεταφορά των αποψυχθέντων εμβρύων, η κρυοσυντήρηση ωαρίων, η δωρεά ωαρίων, η ενδοσαλπγγική μεταφορά γαμετών ή ζυγώτη, η μικροχειρουργική λήψη σπερματοζωαρίων και η προεμφυτευτική Γενετική Διάγνωση.¹ Εκ των παραπάνω επιλέχθηκαν η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα, οι οποίες πέρα από τα ποσοστά επιτυχίας που συγκεντρώνουν, συνεπάγονται την εμπλοκή και τη συμμετοχή στην όλη διαδικασία ενός τρίτου προσώπου, μιας γυναίκας. Γι αυτόν τον λόγο μάλιστα φαίνεται, ότι οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες και κυρίως η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα εγείρουν αρκετά βιοηθικά διλήμματα σε σχέση με τη θέση της

¹ <http://www.embryoart.gr/gr/reproduction/method.htm>

γυναίκας και τη συμμετοχή της στη διαδικασία αυτή. Τα διλήμματα αυτά αφορούν παράλληλα στην ηθική της υπόστασης, στο δικαίωμα της γυναίκας για το σώμα της, στο δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής, στο επιχείρημα της αυτονομίας για το σώμα της καθώς και στο δικαίωμα για την αναπαραγωγική της αυτονομία. Παράλληλα συνδέονται άμεσα με τις απόψεις του Καντ σε σχέση με την αντικειμενοποίηση και την εργαλειοποίηση της γυναίκας καθώς και με την άρση της αυτονομίας της. Πρόκειται λοιπόν για ιδιαίτερα σημαντικά ζητήματα βιοηθικής και γι' αυτό το λόγο το κεντρικό βιοηθικό ερώτημα είναι σημαντικό για τη βιοηθική.

1.4.Σκοπός της ΜΔΕ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη του ζητήματος των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών και συγκεκριμένα της δωρεάς ωαρίων και της παρένθετης μητρότητας, υπό το πρίσμα της καντιανής ηθικής και της φεμινιστικής προσέγγισης. Η επιλογή των δύο συγκεκριμένων μεθόδων έγινε, δεδομένου ότι συνεπάγονται τη συμμετοχή ενός προσώπου, ξένου προς το ζευγάρι, που επιχειρεί την τεκνοποίηση. Η εργασία λοιπόν διερευνά κατά πόσο οι νέες αυτές αναπαραγωγικές τεχνολογίες επιτρέπουν στις γυναίκες τη μεγαλύτερη αναπαραγωγική ελευθερία και περισσότερο έλεγχο πάνω στο σώμα τους, αλλά από την άλλη μεριά τις εκμεταλλεύονται και τις καταπιέζουν αντιμετωπίζοντας το γυναικείο σώμα ως ένα χρηστικό αντικείμενο, καθώς χρησιμοποιείται ως απλό μέσο για την επίτευξη κάποιου απώτερου σκοπού και όχι προς όφελος του ίδιου του ατόμου, με αποτέλεσμα να τις οδηγούν στην εργαλειοποίηση.

1.5.Παρουσίαση της δομής της ΜΔΕ

Η παρούσα διπλωματική εργασία διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι τάσεις και τα χαρακτηριστικά των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών, ο ρόλος των γυναικών σε αυτές, καθώς και οι επιμέρους διαστάσεις που

αναδύονται, όπως ο ρόλος της χρηματικής αμοιβής, η διεθνής νομική κατάσταση και οι κίνδυνοι που συνεπάγονται οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας παρουσιάζεται η καντιανή ηθική και η φεμινιστική προσέγγιση. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι θέσεις του Καντ, σε σχέση με την αυτονομία της βούλησης και τον καθορισμό της ηθικής πράξης, η κατηγορική προστακτική και η έννοια της αντικειμενοποίησης και της εργαλειοποίησης, όπως διατυπώθηκαν από τον φιλόσοφο στα έργα του *Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών* και στην *Κριτική του Πρακτικού Λόγου*. Επιπλέον παρουσιάζονται οι θέσεις του φεμινισμού και η σύνδεσή τους με τη βιοηθική, με συγκεκριμένες αναφορές στη θέση της γυναίκας και στις περιπτώσεις της αντικειμενοποίησης.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας επιχειρείται η κριτική αποτίμηση των νέων αναπαραγωγικών μεθόδων, υπό το πρίσμα του φεμινισμού και της καντιανής ηθικής, με σημεία αναφοράς τις βασικές προαναφερθείσες θέσεις τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ: ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

2.1. Οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες

Οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες παρουσιάζουν μια ευρεία κλίμακα ανάπτυξης, εξέλιξης και ποικιλίας. Όπως προαναφέρθηκε στην παρούσα εργασία θα γίνει λόγος κυρίως για τη δωρεά ωαρίων και την παρένθετη μητρότητα, καθώς αποτελούν μεθόδους που εμπλέκουν και άλλα πρόσωπα, πέρα από το ζευγάρι και το ιατρικό προσωπικό, δηλαδή μια γυναίκα, η οποία είτε προσφέρει τα ωάρια της, είτε αναλαμβάνει τον ρόλο της παρένθετης μητέρας. Άλλωστε υπάρχουν ισχυρά οικονομικά κίνητρα, τα οποία ωθούν γυναίκες από την Ανατολή, όπως για παράδειγμα από την Ινδία, να επισκεφτούν οικονομικά εύρωστες περιοχές, όπως η Κύπρος και η Ισπανία και να πουλήσουν τα ωάρια τους σε ανάλογες κλινικές και κέντρα γονιμοποίησης, έναντι ισχυρής χρηματικής αμοιβής. Επιπρόσθετα αξίζει ν' αναφερθεί, ότι εξαιτίας της πρόσφατης οικονομικής κρίσης ακόμα και γυναίκες από την Κύπρο και την Ισπανία αναγκάζονται να δωρίζουν τα ωάρια τους, προκειμένου να πάρουν μια μεγάλη χρηματική αμοιβή.²

Συνακολούθως, είναι εξαιρετικά πολύπλοκα τα ηθικά προβλήματα, που δημιουργούνται από τις νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες, όπως η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα, τις οποίες μελετούμε στην παρούσα εργασία, καθώς και την ανθρώπινη γενετική έρευνα. Αυτή η πρόκληση των νέων τεχνολογιών έδωσε νέες κατευθυντήριες γραμμές στην ανθρώπινη δράση (Werneck, Carneiro, Rotania, Holmes & Rorty, 2000:123).

Οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν ένα φαύλο κύκλο της χειραγώγησης σε αναζήτηση της βιολογικής τελειότητας. Σύμφωνα με τον Bernardo Beiguelman,

² <http://qz.com/83547/crisis-burdened-spain-and-cyprus-are-hot-spots-for-women-to-sell-their-eggs>

μεταβαίνουμε από μια βιομηχανική εποχή σε μια βιοτεχνολογική κατά την οποία θα ισχύουν, για τα ανθρώπινα όντα μέθοδοι, που έχουν αναπτυχθεί στον κλάδο των αδρανών υλικών. Όπως ακριβώς συμβαίνει στον τομέα της μηχανικής θα έχουμε προγράμματα, σχεδιασμό του προϊόντος και έλεγχο της ποιότητας (Werneck, Carneiro, Rotania, Holmes & Rorty, 2000: 123). Ωστόσο, είναι αποδεκτό ότι η χρήση του σώματος ως μηχανής, συνεπάγεται την απομάκρυνσή του από την ανθρώπινη ικανότητα δημιουργίας (Werneck, Carneiro, Rotania, Holmes &Rorty, 2000: 126).

Οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες και η γενετική έρευνα υποστηρίζουν την επανεκτίμηση του ιδανικού ανθρώπινου κανόνα, καθώς και μια ιδεολογική-επιστημονική χειραγώγηση του βιολογικού υλικού, για την επίτευξη αυτού του ιδανικού, μια πορεία, δηλαδή, που ονομάζεται νεονατουραλισμός (neonaturalism) (Werneck, Carneiro, Rotania, Holmes &Rorty, 2000: 123).

Όλες οι επιστημονικές πρόοδοι, που αντιπροσωπεύουν οι νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής λαμβάνουν χώρα στο σώμα των γυναικών. Η φυσική βιολογική τεκνοποίηση αποτελούσε βασικό στοιχείο της καταπίεσης των γυναικών, που εκδηλώθηκε στα πατριαρχικά θεωρητικά έργα και τη φιλοσοφία και αυτή η κατάσταση δεν αλλάζει με τις νέες τεχνολογίες. Στην τεχνητή γονιμοποίηση οι γυναίκες είναι αντικείμενα, που υποβάλλονται σε επιθετικές ορμονοθεραπείες, καθώς και σε μια ποικιλία τεστ, ελέγχων και άλλων διαδικασιών και όλα αυτά για μια θεραπεία, που σύμφωνα με διεθνείς εκτιμήσεις έχει μόνο 10 τοις εκατό πιθανότητες επιτυχίας (Werneck, Carneiro, Rotania, Holmes &Rorty, 2000: 123). Αυτές οι νέες τεχνικές, που έχουν χαμηλό ποσοστό επιτυχίας και είναι αρκετά ακριβές, υπόσχονται να σταματήσουν την υπογονιμότητα χρησιμοποιώντας διάφορες τεχνικές για τις υπογόνιμες γυναίκες. Όμως αυτές οι νέες εναλλακτικές διευρύνουν το χάσμα μεταξύ των πλούσιων γυναικών, που μπορούν να έχουν βιολογικά παιδιά νοικιάζοντας τη μήτρα άλλων, συχνά φτωχών γυναικών (Bertomeu, 2009: 43).

Έτσι, παρά τις επιστημονικές εξελίξεις στον τομέα των αναπαραγωγικών τεχνολογιών υπάρχουν λιγότερα μέσα, που κατευθύνονται στον προσδιορισμό των

στρατηγικών, που θα προστατεύσουν την αναπαραγωγική υγεία των γυναικών και θα μειώσουν τη συχνότητα εμφάνισης της υπογονιμότητας στους ανθρώπους από όλες τις οικονομικές τάξεις (Sherwin, 1996: 56). Γι' αυτό το λόγο καθημερινά, πολλές φτωχές γυναίκες πεθαίνουν από προβλήματα, που σχετίζονται με την αναπαραγωγή, την έλλειψη πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, τις διατροφικές ελλείψεις και την ανεπαρκή στέγαση. Πρόκειται για συνθήκες, που αποτελούν μέρος της ζωής της πλειοψηφίας των γυναικών στον κόσμο (Bertomeu, 2009: 43).

Οι θεωρίες των δύο φύλων έχουν να προσφέρουν μια ολοκληρωμένη προσέγγιση προς την κατεύθυνση των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών. Μία δύναμη αυτών των θεωριών είναι ο τρόπος με τον οποίο τονίζουν τη διάσταση του φύλου του σώματος, που αποτελεί τη βάση των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών. Για τις γυναίκες, η τεχνολογιοποίηση (technologization) των αναπαραγωγικών ρυθμίσεων σημαίνει ουσιώδεις αλλαγές στο υλικό και τη σωματική εμπειρία τους. Η Petra Gehring υποστηρίζει, ότι υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στην έρευνα των βλαστοκυττάρων και τις αναπαραγωγικές τεχνολογίες εφόσον αυτή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την εξαγωγή ουσιών από το γυναικείο σώμα (Kalender, 2010: 159).

Οι προηγούμενες θεωρίες των δύο φύλων σχετικά με τις αναπαραγωγικές τεχνολογίες τις θεωρούν ως εργαλεία της πατριαρχίας, που θα αποξενώσουν τις γυναίκες από το σώμα τους. Αυτές οι θεωρίες δεν ασχολήθηκαν καθόλου με το γεγονός, ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν και επιζητούν ενεργά τις νέες τεχνολογίες και ότι έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην κοινωνική διάδοση και αποδοχή τους (Graumann, 2002: 23). Ως προς αυτό αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο ρόλος των γυναικών εν γένει στην απόρριψη της αναπαραγωγικής τεχνολογίας, επιβάλλεται να είναι ενεργότερος, προκειμένου να οριοθετηθεί η εφαρμογή τους και να μην περιορίζεται μόνο στον κύκλο των φεμινιστριών.

Πρόσφατες προσεγγίσεις στις θεωρίες των δύο φύλων, ωστόσο, βασίζονται στο Φουκώ για την οριοθέτηση της έννοιας των έμφυλων αναπαραγωγικών αντικειμένων,

που εκφράζουν τη σύνθετη αλληλεπίδραση της αυτορρύθμισης και του εξωτερικού καταναγκασμού και ελέγχου (Φουκώ, 1982).

Επιπλέον, η έννοια του Φουκώ όσον αφορά την υποταγή σε κυβερνητικό έλεγχο (governmentality) παρουσιάζει την έγκυο γυναίκα, ως αυτορυθμιζόμενο αντικείμενο, που δεν καθορίζεται πλέον αποκλειστικά από τεχνοκρατικές δυνάμεις και που διαχωρίζει τον εαυτό και το σώμα της σύμφωνα με τη λογική (Φουκώ, 1982). Με βάση αυτή αποφασίζει να χρησιμοποιήσει τις αναπαραγωγικές τεχνολογίες, που λαμβάνουν χώρα σε ένα περισσότερο ή λιγότερο ανοιχτό πεδίο δυνατοτήτων με εξειδικευμένες γνώσεις, που προσφέρουν οι ειδικοί (Kalender, 2010: 159-160).

Ως εκ τούτου, μια φεμινιστική προσέγγιση στις νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες και συγκεκριμένα στη δωρεά ωαρίων και στην παρένθετη μητρότητα, πρέπει να περιλαμβάνει μια κριτική ανάλυση του σύνθετου χώρου της αναπαραγωγικής υποκειμενικότητας και ιδίως της γυναικείας υποκειμενικότητας του σώματος (Kalender, 2010: 160)

2.2. Η εμπορευματοποίηση της αναπαραγωγής και της παρένθετης μητρότητας.

Η παγκόσμια βιοοικονομία της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής αναπτύσσεται ολοένα και περισσότερο. Υπάρχει ένα ανεξέλεγκτο εμπόριο των αναπαραγωγικών μελών του σώματος και του « τουρισμού γονιμότητας » εντός και μεταξύ των χωρών μέσω Διαδικτύου. Πολλά κέντρα σε όλο τον κόσμο κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και την Ινδία διαπραγματεύονται τα αναπαραγωγικά μέλη του σώματος (Gupta, 2012: 31). Η τρέχουσα παγκόσμια οικονομική κρίση έχει οδηγήσει σε μαζικές απολύσεις και αύξηση της ανεργίας, όχι μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, αλλά και στην Ινδία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα φτωχές γυναίκες από τις αναπτυσσόμενες χώρες ν' αναπαράγουν για την παγκόσμια αγορά και για τις πιο προνομιακές τάξεις τις χώρας τους καθώς και για την παροχή της πρώτης ύλης για την έρευνα των βλαστοκυττάρων. Σύμφωνα με αναφορές αρκετών κλινικών παρατηρείται μια απότομη αύξηση του

αριθμού των γυναικών από φτωχές οικογένειες των αναπτυσσόμενων χωρών, που επιδιώκουν να κερδίσουν ένα εισόδημα από την παρένθετη μητρότητα. Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί, ότι ακόμη και μορφωμένες Ινδές γυναίκες από την ανώτερη μεσαία τάξη προκειμένου να συμπληρώσουν το οικογενειακό εισόδημα, γίνονται δωρητές ωαρίων, λόγω της πρόσφατης οικονομικής κατάρρευσης (Gupta, 2012: 31).

Οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες λοιπόν έχουν εξελιχθεί στο σημείο, όπου μια γυναίκα μπορεί να δωρίσει τα ωάρια της σε μια άλλη ή μπορεί να έχει ένα έμβρυο εμφυτευμένο στη μήτρα της, προκειμένου να το κυοφορήσει για μια άλλη γυναίκα. Στην περίπτωση αυτή η γυναίκα « νοικιάζει » τη μήτρα της και θεωρείται παρένθετη μητέρα, η οποία αναμένεται να παραδώσει το παιδί μετά τη γέννηση (Callahan, 1995: 87).

Το εμπόριο των μελών του ανθρώπινου σώματος είναι αυτό που ο Foucault ονομάζει η εισαγωγή των οργανισμών σε συστήματα της χρησιμότητας, του καπιταλισμού και της πατριαρχίας (insertion of bodies), (Gupta, 2012: 30).

Στα συστήματα της καπιταλιστικής παραγωγής η φθηνή εργασία κάποιων γυναικών αποτελεί αντικείμενο εκμετάλλευσης, προκειμένου να παράγουν για την παγκόσμια αγορά. Στη βιομηχανική αναπαραγωγή, η αναπαραγωγική « εργασία » κάποιων γυναικών γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, για να παράγει για την παγκόσμια αγορά αυτό που η Thompson ονομάζει βιοτεχνολογικό τρόπο της αναπαραγωγής (biotech mode of reproduction) (Gupta, 2012: 30).

Ακριβώς όπως οι δυτικές πολυεθνικές εταιρείες έχουν βρει, ότι κερδίζουν περισσότερα μετατοπίζοντας την παραγωγή τους σε αναπτυσσόμενες χώρες, τόσο για να επωφεληθούν από τη φθηνή εργατική δύναμη, όσο και από την ελάχιστη νομοθεσία και τα μέτρα κοινωνικής προστασίας, έτσι και η αναπαραγωγική βιομηχανία βρίσκει τη βάση των πόρων της στις νέες αγορές αυτών των χωρών, οδηγώντας σε εξωτερική ανάθεση την αναπαραγωγή. Ο Michal Nahman καταδεικνύει, πως η παγκόσμια αναπαραγωγή στηρίζεται στην κίνηση των μερών του σώματος και τη συσκότιση της πραγματικής διαδικασίας της εν λόγω κίνησης (Gupta, 2012: 30).

Στην ελεύθερη αγορά της παγκοσμιοποίησης, τα αναπαραγωγικά μέρη του σώματος, θεωρούνται ως προϊόντα, στα οποία μπορεί να αποδοθεί χρηματική αξία και ν' ανταλλάσσονται με οικονομική αποζημίωση (Callahan, 1995: 87). Παράλληλα τα μέρη του σώματος, όπως το ανδρικό σπέρμα , τα γυναικεία ωάρια και η μήτρα -στις περιπτώσεις της παρένθετης μητρότητας- έχουν γίνει διακριτές οντότητες και έχουν μετατραπεί σε αγαθά που δωρίζονται ή αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης από ιδιώτες, καθώς και ειδικούς στην υπογονιμότητα για εμπορικούς σκοπούς. Η παροχή των υπηρεσιών για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή έχει μετατραπεί σε μια διευρυνόμενη και προσοδοφόρα βιομηχανία δισεκατομμυρίων, που οδηγεί σε ένα πιο πρόσφατο φαινόμενο του διακρατικού « αναπαραγωγικού τουρισμού » (Gupta, 2012: 30).

Το θέμα αν η οικονομική αποζημίωση είναι ηθική και κατάλληλη απαιτεί προσεκτική εξέταση. Τα ερωτήματα που τίθενται στο σημείο αυτό είναι τα εξής: Για ποιο λόγο μια μελλοντική δότρια πρέπει να αμείβεται; Η πληρωμή που θα πάρει αντιπροσωπεύει όλα όσα θα υποστεί για τη διαδικασία της δωρεάς; Επίσης, η αμοιβή της δότριας είναι ανεξάρτητη από το αν τα ωάρια που θα ληφθούν θα είναι βιώσιμα. Όμως η πληρωμή για τη δωρεά ωαρίων μπορεί ν' αλλάξει τη διαδικασία της χορήγησής τους. Η οικονομική αμοιβή μπορεί ν' αλλάξει το νόημα της δωρεάς για τη δότρια, τον αποδέκτη καθώς και το παιδί, που θα γεννηθεί από μια τέτοια ρύθμιση. Επιπρόσθετα αξίζει ν' αναφερθεί, ότι η αμοιβή, που δίνεται στην παρένθετη μητέρα αφορά μόνο το παιδί που θα γεννηθεί και όχι τη διαδικασία της κύησης (Callahan, 1995: 87-88). Δεδομένων των παραπάνω ερωτημάτων, αντιλαμβάνεται κανείς ότι η απάντηση έγκειται στη δύναμη του χρήματος, καθώς υποκαθιστούν την διαδικασία που υφίσταται η παρένθετη μητέρα και αποσκοπούν στην παροχή κινήτρου προκειμένου να εμπλακεί στη διαδικασία αυτή.

Ορισμένοι ερευνητές βλέπουν την εμπορευματοποίηση της παρένθετης μητρότητας ως εμπορευματοποίηση των γυναικών, η οποία θα πρέπει νόμιμα ν' απαγορευθεί. Άλλοι υποστηρίζουν, ότι η πληρωμή είναι για τη μεταφορά του εμβρύου και τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και όχι για το ίδιο το μωρό. Ο Ber θεωρεί, ότι από τη στιγμή που το κίνητρο της παρένθετης μητρότητας είναι η αμοιβή, τότε και οι γυναίκες και τα μωρά αντιμετωπίζονται, ως εμπορεύματα. Η Amrita Pande σημειώνει, ότι η

παρένθετη μητρότητα στιγματίζεται ιδιαίτερα στην Ινδία, διότι περιλαμβάνει τα σώματα των φτωχών γυναικών. Επιπρόσθετα υποστηρίζει, ότι το να μείνεις έγκυος για τα χρήματα αποτελεί ανήθικη εμπορευματοποίηση της μητρότητας (Gupta, 2012: 41).

Βέβαια, οι γυναίκες που γίνονται παρένθετες μητέρες θεωρούν ως βασικό κίνητρο της επιλογής αυτής, την οικονομική τους δυσχέρεια. Σύμφωνα με την Amrita Pande η κατανόηση για τη δύσκολη οικονομική κατάσταση, που βιώνουν αυτές οι γυναίκες αποτελεί μια δομημένη πραγματικότητα όμως αυτό δε σημαίνει, ότι η πράξη τους θα πρέπει να γίνει δεκτή ως ηθική (Gupta, 2012: 42).

Μερικές ομάδες γυναικείων δικαιωμάτων καθώς και άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις εγείρουν ερωτήματα σχετικά με το αν η εμπορευματοποίηση της παρένθετης μητρότητας είναι μια καλή ιδέα και απαιτούν τη ρύθμιση και την εποπτεία της (Gupta, 2012: 42).

Δεδομένου, ότι η έννοια της εμπορευματοποίησης συνδέεται άμεσα με τη χρηματική αμοιβή, επιχειρείται στη συνέχεια η ανάλυση αυτής και η αναγωγή της σε ένα συγκεκριμένο ηθικό πλαίσιο.

2.3. Ο ρόλος της χρηματικής αμοιβής

Για ν' αντιμετωπιστεί η έλλειψη ανθρώπινων ωαρίων στην έρευνα κάποιοι προτείνουν να πληρώνονται οι γυναίκες, που παρέχουν τα ωάρια τους στην έρευνα με μετρητά. Ένα επιχείρημα, που υποστηρίζει την πληρωμή των γυναικών είναι, ότι οι υγιείς εθελοντές συνήθως πληρώνονται για τη συμμετοχή τους στην έρευνα, οπότε παρόμοια είδη αμοιβών θα πρέπει να είναι διαθέσιμα και για τις γυναίκες, που δίνουν τα ωάρια τους για την έρευνα. Ένα άλλο επιχείρημα, που υποστηρίζει αυτή τη στρατηγική, αλλά υπογραμμίζει και την υποκρισία, είναι ότι από τη μία μεριά θα πρέπει να καταβάλλεται πληρωμή στις γυναίκες, που παρέχουν τα ωάρια τους για αναπαραγωγικούς σκοπούς, αλλά από την άλλη οι γυναίκες που δωρίζουν τα ωάρια τους

στην έρευνα και υποβάλλονται στις διαδικασίες της υπερδιέγερσης των ωοθηκών και της ωοληψίας θα πρέπει να το κάνουν χωρίς καμία αμοιβή (Baylis, 2009: 85-86). Ο Minger Stefan υποστηρίζει, ότι είναι αντίθετος με τη δωρεά ωαρίων από νεαρές γυναίκες με κίνητρο τα χρήματα. Παράλληλα θεωρεί, ότι δεν πρέπει οι γυναίκες να ενθαρρύνονται ν' αναλαμβάνουν τέτοια ρίσκα για τα οποία δεν έχουν κανένα άμεσο ιατρικό όφελος και όπου τα περισσότερα από τα ωάρια σπαταλούνται (Baylis, 2009: 86).

Στο πλαίσιο της διαμάχης σχετικά με την ηθική της αγοράς και της πώλησης των ανθρώπινων ωαρίων, η αρχή της ανθρώπινης γονιμοποίησης και εμβρυολογίας (Human Fertilisation and Embryology Authority), που έχει την έδρα της στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενέκρινε πρόσφατα δύο πολιτικές, που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση της μικρής προσφοράς των ανθρώπινων ωαρίων: να επιτρέπεται η αποζημίωση για τις στείρες γυναίκες ασθενείς, που συμφωνούν να δώσουν τα ωάριά τους για ερευνητικούς σκοπούς, καθώς και η χρήση ωαρίων από ζώα. Μένει λοιπόν να δούμε αν η απόφαση, για την αμοιβή των γυναικών αυξάνει αρκετά την προμήθεια των ανθρώπινων ωαρίων στην έρευνα, καθώς και αν η απόφαση να επιτρέψουν στην έρευνα τη χρήση ωαρίων από ζώα μειώνει επαρκώς τη ζήτηση ανθρώπινων ωαρίων (Baylis, 2009: 86).

Η Margaret Radin υποστηρίζει, ότι η απαγόρευση των γυναικών από το νόμο, για την πώληση των ωαρίων τους αποτελεί την πραγματική αιτία της ενίσχυσης των ταξικών και φυλετικών ανισοτήτων, δεδομένου ότι διευρύνει το χάσμα μεταξύ των γυναικών που επιθυμούν να πωλήσουν τα ωάριά τους, προκειμένου να αποκομίσουν κάποια έσοδα και των γυναικών που δεν έχουν την ανάγκη για κάτι τέτοιο, ενώ παράλληλα η τακτική αυτή ενισχύει τον πατριαρχικό έλεγχο από μέρους των ανδρών, ενισχύοντας τις φυλετικές ανισότητες. Παράλληλα μια υποκριτική ρύθμιση μπορεί πραγματικά να εκφράσει και να ενισχύσει άλλες μορφές αντικειμενοποίησης. Αν πολλές γυναίκες και έγχρωμα άτομα είναι ανάμεσα σ' εκείνους, που επιδιώκουν να εισέλθουν σε απελπιστικές ανταλλαγές και αν έχουμε την απαγόρευση αυτών των ανταλλαγών, χωρίς την αλλαγή των συνθηκών, που τους οδήγησαν σ' αυτή την κατάσταση, φαίνεται να αρνούμαστε την ελευθερία της επιλογής, για όσους έχουν ήδη θιγεί στην ελευθερία επιλογής τους από το

ρατσισμό και το σεξισμό (Widdows, 2009: 14). Η Deborah Spar επιτέθηκε στην ασυνέπεια του συστήματος, που επιτρέπει την πληρωμή για τα ωάρια, που χρησιμοποιούνται στη τεχνητή γονιμοποίηση, αλλά απορρίπτει τη χρηματοδότηση των ωαρίων, που χρησιμοποιούνται στην έρευνα. Παρόλο, που η πληρωμή για τα ωάρια και τα σπερματοζωάρια, που χρησιμοποιούνται στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή έχει αναπτυχθεί ως μια ανώμαλη εξαίρεση από τη γενική αρχή, ακόμη και στις ΗΠΑ θεωρείται, ότι οι άνθρωποι ιστοί δεν είναι προς πώληση. Για την επίλυση του ζητήματος αυτού ο μόνος τρόπος είναι η απαγόρευση της πληρωμής για την παροχή ωαρίων, τόσο στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, όσο στην έρευνα (Widdows, 2009: 15).

Το Φεβρουάριο του 2007, η επιτροπή δεοντολογίας της ανθρώπινης γονιμοποίησης και εμβρυολογίας κατέληξε σε μια σύσταση υπέρ της δυνατότητας των γυναικών να δωρίζουν τα ωάρια τους, όχι μόνο για τη τεχνητή γονιμοποίηση, αλλά και για την έρευνα των βλαστοκυττάρων με τη μέθοδο της χρήσης των πυρήνων σωματικών κυττάρων. Κατά περίεργη σύμπτωση λίγο καιρό μετά την ανακοίνωση διάφοροι σχολιαστές ανέφεραν, ότι για τη χρήση της παραπάνω μεθόδου, απαιτούνται σημαντικές ποσότητες ωαρίων, με αποτέλεσμα να εγείρονται σοβαρά δεοντολογικά ζητήματα σχετικά με την προέλευση των ωαρίων (Dickenson & Idiakez, 2008: 126).

Ο David Resnik ένας άλλος υποστηρικτής της έρευνας των βλαστοκυττάρων υποστήριξε, ότι η δυνατότητα εκμετάλλευσης στην έρευνα είναι πολύ λιγότερη απ' ότι στη δωρεά οργάνων, επειδή ο κίνδυνος και η πιθανή απώλεια για τους δωρητές είναι πολύ λιγότεροι. Πουλώντας ωάρια είναι σχεδόν το ίδιο με το να πουλάς νεφρά, επειδή τα ανθρώπινα ωάρια δεν αναπαράγονται καθημερινά. Είναι γενικά αποδεκτό, ότι οι γυναίκες γεννιούνται με έναν περιορισμένο αριθμό ωαρίων. Επιπλέον, η πώληση ωαρίων, όπως και νεφρών, περιλαμβάνει χειρουργική επέμβαση σε αντίθεση με την πώληση σπέρματος, που δεν περιλαμβάνει (Dickenson & Idiakez, 2008: 126-127).

Στην παρούσα εργασία, όσον αφορά στο ρόλο της χρηματικής αμοιβής, υιοθετείται η θέση της Nussbaum, σύμφωνα με την οποία, το να λαμβάνει κάποιος χρήματα ή να συνάπτει μια σύμβαση σχετική με τη χρήση των σεξουαλικών και

αναπαραγωγικών ικανοτήτων του είναι κάτι πραγματικά κακό. Τα φεμινιστικά επιχειρήματα, όσον αφορά στο θέμα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, κατά κανόνα παρουσιάζουν τις οικονομικές συναλλαγές στον τομέα της γυναικείας σεξουαλικότητας ως εξευτελιστικές για τις γυναίκες και ως ενέχουσες μια επιβλαβή εμπορευματοποίηση και αγοραία αλλοτρίωση των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών ικανοτήτων της γυναίκας. Έτσι, το κοινωνικό νόημα των εν λόγω συναλλαγών λέγεται, πως είναι αφενός ότι οι συγκεκριμένες ικανότητες μετατρέπονται σε αντικείμενα, που είναι πρόσφορα για χρήση και έλεγχο από τους άνδρες και αφετέρου, ότι οι καθαυτές δραστηριότητες μετατρέπονται σε εμπορεύματα και έτσι απογυμνώνονται από την ιδιαίτερη εκείνη αξία που έχουν στην καλύτερη μορφή τους (Nussbaum, 2005: 650-651).

2.4. Ο ρόλος των γυναικών στην παγκόσμια αγορά της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής

Η Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή αποτελεί ένα θέμα το οποίο εγείρει αρκετά ηθικά διλήμματα σε σχέση με τη θέση της γυναίκας, καθώς και με το ρόλο της στην κοινωνία. Τα διλήμματα αυτά αφορούν παράλληλα στην ηθική της υπόσταση, στην ελευθερία της έρευνας και των ορίων της. Παράλληλα συνδέονται άμεσα με τις απόψεις του Καντ σε σχέση με την αντικειμενοποίηση και την εργαλειοποίηση της γυναίκας καθώς και με την άρση της αυτονομίας της.

Είναι γεγονός, ότι η γυναικεία μορφή αποτέλεσε ένα πεδίο στο οποίο συμβολοποιήθηκε το εγχείρημα της ιατρικής επιστήμης, σε σχέση με την Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, στο πλαίσιο της σύζευξης του ορθού λόγου με τη φύση. Η φύση απέκτησε σε αυτό το πλαίσιο μια συγκεκριμένη έννοια, σαν ωμή, προκοινωνική και πρώτη ύλη, πλαισιωμένη με ανάλογο τρόπο από την ανδροκρατούμενη και ανδροκεντρική ιατρική επιστήμη. Σε ένα τέτοιο στερέωμα μεταφορών, συμβόλων και γνώσεων, η γυναίκα καθίσταται ένα φυσικό αντικείμενο της ιατρικής έρευνας που πλαισιώνεται από τους άνδρες, καθώς η ιατρική ανατομία του γυναικείου σώματος

κουβαλάει μια συγκεκριμένη σεξουαλική διάσταση. Η συμπόρευση της μελέτης του φύλου και της υγείας αποτελεί ένα πεδίο, το οποίο συνεπάγεται κρίσιμες και βασικές αντιστοιχίες ανάμεσα στο ανθρώπινο σώμα και στο σώμα της πολιτείας. Έτσι, ιδιαίτερα το γυναικείο σώμα, το γυναικείο φύλο και η συνακόλουθη εξέταση της θέσης του έμφυλου σώματος στα συμφραζόμενα της βιοιατρικής επιστήμης έχει ως αποτέλεσμα μια κριτική μελέτη της φυσικής υπόστασης του γυναικείου φύλου (Jordanova, 1986).

Η επιστήμη του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, καθώς και η φυσική αναπαράσταση του φύλου σχετίζεται με την ανάδειξη της ιδιαιτερότητας και των χαρακτηριστικών του γυναικείου σώματος. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, τα οποία σχετίζονται με την ταύτιση του βιολογικού πεπρωμένου καθορίζει και την κοινωνική τους θέση και αξία στην κοινωνία. Στα πλαίσια της σύγχρονης επιστήμης λοιπόν, ακόμη κι αν μια γυναίκα δεν έχει τέκνα, η αναπαραγωγική της δυνατότητα υπαγορεύει την κατάσταση της υγείας της ή όπως θα φανεί παρακάτω της έλλειψης της υγείας της και την άρση της αυτονομίας της (Poovey, 1988).

Η καθιέρωση του θεσμού της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και της παρένθετης μητρότητας συναντούν αρκετές αντιρρήσεις σε όλες τις χώρες του κόσμου, γεγονός που επικεντρώνεται κατά βάση στην προσβολή μέσω αυτής της μεθόδου της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του δικαιώματος του αυτοκαθορισμού της φέρουσας μητέρας. Στα πλαίσια της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής θίγονται άμεσα τα δικαιώματα της γυναίκας, καθώς τίθεται το θέμα της αντικειμενοποίησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η γυναίκα, και συγκεκριμένα η γυναίκα που ωθείται στις εν λόγω τακτικές έναντι χρηματικής αμοιβής, μετατρέπεται σε εκκολαπτική μηχανή και σε αντικείμενο εκμετάλλευσης των άλλων, κυρίως των πλουσιότερων γυναικών, ενώ συνακολούθως παρατηρείται η έλλειψη σεβασμού στην προσωπικότητα της γυναίκας, με την συνακόλουθη αποκοπή αυτής από το τέκνο που έχει κυοφορήσει. Χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία και η Ελβετία μάλιστα έχουν απαγορεύσει την κυοφορία ενός εξωσωματικά γονιμοποιημένου ωαρίου μιας γυναίκας, η οποία επιθυμεί ένα παιδί από μια άλλη γυναίκα, ακόμη και για ιατρικούς λόγους. Αντιθέτως, η Ελλάδα έχει ακολουθήσει το παράδειγμα της Αγγλίας και των Η.Π.Α. και επέτρεψε με αυστηρές προϋποθέσεις την

παρένθετη μητρότητα, θεσπίζοντας συγκεκριμένα μέτρα για την άρση της ανηθικότητας. (Παπαχρήστου, 2003: 50-55).

Καταρχήν, θεωρήθηκε, ότι η απαγόρευση θα ήταν αντίθετη με την αρχή της ισότητας, δεδομένου ότι θα ενθάρρυνε την ανάπτυξη ενός αναπαραγωγικού τουρισμού των εύπορων γυναικών προς τις Η.Π.Α., όπου οι νόμοι της οικονομίας της αγοράς επιτρέπουν και τη μέθοδο αυτή με την καταβολή της κατάλληλης αμοιβής. (Παπαχρήστου, 2003: 50). Αντίστοιχης σημασίας θεωρείται και η υπερβολική προφύλαξη της φέρουσας μητέρας κατά τη διάρκεια της κυοφορίας, με αποτέλεσμα να συρρικνώνεται περαιτέρω το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού της. Οι συγκεκριμένοι περιορισμοί σχετίζονται με την επιβολή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής, με την αποφυγή των ταξιδιών και των μετακινήσεων, με την αποχή από το αλκοόλ και το κάπνισμα, ή με τη διακοπή από την εργασία της και την αλλαγή του περιβάλλοντός της, δηλαδή από συμφωνίες οι οποίες είναι ιδιωτικού χαρακτήρα και δεν προβλέπονται από κάποιον νόμο (Παπαχρήστου, 2003: 55).

Σε κάθε περίπτωση από τις προαναφερθείσες, αντιλαμβάνεται κανείς, ότι η αντικειμενοποίηση και η χρήση της γυναίκας ως απλού μέσου είναι προφανής. Μέσω των συγκεκριμένων συμφωνιών θίγονται άμεσα συγκεκριμένα θεμελιώδη δικαιώματα της φέρουσας, όπως είναι το γενικό δικαίωμα της ανάπτυξης της προσωπικότητάς της, ο περιορισμός της ελευθερίας της κίνησής της και της εργασίας της. Ο υπέρμετρος περιορισμός των δικαιωμάτων της φέρουσας γυναίκας μπορεί να κριθεί και αντικειμενικά, στη βάση ενός σταθερού άξονα προφυλάξεων, ο οποίος συνίσταται κάθε φορά στην ιατρική επιστήμη, ως βασική προϋπόθεση για την ομαλή ανάπτυξη του κυοφορούμενου. (Βιδάλης, 2006: 120- 124).

Οι περιορισμοί στους οποίους υποβάλλεται η παρένθετη μητέρα σχετίζονται με το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού της, καθώς και με την αρχή της ισότητας, η οποία αξιώνει η διαφοροποιητική ρύθμιση για τη συγκεκριμένη κατηγορία των ατόμων να βασίζεται σε σταθερά κριτήρια με αντικειμενικό χαρακτήρα, καθώς και σε απρόσωπο και γενικό τρόπο, χωρίς να εμπλέκονται στην περίπτωση αυτή συμπτωματικά και

υποκειμενικά κριτήρια (Μανιτάκης, 2003: 523). Παράλληλα, οι συγκεκριμένοι περιορισμοί θεσπίζονται πριν από την έναρξη της κυοφορίας και δικαιολογούνται στο πλαίσιο των προφυλάξεων και μόνο εάν από ιατρική άποψη είναι προβλέψιμη η πιθανότητα εμφάνισης επιπλοκών. Κάθε αντίθετη θέση και κάθε περιορισμός αποτελεί παραγκωνισμό της προσωπικότητας της φέρουσας μητέρας, μετατρέποντας αυτήν σε μηχανή αναπαραγωγής, δηλαδή σε αυτό ακριβώς που φοβούνται οι επικριτές του θεσμού της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Συμπερασματικά λοιπόν, οι περιορισμοί των συμφωνιών ανάμεσα στη φέρουσα και τους κοινωνικούς γονείς, στο βαθμό που περιορίζουν την προσωπική τους ελευθερία ακυρώνουν και επηρεάζουν το κύρος ολόκληρης της συμφωνίας (Παπαχρήστου, 2003: 55).

Το δικαίωμα της γυναίκας να προβεί σε άμβλωση σχετίζεται εξίσου με τη διαφύλαξη του δικαιώματος αυτοκαθορισμού της φέρουσας γυναίκας. Εάν η φέρουσα γυναίκα στερηθεί τη δυνατότητα να το ασκήσει, ιδίως όταν η κυοφορία απειλεί την υγεία της, τότε και σε αυτή την περίπτωση φαίνεται, ότι αντιμετωπίζεται από την κοινωνία σαν ένα μέσο για να επιτευχθεί ένας σκοπός χωρίς ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Κατά τη διάρκεια της παρένθετης μητρότητας, αναδύονται και άλλα ζητήματα τα οποία σχετίζονται με το δικαίωμα αυτοκαθορισμού της γυναίκας ως κυοφόρου, η ρύθμιση των οποίων συχνά προκαλούν συγκρούσεις ανάμεσα στην παρένθετη μητέρα και στους γονείς. Συγκεκριμένα, πρόκειται για το είδος και τη συχνότητα της ιατρικής παρακολούθησης της παρένθετης μητέρας και του παιδιού, την επιλογή της μεθόδου του τοκετού και της ανακούφισης του πόνου που βιώνει, της παρουσίας των γονέων, τη μέθοδο ανατροφής του μωρού και της φροντίδας του κατά τον τοκετό. Εάν δεν υπάρχει πρόβλεψη εκ των προτέρων για όλα αυτά τα θέματα, είναι σημαντικό η τελική απόφαση να είναι της ίδιας της φέρουσας μητέρας, έτσι ώστε να μην παραγνωρίζεται η αυτονομία και η ελεύθερη βούλησή της. (Βιδάλης, 2006: 124).

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες σημειώθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο ιδιαίτερη ανάπτυξη στην δωρεά ωαρίων και στην παρένθετη μητρότητα. Κλινικές σε χώρες της νότιας Ευρώπης, όπως στην Ισπανία και την Κύπρο προσφέρουν « διακοπές για τεχνητή

γονιμοποίηση » σε ζευγάρια κυρίως από τη Βόρεια Ευρώπη, που αναζητούν τις υπηρεσίες της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και για διάφορους λόγους δεν μπορούν να τις έχουν στις χώρες τους. Παράλληλα ο αριθμός « των τουριστών για γονιμοποίηση » (fertility tourists) από τις αναπτυγμένες χώρες σε χώρες χαμηλού εισοδήματος της νότιας Ασίας , όπως η Ινδία, η Ταϊλάνδη και η Σιγκαπούρη αυξάνεται ολοένα και περισσότερο το τελευταίο διάστημα (Gupta, 2012: 26).

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εκβιομηχάνιση της μητρότητας. Οι γυναίκες λοιπόν δεν είναι μόνο καταναλωτές, αλλά κυρίως είναι συμπαραγωγοί σ' αυτή την προσοδοφόρα βιομηχανία ανάπτυξης, που διερευνά όλο και περισσότερες νέες αγορές, συγκεντρώνοντας νέες ομάδες καταναλωτών. Πάνω από όλα όμως αυτό που αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα είναι η έλλειψη της αυτορρύθμισης της « βιομηχανίας » (by the industry) καθώς και η αδυναμία της εξωτερικής ρύθμισης (από ηθικές επιτροπές και εθνική νομοθεσία), για να ασχοληθεί με τις υπερβολές της παγκόσμιας αγοράς γονιμότητας (Gupta, 2012: 27).

Όλες αυτές οι εξελίξεις εγείρουν πολλά ηθικά και δεοντολογικά ζητήματα, όπως η εμπορευματοποίηση και η εκμετάλλευση των γυναικών, όσον αφορά τα αναπαραγωγικά μέρη του σώματος. Η Gena Corea σκιαγράφησε ένα προφητικό όραμα ενός κόσμου στον οποίο οι μήτρες των μη πολύτιμων γυναικών θα χρησιμοποιούνται ως «εκτροφείς» (breeders) για τα έμβρυα των πολύτιμων γυναικών (Gupta, 2012: 27). Παράλληλα η φεμινίστρια Robyn Rowland θέτει το ερώτημα να φανταστούμε έναν κόσμο στον οποίο θα επιτρέπεται να υπάρχει μόνο η υπερωορυξία (superovulating women), έναν κόσμο στον οποίο θα αφαιρούνται τα ωάρια από τις γυναίκες, θα ψύχονται και στη συνέχεια θα γονιμοποιούνται σε σωλήνα και θα μεταφέρονται σε τεχνητούς πλακούντες. Η Rowland παραδέχεται, ότι η αντικατάσταση της ικανότητας τεκνοποιίας των γυναικών, από μια τεχνολογία ελεγχόμενη από τους άντρες, θα αφαιρούσε από τις γυναίκες μερικά από τα βιολογικά φορτία (biological burdens). Όμως ταυτόχρονα θα τις άφηγε « χωρίς το προϊόν » (without a product) με το οποίο μπορούν να διαπραγματεύονται. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: εάν αφαιρεθεί από τις γυναίκες η τελευταία τους δύναμη, δηλαδή η αναπαραγωγική τους ικανότητα και ελέγχεται από τους

άντρες, ποιος είναι ο ρόλος και η λειτουργία των γυναικών στη διαδικασία αναπαραγωγής; (Tong,1997: 185). Σύμφωνα με τα παραπάνω εύλογα συμπεραίνουμε, ότι η γυναίκα στον μέλλον θ' αποτελεί για την επιστήμη ένα έμψυχο αντικείμενο από το οποίο θα έχει αφαιρεθεί το δικαίωμα της αναπαραγωγικής ελευθερίας.

Τα τελευταία χρόνια η εμπορευματοποίηση της δωρεάς ωαρίων και γενικά η παρένθετη μητρότητα, μαζί με τις πρακτικές της ινδικής παρένθετης μητρότητας, προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των μέσων μαζικής ενημέρωσης καθώς και ερευνητές από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, συμπεριλαμβανομένης και της βιοηθικής, εξαιτίας των πολλών ηθικών διλημμάτων , που δημιούργησαν. Διάφορες πολιτικές προσεγγίσεις έχουν προταθεί κατά καιρούς για την επίλυση αυτών των ζητημάτων, από την υποστήριξη αυστηρότερης ρύθμισης των κλινικών πρακτικών που εφαρμόζονται, μέχρι την απόλυτη καταδίκη και την απαγόρευση του εμπορίου των αναπαραγωγικών μερών του σώματος. Πιο πρόσφατα οι πρακτικές της παρένθετης μητρότητας αναλύθηκαν μέσα στο πλαίσιο της αναπαραγωγικής δικαιοσύνης. Η Alison Bailey επισημαίνει τους κινδύνους της ανεξέλεγκτης αναπαραγωγικής τεχνολογίας δεδομένου, ότι από εκεί ξεκινάει (weak moral absenteeism) στα πλαίσια της εργασίας της ινδικής παρένθετης μητρότητας. Παράλληλα αποδεικνύει, ότι για τις Ινδές γυναίκες, ο καταναγκασμός για ν' αναλάβουν την παρένθετη μητρότητα είναι το προϊόν μιας βαθιάς αδικίας (Gupta, 2012: 27).

Η Jyotsna Agnihotri Gupta υποστηρίζει, ότι η εμπορευματοποίηση της δωρεάς ωαρίων, καθώς και η παρένθετη μητρότητα είναι ηθικά μεμπτή πρακτική και πρέπει να απαγορευθεί σε παγκόσμιο επίπεδο για διάφορους λόγους. Προτείνει μια προσέγγιση της κοινωνικής διανεμητικής δικαιοσύνης, καλώντας το κράτος ν' αναλάβει τις ευθύνες του, για την παροχή βασικών κοινωνικών αγαθών σε νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος. Επίσης σχετικά με το θέμα της έμφυλης δικαιοσύνης ζητά από το κράτος να φροντίσει για τη χειραφέτηση των γυναικών, που έχουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, καθώς και για την αξιοπρεπή διαβίωσή τους, έτσι ώστε, να μην αναγκάζονται να αναλάβουν την παρένθετη μητρότητα για εμπορικούς σκοπούς (Gupta, 2012: 28). Τα τελευταία χρόνια λοιπόν τα σώματα των γυναικών κατέχουν μια κρίσιμη θέση στις συζητήσεις της

βιοηθικής και της βιοϊατρικής έρευνας στα πλαίσια της αναγεννητικής ιατρικής (Schultz & Braun, 2013: 1)

Το γυναικείο σώμα με την παραγωγική δύναμη, που διαθέτει έχει ανακαλυφθεί ως ένας νέος τομέας των επενδύσεων, για να ξεπεραστεί το πρόβλημα με την ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού. Κάτω από τον πατριαρχικό καπιταλισμό, οι γυναίκες θεωρούνται ως μια ιδιοκτησία και τα σώματά τους ανήκουν σε τρίτους, πράγμα που συνεπάγεται την αποξένωση των γυναικών από το σώμα τους και την άρση της αυτονομίας τους. Στη βιοιατρική το γυναικείο σώμα είναι εργοστάσιο, στο οποίο οι γυναίκες είναι εργάτριες υπό την επίβλεψη του διαχειριστή γιατρού. Έτσι λοιπόν οι γυναίκες παραδίδουν το σώμα τους πλήρως στην τεχνολογία και τους επιστήμονες, που ασχολούνται με την αναπαραγωγή. Μερικές μάλιστα δηλώνουν, ότι νιώθουν πως το σώμα τους ανήκει σε κάποιον άλλο. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της παρένθετης μητρότητας, το ζευγάρι που έχει συνάψει τη συμφωνία και ο ειδικός στην υπογονιμότητα προσωρινά νοικιάζουν το σώμα μιας γυναίκας. Οι γυναίκες λοιπόν έχουν γίνει εργαλεία για τα εμπορικά συμφέροντα των επιχειρήσεων γονιμότητας, όπου η βιοιατρική και τα κέρδη της αγοράς συνδυάζονται παίζοντας το ρόλο τους ενάντια στα αλτρουιστικά συναισθήματα των γυναικών. Επιπρόσθετα η αναπαραγωγική εργασία των γυναικών χρησιμοποιείται για να παράγει μεγάλα κέρδη για τις εμπορικές επιχειρήσεις και τους συμμάχους τους στο εμπόριο (Gupta, 2012: 39). Αποτέλεσμα αυτού είναι η εκμετάλλευση και η κυριολεκτική και συναισθηματική τους απόσπαση, με αποτέλεσμα να διερωτάται κανείς για το δικαίωμά τους στην επιλογή, την αυτονομία τους και τον αυτοπροσδιορισμό τους (Gupta, 2012: 39-40).

Η μεταφορά των αναπαραγωγικών υλικών είναι σε διάφορα επίπεδα μια συναλλαγή αγοράς, αν και κατ' ευφημισμόν ονομάζεται δωρεά. Αν και δεν είναι όλα τα επιμέρους επαγγέλματα, που μπορεί να υποκινούνται μόνο από το κίνητρο του κέρδους, υπάρχουν αρχές και φορείς, που λειτουργούν μέσα σε μια εμπορική αγορά που εκτείνεται σε πολλούς τομείς της παραγωγής συμπεριλαμβανομένων εταιρειών βιοϊατρικής μηχανικής, πολυεθνικών φαρμακευτικών εταιριών, ερευνητικών κέντρων, νοσοκομείων και δικηγορικών γραφείων (Gupta, 2012: 39).

Επιπρόσθετα η σύμβαση της παρένθετης μητέρας περιλαμβάνει την εμπορευματοποίηση του γυναικείου σώματος (Callahan, 1995: 208). Ο δανεισμός και η χρήση της μήτρας της για εννέα μήνες, οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι η εγκυμοσύνη είναι μια διαδικασία στην οποία συμμετέχει μόνο η μήτρα, ενώ η γυναίκα ως σύνολο αγνοείται. Αυτός ο δανεισμός της μήτρας έχει αμφισβητηθεί από τη Rothman η οποία επισημαίνει, ότι δεν μπορεί να νοικιαστεί ένα μέρος του σώματος χωρίς τη μίσθωση ολόκληρης της γυναίκας και ότι η εμπειρία της εγκυμοσύνης περιλαμβάνει ολόκληρο το γυναικείο σώμα. Παράλληλα η αντίληψη, ότι μια παρένθετη μητέρα, που έχει υπογράψει συμβόλαιο μπορεί να προβλέψει το επίπεδο της σύνδεσης της με το έμβρυο είναι απαράδεκτη. Το ότι μια γυναίκα θα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθεί με συναισθηματική απόσταση στις κινήσεις του εμβρύου της, στις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα της, στην εμπειρία της γέννησης και κατά κάποιο τρόπο ν' αρνηθεί, ότι το παιδί είναι δικό της δεν είναι αυτό που ως κοινωνία οφείλουμε να προωθούμε (Callahan, 1995: 90). Επιπρόσθετα αξίζει ν' αναφερθεί, ότι η παρένθετη μητέρα βιολογικά σχετίζεται με το έμβρυο μέσω της κύησης, είτε συνδέεται μ' αυτό γενετικά, είτε όχι (Callahan, 1995: 208). Δεδομένου ότι η σύνδεση μητέρας-εμβρύου δεν μπορεί να υφίσταται μόνο σε βιολογικό, αλλά και σε νομικό επίπεδο, αντιλαμβάνεται κανείς ότι με αυτόν τον τρόπο, αφενός προωθείται η αναπαραγωγική διαδικασία, αφετέρου όμως το θέμα ενέχει συναισθηματική φόρτιση, λόγω του βίαιου αποχωρισμού μητέρας-παιδιού μετά τη γέννησή του και την αποκοπή των μεταξύ τους σχέσεων.

2.5. Η κατάσταση στις Η.Π.Α., Ηνωμένο Βασίλειο και Ινδία.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες επιτρέπεται η πληρωμή της δωρεάς ωαρίων για αναπαραγωγικούς σκοπούς, αλλά όχι τα ίδια ωάρια να χρησιμοποιούνται στην έρευνα των βλαστοκυττάρων (Dickenson & Idiakez, 2008: 131). Βέβαια, στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου η πώληση των ωαρίων για την εξωσωματική γονιμοποίηση έχει εξελιχθεί σε μια πολύπλοκη και ιεραρχική αγορά, οι όροι των συμβάσεων θα πρέπει να περιλαμβάνουν την πιθανότητα, ότι η πώληση των ωαρίων για ερευνητικούς σκοπούς θα

ενισχύσει το ρατσισμό και την ταξική ανισότητα. Γυναίκες από τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα θα είναι πιο πιθανό να γίνουν προμηθεύτριες των ωαρίων για την έρευνα, επειδή το γενετικό περιεχόμενο των ωαρίων χωρίς πυρήνα, που χρησιμοποιείται στη διεργασία είναι άνευ σημασίας. Η εξέλιξη αυτή σε παγκόσμια κλίμακα επηρεάζει τις γυναίκες του Τρίτου Κόσμου. Αν το γενετικό περιεχόμενο των ωαρίων δεν έχει καμία απολύτως σημασία για την έρευνα, οι επιστήμονες είναι πιθανό ν' αναζητήσουν τις ποσότητες των ωαρίων, που απαιτούνται από φθηνότερες δότριες, δηλαδή από φτωχές γυναίκες των χωρών του Πρώτου Κόσμου, ή ακόμα πιο φτηνά, από τις φτωχότερες γυναίκες στον παγκόσμιο Νότο. Η ανησυχία σχετικά με την πιθανότητα εκμετάλλευσης των γυναικών από τις φτωχότερες χώρες, που δίνουν τα ωάρια τους στην έρευνα έχει διατυπωθεί στο επίπεδο των Ηνωμένων Εθνών (Widdows, 2009: 13).

Η πλειοψηφία των χωρών δεν έχει ένα πλαίσιο διακυβέρνησης όσον αφορά τη δωρεά ωαρίων για την έρευνα, τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Τα λίγα κράτη, που επιτρέπουν ή σκοπεύουν να επιτρέψουν τη δωρεά ωαρίων για την έρευνα βρίσκονται μπροστά σε μια εντελώς νέα δομή κανόνων με κανένα δεσμευτικό διεθνές πλαίσιο. Επιπρόσθετα δεν υπάρχει συναίνεση όσον αφορά την ηθική και νομική φύση της ίδιας της δωρεάς (Dickenson & Idiakez, 2008: 132).

Στο Ηνωμένο βασίλειο η δωρεά ωαρίων για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή επιτρέπονταν. Το ερώτημα που τίθεται όμως είναι αν αυτά τα ωάρια μπορούν να χρησιμοποιηθούν περαιτέρω και στην έρευνα. Γι' αυτό το λόγο η ομάδα του ερευνητικού κέντρου βλαστοκυττάρων του Newcastle ζήτησε την άδεια να προσφέρει ένα έμμεσο οικονομικό κίνητρο, στις γυναίκες, που δωρίζουν τα ωάρια τους στην έρευνα, παραβιάζοντας το πνεύμα της Ανθρώπινης Γονιμοποίησης και Εμβρυολογίας πράξη του 1990, η οποία απαγορεύει την εμπορευματοποίηση της παρένθετης μητρότητας καθώς και άλλες περιπτώσεις χρηματικών κινήτρων. Αυτή η νέα άδεια συνιστά σαφώς μια μορφή ανταλλαγής ωαρίων, ακόμη και αν δεν είναι μια άμεση πώληση ωαρίων. Παράλληλα προσδίδει έμμεση χρηματική αξία στα ωάρια, τα οποία εμπορευματοποιεί (Dickenson & Idiakez, 2008: 133).

Τον Οκτώβριο του 2011, η Αρχή Ανθρώπινης Γονιμοποίησης και Εμβρυολογίας (Human Fertilisation and Embryology Authority-HFEA) στο Ηνωμένο Βασίλειο, έκανε ένα βήμα προς την εμπορευματοποίηση των ωοκυττάρων. Αποφάσισε ν' αλλάξει την πολιτική της όσον αφορά τους δωρητές ωαρίων και σπερματοζωαρίων. Οι γυναίκες που μέχρι σήμερα, έδωσαν τα ωάρια τους, είτε για την τεχνητή γονιμοποίηση, είτε για ερευνητικούς σκοπούς θα μπορούν να διεκδικήσουν την επιστροφή εξόδων για προσωπικά τους έξοδα και απώλεια κερδών ύψους μέχρι £ 250. Αν και αυτό εξακολουθεί να ονομάζεται ένα είδος «αποζημίωσης», και όχι «πληρωμή», σε αντίθεση με το προηγούμενο σύστημα επιστροφής σημαίνει, ότι οι γυναίκες τώρα μπορούν να έχουν ένα μικρό οικονομικό κέρδος μέσω της πραγματοποίησης ωοληψίας. Ως εκ τούτου, το Ηνωμένο Βασίλειο έχει υιοθετήσει ένα σύστημα, το οποίο ισχύει ήδη και στην Ισπανία, όπου οι γυναίκες μπορούν να κερδίσουν 1.000 € ή ακόμα περισσότερα ανά κύκλο σε αντάλλαγμα για τα ωάρια τους (Schultz&Braun, 2013: 5).

Στο σημείο αυτό όμως κρίνεται σκόπιμο ν' αναφερθεί, ότι η εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων ιστών καταδικάστηκε ευρέως από τις εθνικές επιτροπές ηθικής σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς και από το εγχώριο και Ευρωπαϊκό καταστατικό της Επιτροπής. Σύμφωνα με το Γαλλικό νόμο βιοηθικής του 1994, όποιος προσπαθεί ν' αγοράσει ανθρώπινο ιστό, κύτταρα, ή μέρη του σώματος, αντιμετωπίζει ποινικές κυρώσεις φυλάκισης από 5 μέχρι 7 χρόνια. Δίνοντας λοιπόν έμφαση στην εθνική αλληλεγγύη και απαγορεύοντας την εμπορευματοποίηση, η γαλλική άποψη συμφωνεί με τη φιλοσοφική θέση, ότι το σώμα δεν αποτελεί κάτι ξεχωριστό από το ίδιο το πρόσωπο. Χρησιμοποιώντας το σώμα ως ανταλλάξιμο αντικείμενο είναι σαν να μεταχειρίζεσαι το πρόσωπο όχι ως μέλος του καντιανού βασιλείου των σκοπών, αλλά απλώς ως μέσο, το οποίο απαγορεύεται σύμφωνα με μία εκδοχή της κατηγορικής προστακτικής (Dickenson & Idiakez, 2008: 133).

Ιατρικές διευκολύνσεις υψηλής ποιότητας σε διαπιστευμένα κέντρα υγείας, θεραπεία χαμηλού κόστους, μικρότερος χρόνος αναμονής και σχετικά φιλελεύθερη ρύθμιση, όσον αφορά τη δωρεά ωαρίων και την παρένθετη μητρότητα έχουν καταστήσει

την Ινδία πρωτεύουσα της παγκόσμιας βιοοικονομίας στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή (Gurta, 2012: 32-33). Ορισμένα κέντρα γονιμότητας διαφημίζουν τις υπηρεσίες τους, προσκαλώντας νεαρές γυναίκες μεταξύ 20 και 30 ετών, να συμμετέχουν ως παρένθετες μητέρες. Παράλληλα γραφεία ιατρικού τουρισμού σε ορισμένες δυτικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής οργανώνουν πακέτα για τους πελάτες τους (Gurta, 2012: 33). Καθώς η παρένθετη μητρότητα δεν είναι παράνομη στην Ινδία, δεν υπάρχει νόμος, που να την ρυθμίζει. Υπάρχουν μόνο κατευθυντήριες γραμμές που συντάσσονται στο πλαίσιο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (Gurta, 2012: 33).

Ακριβώς όπως στη Δύση, έτσι και στην Ινδία υπάρχουν γυναικεία περιοδικά μαζικής κυκλοφορίας μόνο που σ' αυτή την περίπτωση δεν προβάλλουν τη γυναικεία ομορφιά, αλλά δίνουν πληροφορίες για την πρόσληψη γυναικών, ως παρένθετες μητέρες. Παράλληλα προβάλλουν διαφημίσεις για τη δωρεά ωαρίων. Μια έρευνα διαφημίσεων, που τοποθετούνται από τους ιδιώτες δείχνει, ότι ζητούνται γυναίκες μεταξύ των είκοσι και τριάντα πέντε ετών, για να χρησιμοποιηθούν ως παρένθετες μητέρες. Ταυτόχρονα αναφέρεται, ότι η αποζημίωση, που θα πάρουν για τη συμμετοχή τους είναι ιδιαίτερα υψηλή και επίσης, ότι η εχεμύθεια είναι απόλυτα εξασφαλισμένη. Παράλληλα αξίζει ν' αναφερθεί, ότι η αμοιβή για την εννεάμηνη «εργασία» τους, ως παρένθετες μητέρες, μπορεί να ξεπεράσει το ποσό που θα κέρδιζαν αν εργάζονταν σε οποιαδήποτε δουλειά για τρία έως δέκα χρόνια. (Gurta, 2012: 34). Συμπερασματικά θα λέγαμε, ότι η χρήση της παρένθετης μητρότητας και η δωρεά ωαρίων με τον τρόπο που προαναφέρθηκε, οδηγεί στην εργαλειοποίηση και εκμετάλλευση της γυναίκας.

Βέβαια υπάρχουν κάποιες γυναίκες καθώς και άντρες, που υποστηρίζουν, ότι εάν οι γυναίκες θέλουν να πουλήσουν τα ωάρια τους θα πρέπει να είναι σε θέση να το κάνουν, εφ 'όσον είναι δική τους απόφαση και δεν αναγκάζονται από κάποιον άλλο παράγοντα. Σε περίπτωση, που προβούν στην πώληση ωαρίων νομικά δεν υπάρχει καμία επίπτωση γι' αυτή τους την απόφαση, από την ηθική πλευρά όμως εγείρονται διλήμματα. Βέβαια, εάν η γυναίκα θέλει να προσφέρει τα ωάρια της, για να βοηθήσει κάποιες άλλες γυναίκες είναι ελεύθερη να το κάνει, το ηθικό ζήτημα όμως τίθεται, αν ο σκοπός αυτής της ενέργειας είναι τα χρήματα που θα αποκτήσει. Επίσης στο σημείο αυτό τίθεται ένα

άλλο ζήτημα: το δικαίωμα της γυναίκας για το σώμα της και εδώ έχουμε το επιχείρημα της αυτονομίας για το σώμα της και το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής (Gupta, 2012: 35). Φαίνεται λοιπόν ότι επιλογή και η αυτονομία των γυναικών σε σχέση με το σώμα τους, περιορίζεται σημαντικά, δεδομένων των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών.

Στον πολύπλοκο ιστό της οικονομίας του σήμερα, όπως υποστηρίζουν οι Waldby και Mitchell, τα όρια ανάμεσα σε μια οικονομία με καθαρά αλτρουιστικές δωρεές των υλικών του σώματος από τη μια πλευρά και μια οικονομία της αγοράς, όπου τα υλικά του σώματος πωλούνται σε αντάλλαγμα για τα χρήματα είναι συχνά ασαφής (Schultz&Braun, 2013: 6). Ο αλτρουισμός και η αυτοθυσία των γυναικών για τις οικογένειές τους αποτελεί ένα είδος εκμετάλλευσης του γυναικείου φύλου, καθώς αναγκάζονται να νοικιάζουν τη μήτρα τους κάτω από πιέσεις, για να κερδίζουν χρηματικά ποσά, τα οποία δε θα μπορούσαν ν' αποκτήσουν δουλεύοντας αρκετά χρόνια (Gupta, 2012: 36).

Οι γυναίκες φαίνεται, ότι προσφεύγουν στην εμπορευματοποίηση της παρένθετης μητρότητας στις αναπτυσσόμενες χώρες, για να καταπολεμήσουν τη φτώχεια. Θεωρούν την πράξη τους αυτή, ως καθήκον απέναντι στην οικογένειά τους. Όπως παρατηρούν ανθρωπολόγοι και κοινωνιολόγοι, που μελετούν την ινδική κοινωνία, η κοινωνικοποίηση των κοριτσιών στο σπίτι και την κοινωνία περιλαμβάνει την αυταπάρνηση του εαυτού τους, ως βασικές αρετές του γυναικείου φύλου. Παράλληλα οι γυναίκες εκπαιδεύονται να δουν τη ζωή τους, κάτω από το πρίσμα της προσφοράς υπηρεσίας σε άλλους,. Οι γυναίκες λοιπόν χρησιμοποιούνται ως παρένθετες μητέρες, για να παρέχουν στα παιδιά τους καλύτερη εκπαίδευση, για ν' αγοράσουν σπίτι, για ν' αντικαταστήσουν ή να συμπληρώσουν το εισόδημά του άνεργου συζύγου ή ν' ανοίξουν μια μικρή επιχείρηση (Gupta, 2012: 36).

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι, ότι αρκετές παρένθετες μητέρες πηγαίνουν στα κέντρα γονιμοποίησης μαζί με τους συζύγους τους, παρόλο που η εγκυμοσύνη κρατείται κρυφή από την υπόλοιπη οικογένεια. Μερικές μάλιστα πιστεύουν, ότι έχουν επιλεγεί από το Θεό για να φέρουν χαρά στη ζωή κάποιου άλλου ανθρώπου. Πρόσφατες

μελέτες αναφέρουν, ότι φοιτήτριες ιδιαίτερα αυτές που ζουν μακριά από τις οικογένειές τους προσλαμβάνονται για να δωρίσουν τα ωάρια τους. Τα κίνητρα τους γι' αυτή την επιλογή είναι, ότι χρειάζονται επιπλέον χρήματα από αυτά που τους δίνουν οι γονείς τους, για να πραγματοποιήσουν τις επιθυμίες τους (Gupta, 2012: 37).

2.6. Ιατρικοί κίνδυνοι στη δωρεά ωαρίων και την παρένθετη μητρότητα

Οι διαδικασίες της δωρεάς ωαρίων και της χρησιμοποίησης της μήτρας μιας γυναίκας για να κυφορήσει ένα έμβρυο είναι ξεχωριστές και συνεπάγονται συχνά κινδύνους. Η προμήθεια των ωαρίων στην τεχνητή γονιμοποίηση και στην έρευνα των βλαστοκυττάρων απαιτεί από τις γυναίκες να υποβληθούν σε ορμονικές θεραπείες, οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να οδηγήσουν σε αυξημένους κινδύνους για την υγεία τους (Graumann, 2002: 28). Από τη μια μεριά η γυναίκα, που δωρίζει τα ωάρια της υποβάλει τον εαυτό της σε φυσικούς κινδύνους. Αυτό σημαίνει, ότι χρειάζεται να κάνει ενέσεις και να πάρει δυνατές ορμόνες , για μεγάλη χρονική περίοδο μέχρι να παραχθεί η ποσότητα των ωαρίων, που απαιτείται. Οι δότριες ωαρίων για την ακρίβεια υποβάλλονται σε υπερ-ωορρηξία για την τόνωση της παραγωγής ενός μέγιστου αριθμού ωαρίων, των οποίων η συγκομιδή γίνεται με αναισθησία, διαδικασία που εγκυμονεί αρκετούς κινδύνους. Στη συνέχεια υποβάλλονται σε χειρουργική διαδικασία κατά την οποία τα ωοκύτταρα αναρροφώνται από την ωοθήκη μέσω της παρακέντησης στον κόλπο.

Υπάρχουν δύο κατηγορίες γυναικών από τις οποίες μπορούν να προέρχονται τα ωάρια. Η πρώτη είναι οι γυναίκες, που υποβάλλονται σε υπερδιέγερση των ωοθηκών και ωοληψία, ως μέρος της θεραπείας της υπογονιμότητας και συμφωνούν να δωρίσουν ή να πουλήσουν τα ωάρια τους. Η δεύτερη είναι οι γυναίκες, που δεν υποβάλλονται σε θεραπεία υπογονιμότητας, όμως δέχονται να υποβληθούν σε υπερδιέγερση ωοθηκών και ωοληψία, για να παράγουν ωάρια για την έρευνα για αλτρουιστικούς ή οικονομικούς λόγους (Baylis, 2009: 84). Επειδή οι υπογόνιμες γυναίκες ασθενείς είναι γενικά

απρόθυμες να παρέχουν τα ωάρια τους για την έρευνα και λόγω της κακής ποιότητας των ωαρίων, έχουν γίνει αυξημένες προσπάθειες να ζητηθούν ωάρια από νεαρές γυναίκες κάτω των τριάντα. Αυτές πρέπει να είναι υγιείς εθελόντριες, οι οποίες δεν ακολουθούν κανένα προσωπικό αναπαραγωγικό πρόγραμμα και δέχονται να υποβληθούν σε ιατρικές διαδικασίες, χωρίς οποιοσδήποτε προοπτικές των ιατρικών οφελών. Βέβαια, αυτές οι γυναίκες, είναι γενικά απρόθυμες να αποδεχθούν τις πιθανές βλάβες, που μπορεί να προκληθούν από την υπερδιέγερση των ωοθηκών και την ωοληψία, χωρίς αμοιβή, για τους κινδύνους, που διατρέχουν (Baylis, 2009: 84).

Ο πιο γνωστός κίνδυνος της υπερδιέγερσης των ωοθηκών είναι το σύνδρομο της υπερδιέγερσης των ωοθηκών, που μπορεί να προκαλέσει ναυτία, διάρροια, διάταση της κοιλίας, πόνους, γρήγορη απώλεια βάρους και αναπνευστικές δυσκολίες. Επιπρόσθετα, μακροπρόθεσμα υπάρχει ο φυσικός κίνδυνος να εμφανιστεί καρκίνος των ωοθηκών. Παράλληλα οφείλουμε να επισημάνουμε και τους κινδύνους, που συνδέονται με την ωοληψία. Πρόκειται για μια χειρουργική διαδικασία, που είναι επίπονη για κάποιες γυναίκες. Επίσης ενδέχεται να υπάρχει μια αρνητική ανταπόκριση στην αναισθησία καθώς και οι κίνδυνοι της μόλυνσης, της αιμορραγίας, καθώς και της ακούσιας διάτρησης ενός οργάνου (Baylis, 2009: 85).

Ενώ είναι ξεκάθαρο, ότι οι υπογόνιμες γυναίκες μπορούν ελεύθερα να συναινέσουν, στους διάφορους κινδύνους, που συνδέονται με την υπερδιέγερση των ωοθηκών και την ωοληψία, όσον αφορά στις νέες υγιείς εθελόντριες δεν είναι ξεκάθαρο, ότι τους ζητείται ν' αποδεχθούν τους κινδύνους, όταν για τις ίδιες δεν υπάρχει προοπτική για κάποιο άμεσο όφελος απ' αυτή τη διαδικασία (Baylis, 2009: 85).

Από την άλλη μεριά η γυναίκα, που δέχεται να γίνει παρένθετη μητέρα μπορεί επίσης να υποβληθεί σε μερικές ορμονικές θεραπείες για τη διατήρηση της εγκυμοσύνης και φυσικά εκθέτει τον εαυτό της σε όλους τους κινδύνους, που ενέχει μια εγκυμοσύνη και μια γέννα (Callahan, 1995: 87). Συγκεκριμένα, στις παρένθετες μητέρες δίνουν ορμονικά φάρμακα για να προετοιμάσουν το σώμα τους να δεχτεί την εμβρυομεταφορά.

Παράλληλα είναι ιδιαίτερα σημαντικό ν' αναφερθεί, ότι στις Ινδές παρένθετες μητέρες συνήθως εμφυτεύονται 4 με 5 έμβρυα για μεγιστοποιήσουν την επιτυχία της εγκυμοσύνης, διαδικασία, που ενέχει πολλούς κινδύνους τόσο για τη μητέρα, όσο και για το επιζών έμβρυο (Gupta, 2012: 40).

Λίγοι υποστηρικτές της εμπορευματοποίησης της δωρεάς ωαρίων και της παρένθετης μητρότητας έχουν αναλογιστεί τους πιθανούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, των οποίων η γενική κατάσταση της υγείας τους εξαιτίας της χαμηλότερης κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης, τις καθιστά επιρρεπείς σε νοσηρότητα και θνησιμότητα, που σχετίζεται με την εγκυμοσύνη. Ανεπαρκής ενημερωμένη συναίνεση, φτωχή ιατρική παρακολούθηση και άλλες παραβιάσεις των καθιερωμένων ιατρικών προτύπων αποτελούν συνήθη φαινόμενα της καθημερινότητας. Τα ψυχολογικά ρίσκα, που εμπλέκονται στην εγκυμοσύνη και τη γέννα, για τις γυναίκες από τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα και η έλλειψη καλών υπηρεσιών υγείας μπορεί να οδηγήσει σε επιπλοκές.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί, ότι οι φεμινίστριες όπως η Diane Beeson , η Abby Lippman , η Dickenson και η Alkorta Idiakez υποστηρίζουν, ότι λόγω της ανεπαρκούς έρευνας, ακόμα δεν γνωρίζουμε αρκετά σχετικά με τους μακροπρόθεσμους κινδύνους για την υγεία των γυναικών και των απογόνων τους από την ορμονική διέγερση, ενώ υπάρχει και διαφωνία μεταξύ των επιστημόνων ως προς τη συχνότητα των βραχυπρόθεσμων κινδύνων, όπως το σύνδρομο της υπερδιέγερσης των ωοθηκών. Γι' αυτούς τους λόγους θεωρούν, ότι η έρευνα θα πρέπει να σταματήσει (Schultz&Braun, 2013: 11-12).

Παράλληλα ανάμεσα στις φεμινιστικές σχολές υπάρχει ανησυχία για τον τρόπο με τον οποίο οι ατομικές επιλογές μπορούν να έχουν συγκεντρωτικές αρνητικές κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες. Πέρα από τα ζητήματα της αυτονομίας και της ενήμερης συγκατάθεσης στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχουν θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης, που αφορούν ζητήματα δύναμης, καταπίεσης, εξαναγκασμού και εκμετάλλευσης, που χρειάζονται άμεση αντιμετώπιση. Όπως παρατηρεί η Donna

Dickenson, ενώ οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες φαίνεται, ότι δίνουν στις γυναίκες μεγαλύτερη αναπαραγωγική ελευθερία και περισσότερο έλεγχο πάνω στο σώμα τους ταυτόχρονα έχουν τη δυνατότητα να τις εκμεταλλεύονται και να τις καταπιέζουν. Γι' αυτό το λόγο ορισμένες φεμινίστριες καλωσορίζουν τους κανονισμούς των αναπαραγωγικών τεχνολογιών μόνο στην περίπτωση, που αυτές αποσκοπούν στην προώθηση και την προστασία των συμφερόντων των γυναικών ως ομάδα (Baylis, 2009: 89), δεδομένου ότι με αυτόν τον τρόπο δεν θίγεται η αυτονομία και η προσωπικότητά τους. Σε αυτή την περίπτωση φαίνεται, ότι αίρεται η περίπτωση της αντικειμενοποίησης, εφόσον παρατηρείται ο ανάλογος σεβασμός στην ανθρώπινη ιδιότητα. Παράλληλα φαίνεται ότι υπάρχουν περιπτώσεις, όπως η δωρεά ωαρίων, στην οποία χρησιμοποιείται αφενός ως μέσο, αλλά από την άλλη δεν σημειώνεται η άρνηση της αυτονομίας και της υποκειμενικότητάς της, ενώ παράλληλα διατηρείται η ευζωία της. Φαίνεται λοιπόν ότι το εκάστοτε πλαίσιο καθορίζει το γενικότερο πλαίσιο της σχέσης αυτής (Nussbaum, 2005: 525).

Έτσι, ορισμένες φεμινίστριες επιμένουν στη σημασία της προστασίας της αναπαραγωγικής ελευθερίας. Κατά την άποψή τους η αναπαραγωγική αυτονομία είναι υψίστης σημασίας. Οι γυναίκες μπορούν αυτόνομα ν' αποφασίζουν να δεχτούν ή ν' απορρίψουν τις αναπαραγωγικές τεχνολογίες και αυτές οι αναπαραγωγικές επιλογές τους πρέπει να γίνονται σεβαστές. Άλλες φεμινίστριες φέρνουν αντιρρήσεις για την απρόσκοπτη χρήση των αναπαραγωγικών τεχνολογιών και επιμένουν, ότι δεν έχουν το δικαίωμα να έχουν ή να σχεδιάζουν μωρά. Παρόλο που υπάρχει μια γενική υποστήριξη για την ελευθερία των γυναικών να ελέγχουν τη ζωή και το σώμα τους δεν υπάρχει καμία υποστήριξη για την επιθυμία κάποιων γυναικών να ελέγχουν τη ζωή και το σώμα των παιδιών τους. Στο σημείο αυτό αρχίζουν να βγαίνουν στην επιφάνεια ανησυχίες για την εμπορευματοποίηση των παιδιών. Πέρα από αυτό υπάρχει ανησυχία ότι η επιθυμία για παιδιά δεν είναι τόσο πολύ για την αυτονομία των γυναικών, όπως είναι για την επιρροή της πατριαρχίας. Μια υποστηρίκτρια αυτής της άποψης η Margaret Brazier διερευνά την πραγματικότητα του δικαιώματος της παραγωγής παιδιών, δεδομένου ότι το συγκεκριμένο δικαίωμα αποτελεί διάσταση του πατριαρχικού ελέγχου, με αποτέλεσμα να θίγεται η αυτονομία της γυναίκας (Baylis, 2009: 88-89).

Στο σημείο αυτό εγείρεται και ένα ακόμη βασικό ερώτημα: Οι ιατρικοί κίνδυνοι στη δωρεά ωαρίων για την έρευνα είναι μεγαλύτεροι από αυτούς στην τεχνητή γονιμοποίηση; Για περισσότερα από είκοσι χρόνια φεμινίστριες, θεωρητικοί της ιατρικής ηθικής στη Γερμανία υπογραμμίζουν την επίδραση των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών στη ζωή των γυναικών. Υποστηρίζουν, ότι η προμήθεια των ωαρίων για την τεχνητή γονιμοποίηση και την έρευνα απαιτεί από τις γυναίκες να υποβάλλονται σε ορμονική θεραπεία, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αυξημένους κινδύνους για την υγεία τους (Kalender, 2010: 154 - 155)

Οι επιστήμονες υποστηρίζουν το επιχείρημα, ότι οι ιατρικοί κίνδυνοι στη δωρεά ωαρίων για την έρευνα δεν είναι μεγαλύτεροι από αυτούς που υπάρχουν στην τεχνητή γονιμοποίηση. Αν λοιπόν οι γυναίκες εκούσια υφίστανται τους κινδύνους του συνδρόμου της υπερδιέγερσης των ωοθηκών στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, γιατί να μην τους υφίστανται και στην έρευνα; Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δόθηκε από μια έρευνα, που δημοσιεύτηκε στο Lancet. Η ομάδα των ερευνητών, που συμμετείχε απέδειξε, ότι για το καλύτερο επίπεδο της θεραπείας στην τεχνητή γονιμοποίηση δε χρειάζεται να χρησιμοποιούνται οι δόσεις των ορμονών στα ίδια επίπεδα μ' αυτά που χρησιμοποιούνται συνήθως για τη συγκέντρωση των ωαρίων στην έρευνα (Dickenson & Idiakez, 2008: 135-136).

Εάν η φυσική ή ήπια θεραπευτική στρατηγική έρχεται να υιοθετηθεί ευρύτερα για την τεχνητή γονιμοποίηση, τότε είναι αδύνατον να υποστηρίξουμε, ότι οι γυναίκες, που δωρίζουν τα ωάρια τους στην έρευνα έχουν δώσει την ενημερωμένη συναίνεσή τους γνωρίζοντας ακριβώς τους κινδύνους, που διατρέχουν. Αυτό συμβαίνει, γιατί στην έρευνα απαιτούνται πολλαπλά ωάρια, τα οποία μπορούν να παραχθούν μόνο με υψηλές δόσεις ορμονών. Αντιθέτως στην τεχνητή γονιμοποίηση υπάρχει ένα ήπιο καθεστώς θεραπευτικής διέγερσης, με αποτέλεσμα η γυναίκα να έχει ωορρηξία με φυσικό τρόπο μετά από μια χαμηλή δόση τεχνητών ορμονών παράγοντας το φυσικό αριθμό ωαρίων, συνήθως ένα και κάποιες φορές δύο (Dickenson & Idiakez, 2008: 136).

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα: Αν δεν απαιτούνται υψηλές δόσεις ορμονών για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, τότε πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η δωρεά ωαρίων στην έρευνα από τη στιγμή που δεν απορρέει για τη γυναίκα κανένα θεραπευτικό όφελος; Δεν είναι μέρος των καθηκόντων του γιατρού να επιβάλει κινδύνους στα μέλη του κοινού που δεν είναι ασθενείς του. Τη μόνη εξαίρεση αποτελούν οι συμμετέχοντες σε κλινικές δοκιμές. Όμως οι δότριες ωαρίων είναι ισοδύναμες των συμμετεχόντων στην έρευνα; Στο ερώτημα αυτό υπάρχει επιστημολογική σύγχυση. Η επικρατέστερη άποψη είναι, ότι οι γυναίκες που δωρίζουν τα ωάρια τους δεν αποτελούν πραγματικά υποκείμενα σε μια νομότυπη ερευνητική δοκιμή, αλλά είναι απλώς προμηθευτές πρώτων υλών για την έρευνα. Παράλληλα οι δότριες ωαρίων δε θεωρούνται ισοδύναμες με τους ανθρώπους, που δίνουν τα όργανά τους, για παράδειγμα, τα νεφρά. Σ' αυτή την περίπτωση ο αποδέκτης λαμβάνει άμεσο όφελος, που είναι το δώρο της ζωής (Dickenson & Idiakez, 2008: 137). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: Δεν είναι δίκαιο να πληρώνονται οι γυναίκες, που παρέχουν τα ωάρια τους στην έρευνα, όπως οι άλλοι εθελοντές στις ερευνητικές δοκιμές; Αντιθέτως, δεν είναι άδικο η αλτροουιστική δωρεά ν' αναμένεται απλώς από τις δότριες, όταν όλοι οι άλλοι έχουν τα οφέλη; (Widdows, 2009: 15).

Ο αλτροουισμός των γυναικών δε θα πρέπει να τυγχάνει εκμετάλλευσης με έναν τέτοιο ανειλικρινή και παραπλανητικό τρόπο. Ο αλτροουισμός είναι αναμφισβήτητα καλός, αλλά ένας τρόπος αλτροουισμού στον οποίο όλα τα οφέλη πηγαίνουν μόνο στον ερευνητή, δίνει την αίσθηση της εκμετάλλευσης (Dickenson & Idiakez, 2008: 139). Ορισμένοι σχολιαστές υποστηρίζουν, ότι όταν όλοι οι άλλοι έχουν οφέλη από τον ιστό των γυναικών, το να αναμένουν από αυτές να υποστούν τις επίπονες και επικίνδυνες διαδικασίες για τη δωρεά ωαρίων μόνο και μόνο από καθαρό αλτροουισμό αποτελεί μια μορφή εκμετάλλευσης (Widdows, 2009: 14). Επιπρόσθετα αν οι δότριες ωαρίων είναι ακούσια ή εσκεμμένα ανενημέρωτες για τους γνωστούς κινδύνους, αν οι κλινικοί γιατροί θέσουν την απόκτηση μεγάλου αριθμού ωαρίων πάνω από το θεμελιώδες ιατρικό καθήκον (να μη βλάψουν) ή αν η εμπιστοσύνη των γυναικών έχει διακυβευτεί, τότε σίγουρα ανιχνεύεται μια μορφή εκμετάλλευσης (Dickenson & Idiakez, 2008: 139). Στο σημείο αυτό όμως κρίνεται αναγκαίο να τεθούν τα παρακάτω ερωτήματα: Αποτελεί

απαραίτητα εκμετάλλευση η χρήση των γυναικών ως πηγών ωαρίων για την έρευνα των βλαστοκυττάρων; Αν η παροχή των ωαρίων για την έρευνα δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς, είναι πιο ζωτικής σημασίας για τις φεμινίστριες να επικεντρωθούν στους τρόπους με τους οποίους μπορούν να περιορίσουν την εκμετάλλευση αντί να την αποτρέπουν εντελώς; (Widdows, 2009: 14).

2.7. Η Κοινωνική και έμφυλη δικαιοσύνη της αναπαραγωγικής τεχνολογίας

Όπως φαίνεται από μερικούς ερευνητές ο αναπαραγωγικός τουρισμός αφήνει τις δότριες ωαρίων και τις παρένθετες μητέρες ευάλωτες σε αυξημένους ιατρικούς κινδύνους και στην εκμετάλλευση με μικρή κλινική ή ασφαλιστική προστασία, αποζημίωση ή διαπραγματευτική δύναμη. Συνήθως προτεινόμενη προσέγγιση είναι να αντιμετωπίζεται η εμπορευματοποίηση της δωρεάς ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα, ως αναπαραγωγική εργασία στη βιοοικονομία και να δούμε τι σημαίνει αυτό όσον αφορά τη βελτίωση της νομοθεσίας και την προστασία των γυναικών που συμμετέχουν. Επισημαίνεται, ότι οι ρυθμίσεις για τη δωρεά ωαρίων και την παρένθετη μητρότητα συχνά συντάσσονται με ένα τυχαίο τρόπο, που μπορεί να οδηγήσουν στην εκμετάλλευση των γυναικών, κυρίως από τη στιγμή που αυτές προέρχονται από κοινωνικοοικονομικά ασθενέστερα στρώματα (Gupta, 2012: 44-45). Ως εκ τούτου, ορισμένοι ερευνητές προτείνουν την ανάγκη βελτίωσης των διαδικασιών συγκατάθεσης, η οποία σύμφωνα με την Dickenson συνήθως νοείται ως συναίνεση για την αρχική διαδικασία και όχι για τα στάδια που ακολουθούν (Dickenson, 2007,: 18).

Ορισμένοι μελετητές θεωρούν, ότι το επιχείρημα της εκμετάλλευσης, για την απαγόρευση της εμπορευματοποίησης της παρένθετης μητρότητας είναι αρκετά αδύναμο. Αυτό συμβαίνει, γιατί η απαγόρευση μπορεί να φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα και να οδηγήσει τις παρένθετες μητέρες να κάνουν άλλα πράγματα, που μπορεί να είναι πιο εκμεταλλεύσιμα και πιο επιβλαβή από την πληρωμή, για την παρένθετη μητρότητα. Γι' αυτό το λόγο οι προσπάθειες θα πρέπει να κατευθύνονται για

την βελτίωση των όρων υπό τους οποίους πληρώνεται η « εργασία » των παρένθετων μητέρων, ενώ θα πρέπει να αλλάξουν οι συνθήκες που δημιουργούν τις σχέσεις εκμετάλλευσης (Gupta, 2012: 45).

Όπως ισχυρίζεται η Hester Eisenstein το καπιταλιστικό σύστημα εκμεταλλεύεται και χρησιμοποιεί τις φεμινιστικές ιδέες και την εργασία των γυναικών (Gupta, 2012: 45-46). Πολλοί πάροχοι αναπαραγωγικών υπηρεσιών χρησιμοποιούν τη φεμινιστική γλώσσα του αυτοπροσδιορισμού και της ενδυνάμωσης, για να δικαιολογήσουν την απόφαση των γυναικών ν' αναλάβουν την εμπορική δωρεά ωαρίων και την παρένθετη μητρότητα (Gupta, 2012: 45-46). Παράλληλα οι φεμινίστριες από τη μια μεριά επιμένουν υποστηρίζοντας την ικανότητά των γυναικών να παίρνουν ελεύθερες και υπεύθυνες αποφάσεις για λογαριασμό τους, και από την άλλη υποστηρίζουν τους θεσμικούς μηχανισμούς για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και των συμφερόντων των γυναικών με κύρια έμφαση στην ενημερωμένη συγκατάθεση (Schultz&Braun, 2013: 7).

Η παρένθετη μητρότητα πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο της αυξανόμενης φτώχειας και της αγωνίας, όπου μεγάλα τμήματα του λαού, ιδιαίτερα οι γυναίκες, δεν έχουν πρόσβαση σε ένα μέσο βιοπορισμού και ωθούνται σε πώληση ή ενοικίαση μερών του σώματος τους. Η Nancy Scheper-Hughes υποστηρίζει, ότι αυτοί οι άνθρωποι ζουν στο περιθώριο της παγκόσμιας οικονομίας και καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι με τις ασθένειες, την πείνα και τον πρόωρο θάνατο (Gupta, 2012: 46). Παράλληλα η εμπειρία της σωματικής αποξένωσης αποτελεί ήδη ένα καθημερινό χαρακτηριστικό γνώρισμα και η πιθανότητα να πουλήσουν ένα όργανο τους, φαίνεται σαν μια πράξη ενδυνάμωσης. Παρόλο, που η απόφαση να πουλήσουν μέρη του σώματός ή να νοικιάσουν τη μήτρα τους προσφέρεται ως επιλογή, σπάνια η απόφαση γίνεται με βάση την πλήρη ενημέρωση σχετικά με τους κινδύνους για την υγεία ή την απόλυτη ελευθερία. Μπορεί να είναι μια μελετημένη απόφαση, αλλά γίνεται στο πλαίσιο περιορισμένων δυνατοτήτων για αυτοέκφραση ή ανάπτυξη και έλλειψη οικονομικών πόρων. Παράλληλα είναι σημαντικό ν' αναφερθεί, ότι επιχειρήματα όσον αφορά την αυτονομία στο σώμα τους, αν πρέπει να πουλήσουν ωάρια ή να νοικιάσουν τη μήτρα τους δεν παίζουν ρόλο στις συζητήσεις των

Ινδών παρένθετων μητέρων. Όμως παρόλ' αυτά πρέπει να επισημανθεί, ότι χρησιμοποιώντας τα σώματα των άλλων ως εργαλεία για την αυτοπραγμάτωση αντιτίθεται στις βασικές ηθικές αρχές και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (Gupta, 2012: 46).

Στην Ινδία λοιπόν τίθεται ζήτημα διανεμητικής και έμφυλης δικαιοσύνης για τις γυναίκες στις πατριαρχικές οικογένειες. Το πρόβλημα έγκειται στην έλλειψη ενός ισχυρού κράτους πρόνοιας, που δεν εξασφαλίζει τις βασικές ανάγκες των πολιτών του και δεν τους προστατεύει από την εκμετάλλευση. Για την αντιμετώπιση αυτού προβάλλονται άμεσα τα ανθρώπινα δικαιώματα του λόγου και οι αναπτυξιακές προοπτικές με τη βοήθεια της παγκόσμιας βιοηθικής. Για την ενδυνάμωση των ευάλωτων ατόμων, την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών τους και τα δικαιώματα των ευάλωτων γυναικών στο πλαίσιο των οικογενειών τους, απαιτείται η προσέγγιση της κοινωνικής δικαιοσύνης καθώς και της δικαιοσύνης των δύο φύλων. Γι' αυτό το κράτος είναι υπεύθυνο και πρέπει να αναλάβει δράση (Gupta, 2012: 47).

2.8. Η διεθνής νομική κατάσταση

Ορισμένες ειδικές οδηγίες για την έρευνα των ανθρώπινων ωαρίων άρχισαν να δημιουργούνται ύστερα από αίτημα των ερευνητών, οι οποίοι θα ήθελαν να βασίζονται σε ένα κοινό πλαίσιο. Όμως διαφωνίες σχετικά με την ηθική της δωρεάς ωαρίων και μακροχρόνιες διαμάχες σχετικά με την πληρωμή εμποδίζουν τις ενδιαφερόμενες χώρες στην κατασκευή ενός δεσμευτικού διεθνούς κανόνα σχετικά μ' αυτό το θέμα (Dickenson & Idiakez, 2008: 129). Τα περισσότερα κράτη δεν έχουν ακόμη ειδική νομική καθοδήγηση για τη ρύθμιση της δωρεάς, αλλά η έλλειψη ρύθμισης δεν εμποδίζει μερικά από αυτά να τολμούν τη δωρεά ωαρίων για έρευνα (Dickenson & Idiakez, 2008: 129).

Εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν διαφορετικά ρυθμιστικά πλαίσια. Η αρχή της επικουρικότητας ισχύει για όλους τους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας υποθέτοντας σεβασμό των θεμελιωδών ηθικών αρχών. Χώρες της

Ευρωπαϊκής Ένωσης, που επιτρέπουν τη δωρεά ωαρίων για έρευνα είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, η Σουηδία, το Βέλγιο και πρόσφατα η Ισπανία (Dickenson & Idiakez, 2008: 129).

Η Ισπανία με το μεγαλύτερο αριθμό δοτριών ωαρίων για την υποβοηθούμενη γονιμοποίηση στην Ευρώπη, πρόσφατα προσχώρησε στη « θεραπευτική » ομάδα κλωνοποίησης, προσφέροντας ένα έμπειρο δίκτυο συλλογής ωαρίων των κλινικών, για τους ερευνητές. Στην Ισπανία οι δότριες ωαρίων πληρώνονται μέχρι και 1200 ευρώ και οι κλινικές γονιμοποίησης άρχισαν να φοβούνται, ότι λαμβάνοντας υπόψη τις συνέπειες του απορρήτου της δωρεάς γαμετών για την αναπαραγωγή, οι γυναίκες θα προτιμούν αντί να δωρίζουν τα ωάρια για την τεχνητή γονιμοποίηση να τα δίνουν στην έρευνα (Dickenson & Idiakez, 2008: 129-130).

Η Ευρωπαϊκή Ομάδα Δεοντολογίας στην Επιστήμη και την Τεχνολογία (EGE), που συμβουλεύει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και της οποίας οι απόψεις είναι σημαντικές για τον καθορισμό συγκεκριμένης πολιτικής, συνέστησε το 2007, μεταξύ άλλων, ότι για την έρευνα σε ανθρώπινα εμβρυϊκά βλαστοκύτταρα, που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να ισχύουν οι ακόλουθες κατευθυντήριες γραμμές:

- ✓ Δε θα πρέπει να ασκείται καμία πίεση στις δότριες σε οποιοδήποτε στάδιο
- ✓ Η υγεία των δοτριών δε θα πρέπει να τίθεται σε κίνδυνο από την υπερβολική διέγερση των ωοθηκών
- ✓ Πρέπει να δίνονται πληροφορίες, ότι η συγκατάθεση μπορεί να ανακληθεί μέχρι το στάδιο της δημιουργίας των βλαστοκυττάρων
- ✓ Η θεραπεία υπογονιμότητας και η έρευνα θα πρέπει να διαχωρίζονται κατάλληλα
- ✓ Οι ερευνητές θα πρέπει να παρουσιάζουν όλα τα δεδομένα, που αναφέρονται στις δότριες με ανώνυμο τρόπο
- ✓ Κανένα οικονομικό κίνητρο δεν μπορεί να προσφερθεί στη δωρεά ωαρίων σε οποιοδήποτε στάδιο (Dickenson & Idiakez, 2008: 130-131).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής οι υποστηρικτές της δωρεάς ωαρίων για την έρευνα διαφέρουν ως προς τις απόψεις τους σχετικά με το νομικό καθεστώς του δότη και την αποζημίωση για τη δωρεά. Ακολουθώντας τον κώδικα των ομοσπονδιακών κανονισμών η έρευνα των βλαστοκυττάρων δε θεωρείται σύμφωνα με τον κανονισμό των κλινικών δοκιμών. Όταν η δωρεά γεννητικών κυττάρων είναι ανώνυμη οι κανονισμοί δεν αναγνωρίζουν πλέον τους δωρητές ως υποκείμενα έρευνας. Μόνο στην Καλιφόρνια το νομοσχέδιο 1260, σύμφωνα με τις συστάσεις του Ινστιτούτου Καλιφόρνιας της αναγεννητικής ιατρικής, ορίζει τις γυναίκες που παρέχουν τα ωάρια τους για την έρευνα, ως υποκείμενα έρευνας (Dickenson & Idiakez, 2008: 131).

2.9. Η κριτική των φεμινιστικών οργανώσεων

Τον Ιούλιο του 2005 δέκα αστικές και φεμινιστικές οργανώσεις μαζί με τον σύνδεσμο γυναικών από την Κορέα ίδρυσαν μια συμμαχία, που ονομάζεται αλληλεγγύη για τον έλεγχο της Βιοτεχνολογίας (Solidarity For Biotechnology Watch). Αυτή η κοινή οργάνωση έθεσε τα ερωτήματα σχετικά με το πού βρήκε ο ερευνητής Hwang Woo-Suk τα ωάρια για την έρευνά του και έφερε στο φως ανησυχητικά στοιχεία σχετικά με την πηγή των ωαρίων (Dickenson & Idiakez, 2008: 127).

Για να κατανοηθεί η κουλτούρα της δωρεάς ωαρίων, που εκδηλώνεται κατά την τελευταία δεκαετία στη Νότια Κορέα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη το παράδοξο, που χαρακτηρίζει το σύγχρονο καθεστώς της Νότιας Κορέας, όσον αφορά το φύλο. Οι γυναίκες υποστηρίζουν, ότι δωρίζοντας τα υλικά του σώματός τους, θα μπορούν να επιτύχουν την κοινωνική προβολή, θέτοντας τα σώματά τους στην υπηρεσία της έρευνας των βλαστοκυττάρων, η οποία έχει μια εξαιρετικά θετική φήμη στη Νότια Κορέα (Schultz&Braun, 2013: 18).

Την περίοδο αυτή ο ερευνητής Hwang Woo-Suk βρισκόταν ακόμα στο βάθρο του, ισχυριζόμενος, ότι δημιούργησε ειδικές σειρές βλαστοκυττάρων (patient-specific stem cell lines). (Dickenson & Idiakez, 2008: 127). Όμως η διαφημιστική εκστρατεία

για την κλωνοποίηση της έρευνας μέσω βλαστοκυττάρων, που ανακοίνωσε ο Hwang κατέληξε να είναι μια απάτη. Οι δήθεν σειρές βλαστοκυττάρων, που υποτίθεται ότι δημιουργήθηκαν μέσω της κλωνοποίησης δεν υπήρξαν ποτέ (Schultz&Braun, 2013: 4).

Μέχρι τώρα, καμία περαιτέρω ερευνητική ομάδα δεν ανακοίνωσε την επιτυχή εξαγωγή βλαστικοκυττάρων από κλωνοποιημένα ανθρώπινα έμβρυα. Υπήρξε κάποια πρόοδος στην ανάπτυξη τεχνικών κλωνοποίησης για την έρευνα, αλλά δεν είναι μεγάλη (Schultz&Braun, 2013: 3).

Από την αρχή αρκετοί θεωρητικοί της βιοηθικής ήταν επιφυλακτικοί όσον αφορά τους ισχυρισμούς του Hwang, γιατί υποστήριζε απίθανα στοιχεία για το συνολικό αριθμό των ωαρίων, που ο ίδιος και οι συνάδελφοί του είχαν χρησιμοποιήσει. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είχαν την τάση ν' αγνοούν αυτόν τον προβληματισμό επικεντρώνοντας την προσοχή τους στις υποσχόμενες θεραπείες. Όμως οι φεμινίστριες θεωρητικοί της βιοηθικής στην Κορέα και σε άλλα μέρη ήταν επιφυλακτικές, όσον αφορά την προέλευση των απαιτούμενων ωαρίων (Widdows, 2009: 11).

Ομάδες γυναικών της Νότιας Κορέας θεωρούν τη δωρεά ωαρίων για την έρευνα ως παραβίαση των δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας των γυναικών. Η ερμηνεία αυτή θεωρεί ίση την προσβολή, τόσο για την επαγγελματική αξιοπρέπεια των νέων ερευνητών του Hwang, όσο και για την προσωπική αξιοπρέπεια των άλλων γυναικών, ακόμη και αυτών που πληρώθηκαν για τα ωάρια τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το θέμα δεν είναι τόσο η αμοιβή και το αδικαιολόγητο κίνητρο, όσο η υποβίβαση των γυναικών και η θεώρησή τους ως μηχανές, που παράγουν ωάρια (Widdows, 2009: 12). Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί, ότι στην περίπτωση της Νότιας Κορέας, ο Tsuge και ο Hong, οι οποίοι εξερεύνησαν τα κίνητρα των γυναικών της Νότιας Κορέας να δωρίσουν τα ωοκύτταρα για τον Hwang και την ομάδα του, διαπίστωσαν, ότι πολλές δότριες είχαν αναγκαστεί να το κάνουν από την επιθυμία να στηρίξουν τη θεραπεία, για τα άρρωστα παιδιά και να εκφράσουν την αγάπη τους για την Κορέα (Schultz&Braun, 2013: 12).

Παράλληλα άλλες φεμινιστικές οργανώσεις του Τρίτου Κόσμου είναι εξίσου φανατικά πολέμιες της δωρεάς ωαρίων για την έρευνα, όχι τόσο για τα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια, όσο για τις αγορές και την εκμετάλλευσή των γυναικών από αυτές (Widdows, 2009: 12).

Η διάσκεψη που έγινε στη Νότια Κορέα, για το δικαίωμα των γυναικών στον απόηχο του σκανδάλου Hwang, είχε ως θέμα : «Οραματιζόμαστε τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Γυναικών στην εποχή της Βιοτεχνολογίας και Επιστήμης. Το συνέδριο διοργανώθηκε από τη μη κυβερνητική οργάνωση « σύνδεσμος των γυναικών της Κορέας » και συγκέντρωσε εκπροσώπους των γυναικείων οργανώσεων και φεμινίστριες εμπειρογνώμονες από διάφορες χώρες. Ένα πολιτικό ζήτημα, που συζητήθηκε, ήταν η μήνυση που υποβλήθηκε από 36 γυναικείες κορεάτικες οργανώσεις, για λογαριασμό των δύο γυναικών, που παρουσίασαν σοβαρές παρενέργειες μετά την ωοληψία στην οποία υποβλήθηκαν από την ερευνητική ομάδα του Hwang (Schultz&Braun, 2013: 19).

Παράλληλα η ομάδα Sama Resource για τη Γυναίκα και την Υγεία με έδρα της το Νέο Δελχί, διατυπώνει το 2007 την απάντηση της στη διαβούλευση, που εξέδωσε η Αρχή της Ανθρώπινης Γονιμοποίησης και Εμβρυολογίας στο Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με τη δωρεά ωαρίων για την έρευνα, επαναλαμβάνοντας τους κινδύνους της εκμετάλλευσης. Το θέμα που τις απασχολεί δεν είναι τόσο η διαφύλαξη των ατομικών δικαιωμάτων των δοτριών, όσο η απαγόρευση προβολής τέτοιων πρακτικών στο όνομα της επιστημονικής προόδου, που συνεπάγεται κατ' ανάγκη την περιστασιακή εκμετάλλευση μερικών στρωμάτων της κοινωνίας, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι οι γυναίκες. Παρόλο που υπάρχουν πολλές διασφαλίσεις, με την επιλογή να είναι διαθέσιμη και δελεαστική μερικές γυναίκες απεγνωσμένα πιεσμένες για χρήματα, ή κάτω από τεράστια οικογενειακή πίεση, μπορεί να υποβληθούν σ' αυτές τις διαδικασίες, προκαλώντας μεγάλες βλάβες στην υγεία τους. Δεν πρέπει λοιπόν να νομιμοποιηθεί η δωρεά ωαρίων, γιατί έχει τη δυνατότητα να οδηγήσει στην εκμετάλλευση των γυναικών έναντι χρηματικής αμοιβής. Η εκμετάλλευση των λίγων για ένα μελλοντικό πιθανό όφελος των άλλων δεν είναι μια ιδεολογία με την οποία συμφωνεί η ομάδα Sama, καθώς και άλλες γυναικείες οργανώσεις (Widdows, 2009: 12-13). Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί, ότι

πληρώνοντας τις γυναίκες για την παροχή των ωαρίων τους, μπορεί σε κάποιο βαθμό να βελτιώνεται η οικονομική τους κατάσταση, αλλά επαναλαμβάνεται και επιβεβαιώνεται η εργαλειοποίησή τους (Schultz&Braun, 2013: 17).

Οι φεμινίστριες και οι ηθικιστές (ethicists) βασίζουν τις θέσεις τους σχετικά με τη δωρεά ωαρίων σε διαφορετικές υποθέσεις, που θεωρούν, ότι είναι σχετικές με την εκπλήρωση συγκεκριμένων πρακτικών αναγκών των δύο φύλων. Η συζήτηση σχετικά με τη δωρεά ωαρίων για την έρευνα περιστρέφεται συνήθως γύρω από την ιδέα, ότι οι πρακτικές αυτές ικανοποιούν τη νόμιμη ανάγκη των φτωχότερων γυναικών για χρηματική αποζημίωση, για το εισόδημα ή απλώς για την εργασία. Πουλώντας την αναπαραγωγική εργασία ή τα προϊόντα της ή δίνοντας αποζημίωση για τη δωρεά ωαρίων, δε συνεπάγεται την ικανοποίηση πρακτικών αναγκών των δύο φύλων. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω μεθόδων είναι η μείωση της υποταγής των φύλων ή της επίτευξης οποιουδήποτε στρατηγικού ενδιαφέροντος των δύο φύλων. Αυτό αποτελεί το βασικό και πιο βαθύ επιχείρημα στο οποίο θα οικοδομηθεί η μελλοντική συλλογική δράση, που σχετίζεται με την έρευνα των βλαστοκυττάρων (Acero,2009: 27). Η προμήθεια των ωαρίων για την έρευνα πρέπει να γίνεται με ηθικό τρόπο και να περιλαμβάνει τη δίκαιη αμοιβή ή τη μη αμοιβή. Από αυτή την άποψη, θα ήταν επιθυμητό να επιστραφούν κάποια από τα οφέλη των προϊόντων της έρευνας στις δότριες ή το ευρύ κοινό (Acero,2009: 29).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ

3.1. Ηθική

3.1.1. Η Αυτονομία της Βούλησης - Η ηθική πράξη.

Δεδομένου ότι η βιοιατρική τεχνολογία εγείρει σημαντικά ηθικά διλήμματα, κρίνεται σημαντική η μελέτη του ηθικού πλαισίου της ανθρώπινης βούλησης, έτσι όπως διατυπώθηκε από τον φιλόσοφο Immanuel Kant. Πιο αναλυτικά, ο εν λόγω Γερμανός φιλόσοφος και επιστήμονας θεωρείται ως ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές και φιλοσόφους όλων των εποχών. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1760 και 1770 διαμόρφωσε τις απόψεις του σε σχέση με την κριτική φιλοσοφία. Παρά την περιορισμένη δημοσίευση έργων το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, δούλεψε ενεργά σε σχέση με την Ηθική και τη Μεταφυσική (Korsgaard, 1996 : 8). Βασικός άξονας στη φιλοσοφία του υπήρξε η αυτονομία της βούλησης. Η συγκεκριμένη έννοια μελετάται εκτεταμένα στο έργο του *Κριτική του Πρακτικού Λόγου* (1788) και στα *Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών* (1785), στο οποίο μάλιστα προβαίνει στην ανάλυση του ηθικού αναστοχασμού, ο οποίος με τη σειρά του επιφέρει την πρακτική βεβαιότητα.

Με σημείο αναφοράς την ηθική πράξη, ο Καντ θεωρεί, ότι πρόκειται για έναν τύπο έλλογης συμπεριφοράς, ο οποίος υπερβαίνει τις ενστικτώδεις και αντανακλαστικές κινήσεις στις οποίες προχωρά ο άνθρωπος υποταγμένος στη μηχανική νομοτέλεια της φύσης. Παράλληλα, η εν λόγω πράξη συνάδει με την έννοια του δέοντος, που αποκρυσταλλώνεται στη συνείδηση και έχει ως βασική προϋπόθεση την υπερνίκηση του φυσικού καταναγκασμού που βρίσκεται μέσα σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Έτσι καταλήγει ο Καντ και στον ορισμό του ηθικού ανθρώπου, ορίζοντας ότι πρόκειται για τον άνθρωπο που πράττει το ορθό σε συμφωνία με το υλικό και φυσικό του περιβάλλον, ακόμη κι αν αυτή η πράξη αντιτίθεται στο συμφέρον του (Wood, 1999: 40-42).

Πιο αναλυτικά, ο Καντ αναγνώρισε αρκετά νωρίς την ανάγκη θεμελίωσης της ηθικής ελευθερίας, ενώ η θεμελίωση των ηθικών υποχρεώσεων με τη σειρά της δεν εντάσσεται αποκλειστικά στη φύση του ανθρώπου ή σε εξωτερικά ερεθίσματα, αλλά σε

έννοιες του καθαρού λόγου, ο οποίος είναι δεδομένος εκ των προτέρων (a priori) (Ανδρουλιδάκης, 2010: 118-122). Οι έννοιες της ηθικής εδράζονται στη λογική και δεν προκύπτουν από την εμπειρική γνώση. Έτσι η ηθική παρέχει νόμους εκ των προτέρων, οι οποίοι επηρεάζουν την ανθρώπινη βούληση (Καντ, 1984: Πρόλογος VIII & IX και 28, 34·, Walker, 2003: 11).

3.1.2. Η έννοια της βούλησης: εννοιολογική οριοθέτηση και διάκριση.

Η βούληση θεωρείται ως μια κεντρική έννοια στην ηθική θεωρία του Καντ. Διακρίνεται σε εμπειρική, η οποία υπαγορεύεται από τις εξωγενείς σκοπιμότητες και σε καθαρή, η οποία επιδιώκει τους στόχους που θέτει η ίδια. Προορισμός της λογικής μάλιστα είναι η δημιουργία της αγαθής βούλησης, η οποία εν είδει ανώτατου νόμου κυριαρχεί πέρα από την ιδιοτέλεια και αποτελεί το ανώτατο αγαθό (Καντ, 1984: 2-4&6-7 , Walker, 2003: 32).

Ορίζοντας τη βούληση σαν «ένα είδος αιτιότητας που ανήκει στα έμβια όντα στο βαθμό που είναι έλλογα» (Καντ, 1984: 446), ο Καντ προβαίνει αυτομάτως σε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στην αιτιότητα, η οποία προέρχεται από τη φυσική αναγκαιότητα και στην επιρροή αλλότριων αιτιών και στην αιτιότητα που βασίζεται στην ελευθερία. Σ' αυτό το πλαίσιο βέβαια αποδίδει στην έννοια της ελευθερίας μια αρνητική διάσταση, ως δηλαδή η ιδιότητα δια της οποίας η βούληση «μπορεί να λειτουργεί ανεξάρτητα από τον καθορισμό από αλλότριες αιτίες» (Καντ, 1984: 446). Παράλληλα βέβαια φαίνεται ότι συνδέεται η αρνητική με τη θετική όψη της ελευθερίας, δεδομένου μάλιστα, ότι η θετική ελευθερία θεωρείται κάτι παραπάνω από την ανεξαρτησία από αλλότριες αιτίες. Η ελεύθερη βούληση με τη σειρά της είναι σημαντικό να θεωρείται θετικά όσο και αρνητικά ελεύθερη. Υπό αυτό το πρίσμα μάλιστα νοείται ως μια ικανότητα για αυτοκαθορισμό και αυτονομία (O'neil, 2011: 93).

Η ελευθερία των ανθρώπων βέβαια, σύμφωνα με τον Καντ, υπόκειται στην έννοια του δέοντος, η οποία καθιστά τις πράξεις τους καταλογιστέες και την Κατηγορική Προστακτική συναφή με αυτές. Έτσι θεωρείται απαραίτητη και η κριτική του λόγου, η

οποία διεξάγεται από τη σκοπιά όσων θεωρούν, ότι είναι σε θέση να σκέφτονται έλλογα και οδηγούνται μάλιστα σε αντινομίες από τις οποίες διαφεύγουν εν τέλει, εάν πειθαρχήσουν στον λογισμό τους (O'neil, 2011: 97).

Δεδομένου μάλιστα, ότι συχνά η πράξη τέτοιου τύπου είναι μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα, μέλημα του υπερβατολογικού αναστοχασμού είναι η διάγνωση των προϋποθέσεων, υπό τις οποίες καθίσταται δυνατή αυτή η αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα της ηθικής ζωής. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο και ο ίδιος ο άνθρωπος τοποθετείται σαν αυτοκαθοριζόμενο υποκείμενο, δημιουργώντας παράλληλα στη συνείδησή του τους κανόνες που διέπουν την εκάστοτε επιλογή του. Οι συγκεκριμένοι κανόνες μάλιστα παρέχονται στον άνθρωπο *in foro interno*, δηλαδή μέσα και πράξεις άμεσης κατάληψης του καθαρού πυρήνα της ύπαρξής του, δηλαδή του τμήματος του εαυτού του, το οποίο στερείται κάθε είδους καταναγκασμού (Βαλλιάνος, 2008: 55).

Στη διαδικασία επιλογής των στόχων που προσφέρουν στη ζωή του ανθρώπου νόημα και αξία, ο κάθε άνθρωπος έχει την άμεση επίγνωση του εαυτού του ως φορέα θεμελιακής ελευθερίας. Έτσι είναι σε θέση να αγνοήσει οποιαδήποτε εξωτερική πίεση, προκειμένου μάλιστα να πραγματώσει τις συγκεκριμένες αξίες. Η αναγκαιότητα των φυσικών νόμων θεωρείται μέρος της υπόστασής μας, συνδυασμένη μάλιστα με την εσωτερική και εννοιακή γνώση του ίδιου μας του εαυτού, ως αυτόβουλου όντος. Σε αυτό το σημείο μάλιστα τοποθετείται και η διάκριση του πρακτικού λόγου, η οποία συμβάλλει στην εξακρίβωση των κριτηρίων της έλλογης πράξης και αναδύεται ο προβληματισμός του ανθρώπου σε σχέση με την ηθική συγκρότηση της ζωής και των προϋποθέσεών της (Ανδρουλιδάκης, 2010: 47-55).

Η ηθικότητα μάλιστα, η οποία προέρχεται από την ηθική συνείδηση είναι απαλλαγμένη από κάθε είδους συμφέρον και έτσι το υποκείμενο διέπεται από την πρωτογενή ελευθερία που ερμηνεύει με τη σειρά της τις διαστάσεις της ηθικής συμπεριφοράς. Δεν παραγνωρίζεται ωστόσο η έννοια του ηθικού αναστοχασμού, δηλαδή η έννοια των καθηκόντων που γνωρίζουν όλοι οι άνθρωποι. Ο Καντ δεν παραλείπει μάλιστα να αναφερθεί στη φύση και την έννοια του συγκεκριμένου καθήκοντος, το οποίο

προέρχεται από την εσωτερική δέσμευση του ανθρώπου. Έτσι, η ηθικότητα σχετίζεται τελικά με την εσωτερική διάθεση του ανθρώπου ή με το φρόνημα του πρακτικού υποκειμένου. (Βαλλιάνος, 2008: 61).

Ο πρακτικός λόγος που προτείνει ο Καντ θεμελιώνει την ηθικότητα του ανθρώπου, δηλαδή τις προϋποθέσεις που καθορίζουν τις έλλογες πράξεις. Σε αντίθεση μάλιστα με τα διδάγματα του ωφελιμισμού, ο Καντ υποστήριξε, ότι η ηθικότητα σχετίζεται με την επιδίωξη του δέοντος ως αυτοσκοπού, δηλαδή πέρα από την προσωπική ή κοινωνική ωφέλεια. Αν και θεωρείται αρκετά σπάνιο, ακόμη και όταν συμπέσει το δέον με το συμφέρον, και σε αυτή την περίπτωση το ηθικό κριτήριο δεν καθορίζεται με βάση την ικανοποίηση του πράττοντα, αλλά με κριτήριο την προσωπική του αυτοσυνειδησία, καθώς έτσι διατηρεί την πίστη του σχετικά με αυτό που οφείλει να πράξει (Wood, 1999: 27-35).

Η σχέση της *Μεταφυσικής των Ηθών* με τη θεωρία του Καντ έγκειται στο γεγονός, ότι αποτελεί την «πηγή» αναζήτησης των ηθικών αρχών, οι οποίες αφού εξασφαλιστούν και επιβεβαιωθούν εκεί, δύναται στη συνέχεια να διαδοθούν (Καντ, 1984: 57). Η Μεταφυσική που προτείνει ο Καντ δεν αποτελεί μόνο τη βάση για τη γνώση των καθηκόντων, αλλά θεωρείται απαραίτητη και σε σχέση με την πραγματοποίηση των ηθικών εντολών. Σχετίζεται άμεσα μάλιστα με την ανεξαρτησία του καθήκοντος, αλλά και του ηθικού νόμου από οποιαδήποτε ξένη προσθήκη και από κάθε επίδραση που δεχόμαστε από την εμπειρία. Η επίδραση του καθήκοντος και του ηθικού νόμου είναι τόσο σημαντική, ώστε η λογική να καθυποτάσσει τα εμπειρικά κίνητρα και να τα περιφρονεί. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο μάλιστα οι ηθικές έννοιες και οι αντίστοιχοι ηθικοί νόμοι είναι βασικό να πηγάζουν από τη συγκεκριμένη λογική και σε καμία περίπτωση από την εμπειρία. Τονίζει μάλιστα ο Καντ, ότι η λογική ισχύει για κάθε έλλογο ον, εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την καθολικότητά της (Καντ, 1984: 56).

3.1.3. Η κατηγορική προστακτική του Καντ

Με την έννοια του καθήκοντος, συνάδει και η έννοια της κατηγορικής προστακτικής. Άλλωστε ο ηθικός νόμος εξαναγκάζει τη θέληση να διευρύνει τους υποκειμενικούς της γνώμονες, ώστε να αποκτήσουν καθολικό κύρος, με αποτέλεσμα ο χαρακτήρας του να είναι προστακτικός. Πρόκειται για το αίτημα να πράττει ο άνθρωπος με τέτοιο τρόπο, ώστε η ατομική πρακτική να λαμβάνει την ισχύ και τη μορφή ενός καθολικού νόμου που εφαρμόζεται υπό οποιεσδήποτε συνθήκες: «Πράττε μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις, αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος» (Καντ, 1984: 45). Σε αντίθετη περίπτωση μάλιστα η πράξη χαρακτηρίζεται, ως ανήθικη. Συνίσταται μάλιστα στη διαμόρφωση μιας εντολής, την οποία υποχρεώνεται να εκτελέσει η ανθρώπινη συνείδηση και τα χαρακτηριστικά της σχετίζονται με την επιταγή του δέοντος, με την άμεση πληροφόρησή μας για τη συμπεριφορά, η οποία συμφωνεί ή παραβιάζει το καθήκον μας υπό τις δεδομένες συνθήκες, καθώς και από την ηθικότητα κάθε έλλογου όντος (Korsgaard, 1996: 18-22).

Η κατηγορική προστακτική συνδέεται με την πρακτική εμπειρία, σύμφωνα με τον Καντ, ως προς τη μεταχείριση των υπόλοιπων έλλογων όντων ως αυτοσκοπών και όχι ως απλών μέσων εξυπηρέτησης των επιδιώξεων της προσωπικής μας ευδαιμονίας. Η συγκρότηση της κοινωνίας κατά αυτόν τον τρόπο αποτελεί την ιδανική κοινωνία, στην οποία ανιχνεύεται η τέλεια δικαιοσύνη, το βασίλειο δηλαδή των τελών (Korsgaard, 1996: 22-24). Η προσωπική θέληση του κάθε ανθρώπου σε ένα τέτοιο πλαίσιο είναι σημαντικό να συνάδει με την εκάστοτε εκλογή. Διαφορετικά εισέρχεται το στοιχείο της υποκειμενικότητας. Από την άλλη βέβαια ο καθορισμός της θέλησης αυτής με αντικειμενικά κριτήρια θεωρείται εξαναγκασμός και έτσι ο Καντ αναφέρει, ότι προκύπτει η προστακτική της λογικής, ως αντικειμενικό αξίωμα και σύμφωνα μάλιστα με το μέτρο της θέλησης. Η διατύπωση της συγκεκριμένης προστακτικής λοιπόν, ονομάζεται σύμφωνα με τον Καντ προστακτική και διακρίνεται σε δύο είδη, στις υποθετικές και στις κατηγορικές προστακτικές. Το πρώτο είδος προστακτικής αναγκάζει τον άνθρωπο να κάνει μια πράξη, η οποία θεωρείται το αναγκαίο μέσο για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού. Από την άλλη, η κατηγορική προστακτική ωθεί τον

άνθρωπο προς μια αντικειμενικά αναγκαία πράξη ανεξάρτητη από οποιονδήποτε σκοπό (Καντ, 1984: 62-64).

Πρόκειται λοιπόν για την προστακτική, η οποία εκφράζει την αντικειμενική αναγκαιότητα μιας πράξης, ανεξαρτήτως του σκοπού, δεδομένου μάλιστα, ότι δεν σχετίζεται με την πράξη ή με το αποτέλεσμα της, αλλά με το αξίωμα από το οποίο πηγάζει (Walker, 2003: 46-47). Η πράξη που ανάγεται σε έναν υποκειμενικό σκοπό πολλές φορές θεωρείται τυχαία και ενδέχεται να εγκαταλείψει το συγκεκριμένο σκοπό. Ωστόσο, η απόλυτη προστακτική δεν αφήνει τη βούληση να αλλάξει και επιβάλλει μάλιστα την αναγκαιότητα που απαιτεί ο νόμος. Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μάλιστα συγκεντρώνει και η προστακτική της ηθικότητας (Καντ, 1984: 39&43, Kenny, 2005: 263).

Σύμφωνα μάλιστα με τις αρχές της κατηγορικής προστακτικής, ο άνθρωπος πρέπει να ενεργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε οι πράξεις του να μπορούν να αποτελέσουν, όπως προαναφέρθηκε, έναν καθολικό νόμο της φύσης. Εξάλλου, η ηθική συμπεριφορά έχει σαν βασική προϋπόθεση την ύπαρξη της ελευθερίας. Η καθαρή βούληση σε ένα τέτοιο πλαίσιο επιτάσσει στον άνθρωπο την ελεύθερη επιλογή και τη συμμόρφωσή του σε αυτήν την επιλογή (Walker, 2003: 66-67). Δεδομένου όμως ότι η βούληση είναι ανεξάρτητη από το αποτέλεσμα μιας πράξης, οι συγκεκριμένες πράξεις συμφωνούν με τον καθολικό ηθικό νόμο. Έτσι, η βούληση θεωρείται κριτήριο ηθικής, ακριβώς λόγω της συγκεκριμένης ελευθερίας. Μια ελεύθερη βούληση λοιπόν, καθώς και μια βούληση υπό τους ηθικούς νόμους αποτελούν ταυτόσημες έννοιες (Καντ, 1984: 17, 52, 99)

Ο Καντ καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι εάν όλοι οι άνθρωποι συμπεριφέρονταν βάσει της συγκεκριμένης κατηγορικής προστακτικής, θα δημιουργηθεί τελικά η ιδεατή κοινωνική δικαιοσύνη, δηλαδή το βασίλειο των τελών, μια κοινωνία, η οποία θα συνίσταται από αυτοκυβερνώμενους πολίτες, οι οποίοι θα είναι σε θέση να νομοθετούν και να εκτελούν τους κανόνες της ζωής. Η πραγμάτωση του συγκεκριμένου βασιλείου θα επιφέρει στο πλαίσιο αυτό την παγκόσμια ειρήνη (Kenny, 2005: 264 , Korsgaard, 1996: 22-23).

Έτσι, συνάγεται μια διατύπωση της ηθικής αρχής, σύμφωνα με την οποία: «Πράττε έτσι ώστε την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο οποιουδήποτε άλλου, να την χρησιμοποιείς πάντοτε συγχρόνως ως σκοπό, και ουδέποτε απλώς και μόνον ως μέσον» (Καντ, 1984: 66). Αξίζει να σημειωθεί βέβαια, ότι ο όρος ανθρωπότητα στο σημείο αυτό, δεν δηλώνει το σύνολο των ανθρώπων από πλευράς εκτάσεως, αλλά την ιδιότητα του ανθρώπου ή ακριβέστερα την ανθρώπινη φύση. Ειδικότερα με τον όρο αυτό ο Καντ αναφέρεται στον άνθρωπο ως νοούμενο σε αντιδιαστολή από την εμπειρική πλευρά του (Ανδρουλιδάκης, 2010: 108). Η αυτονομία του ανθρώπου στο πλαίσιο αυτό διέπεται από τους εξής όρους: το υποκείμενο δεν υπόκειται σε κανόνες που θέτουν άλλοι φορείς, αλλά δεσμεύεται από τους ηθικούς κανόνες που θέτει το ίδιο, ενώ παράλληλα οι κανόνες δεν είναι ατομικοί, αλλά έχουν καθολική ισχύ. Έτσι απορρίπτεται η ετερονομία, δηλαδή η θέσπιση κανόνων που πρόκειται να ισχύουν από άλλους φορείς διαφορετικούς από το υποκείμενο, ενώ παράλληλα τίθενται όρια στη δικαιοδοσία του υποκειμένου, καθώς έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση να θεσπίζει τους κανόνες, που πρόκειται να ακολουθεί, υπακούοντας στον ορθό λόγο και τηρώντας τους όρους των προηγούμενων ηθικών αρχών, όπως η καθολικότητα και ο σεβασμός της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού (Ανδρουλιδάκης, 2010: 111).

3.1.4. Οι θέσεις του Καντ για την αντικειμενοποίηση

Η θέση του Καντ για την αντιμετώπιση της ανθρωπότητας πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο, αναδύει την έννοια της αντικειμενοποίησης, καθώς και της εργαλειοποίησης, οι οποίες είχαν κεντρική θέση στη φιλοσοφία του Καντ. Συγκεκριμένα, για τον Καντ η γενετήσια επιθυμία αποτελεί μια πανίσχυρη δύναμη, η οποία συνεπάγεται την μεταχείριση των προσώπων ως πραγμάτων, δηλαδή την αντιμετώπιση των προσώπων όχι ως αυτοσκοπών, αλλά ως απλών μέσων ή εργαλείων για την ικανοποίηση των επιθυμιών κάποιου άλλου (Kant, 1963: 165). Το συγκεκριμένο είδος εργαλειοποίησης συνεπάγεται την άρνηση της αυτονομίας, καθώς και την άρνηση της υποκειμενικότητας του όντος που υφίσταται την αντικειμενοποίηση. Πιο αναλυτικά, συνδέεται με την επιθυμία μας να προδιαγράψουμε τη συμπεριφορά των άλλων, έτσι

ώστε να διασφαλίσουμε τη δική μας ικανοποίηση, χωρίς να αναλογιστούμε πώς σκέφτεται ή αισθάνεται ο άλλος. Στο φιλοσοφικό σύστημα του Καντ τρεις βασικές θέσεις κατέχουν κεντρικό ρόλο σε σχέση με την αντικειμενοποίηση, η αδράνεια, η εναλλαξιμότητα και η κτήση (Kant, 1963: 163-165).

Αρχής γενομένης από τη βασική του ιδέα σε σχέση με τη γενετήσια επιθυμία, ο Καντ αναφέρει, ότι τόσο η επιθυμία καθεαυτή, όσο και η απόλαυση συγκλονίζουν και επιδρούν στο σώμα του προσώπου. Συνακολούθως απομακρύνονται όλες οι σκέψεις σε σχέση με το σεβασμό της ανθρώπινης υπόστασης, ο οποίος θα έπρεπε να χαρακτηρίζει την ηθική στάση ενός ανθρώπου απέναντι σε άλλα πρόσωπα. Άλλωστε, η ανθρώπινη υπόσταση έγκειται, σύμφωνα με τον Καντ, στον σεβασμό της ανθρωπότητας, δηλαδή της ιδιότητας του ανθρώπου ως αυτοσκοπού, ως έλλογου και ελεύθερου όντος, στοιχεία δηλαδή που απαρτίζουν την ιδιότητά του. Επιπλέον, ο φιλόσοφος θεωρούσε, ότι σε ένα τέτοιο πλαίσιο απομακρύνεται κάθε μέλημα για την απόλαυση και την εμπειρία του σεξουαλικού συντρόφου σαν αυτοσκοπό, κάνοντας μάλιστα την προσοχή του προσώπου να προσηλώνεται στις δικές του σωματικές καταστάσεις. Το πρόσωπο λοιπόν, καθώς βρίσκεται σε μια τέτοια διανοητική κατάσταση αδυνατεί να δει τον ερωτικό του σύντροφο σαν κάτι άλλο πέρα από εργαλείο για την εξυπηρέτηση των δικών του συμφερόντων. Έτσι, η παρόρμησή του να διασφαλίσει την προσωπική του σεξουαλική ικανοποίηση έχει ως επακόλουθο την παράταση της εργαλειοποίησης, καθώς και της άρνησης της αυτονομίας και της υποκειμενικότητας, μέχρι να ολοκληρωθεί η γενετήσια πράξη (Kant, 1963: 165).

Επιπλέον, ο Καντ αναφέρει, ότι το έντονο ενδιαφέρον των δύο συντρόφων για τη σεξουαλική ικανοποίηση οδηγεί τον καθένα από τους δύο συντρόφους να μεταχειριστεί τον άλλον σαν πράγμα και μάλιστα να προσφερθεί οικειοθελώς να απανθρωποποιηθεί τον άλλον, προκειμένου κι αυτός με τη σειρά του να απανθρωποποιήσει τον άλλον. Αυτό σύμφωνα με τον Καντ συμβαίνει επειδή και οι δύο πλευρές επιθυμούν να γίνουν υποκείμενα και παράλληλα αντικείμενα αντικειμενοποίησης. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Καντ καταλήγει στην άποψη, ότι αυτό αποτελεί ένα γενικότερο γνώρισμα της σεξουαλικότητας, όχι μόνο της ανδρικής σεξουαλικότητας και συνακολούθως

αποσυνδέει το θέμα αυτό από την κοινωνική ιεραρχία ή την ασύμμετρη κοινωνική διαμόρφωση της γενετήσιας επιθυμίας. (Nussbaum, 2005: 528).

Σύμφωνα με τον Καντ σε όλα τα ανθρώπινα όντα είναι απαραίτητο να επιδεικνύεται σεβασμός στην ελευθερία και την ανεξαρτησία τους, δηλαδή στην προσωπικότητά τους, ως έλλογα και ελεύθερα όντα (Καντ, ΚΠΛ, 5, 86/129). Ωστόσο, ο σεβασμός ως έννοια είναι ασυμβίβαστος με την εργαλειακή μεταχείριση και με την άρνηση της αυτονομίας και της υποκειμενικότητας. Σε αυτό το σημείο, επέρχεται και η άποψη ορισμένων μελετητών, σύμφωνα με τους οποίους οι αρνήσεις αυτές δεν είναι σύμφυτες με την σεξουαλική επιθυμία καθ' εαυτήν. Ως προς αυτό, υπάρχει και η πεποίθηση, ότι μόνο για τη γυναίκα το σεξ συνεπάγεται την απώλεια της ανθρώπινης υπόστασης και πως μόνο η γυναίκα παύει να είναι κάποιος και γίνεται αντικείμενο και εργαλείο. Το γεγονός αυτό δεν οφείλεται σε κάποια αμβλύνοια που δημιουργεί η ίδια η γενετήσια επιθυμία, αλλά στον τρόπο κοινωνικοποίησης σε ερωτικό επίπεδο, σε μια κοινωνία διαποτισμένη από ιεραρχία και κυριάρχηση. Σε αυτή την περίπτωση η αντικειμενοποίηση ενέχει στοιχεία αδράνειας, εναλλαξιμότητας και κτήσης, ενώ κεντρική της έννοια είναι η εργαλειακότητα, η οποία συνδέεται με καντιανό τρόπο με την άρνηση της αυτονομίας και της υποκειμενικότητας (Nussbaum, 2005: 529-530).

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Καντ στο έργο του, όταν η σεξουαλικότητα ασκείται εκτός των πλαισίων της έγγαμης σχέσης, αποκτά προβληματικό χαρακτήρα, καθώς η γυναίκα οδηγείται στην αντικειμενοποίηση. Σε αυτήν την περίπτωση, το άτομο γίνεται αντικείμενο επιθυμίας (object of appetite) και χάνει την ανθρώπινη υπόστασή του, καθώς αμβλύνεται η ικανότητά του να θέτει σκοπούς με ορθολογικό τρόπο και να προσπαθεί να τους πραγματοποιήσει. Με ανάλογο τρόπο αντιλήφθηκε ο Καντ την αντικειμενοποίηση, δηλαδή ως υποβάθμιση του ανθρώπου σε αντικείμενο, η οποία πλήττει στην πράξη το γυναικείο φύλο, που γίνεται θύμα της αντικειμενοποίησης (Kant, 1963: 162- 3).

Σε σχέση με τη διαδικασία της σεξουαλικής αντικειμενοποίησης, σύμφωνα με τον Καντ, ανιχνεύεται στους ανθρώπους μια τάση για τα υπόλοιπα ανθρώπινα όντα, τα οποία

αυτά καθεαυτά αποτελούν το αντικείμενο της ηδονής και όχι οι υπηρεσίες τους. Στο πλαίσιο των ανθρώπινων σχέσεων υπάρχει η επιθυμία για άντληση της ικανοποίησης από κάποιο άλλο ανθρώπινο ον, η οποία επονομάζεται σεξουαλική επιθυμία.(Kant, 1963: 162- 3).

Επιπλέον, δεδομένου ότι η σεξουαλικότητα δεν αποτελεί μια επιθυμία για τον άλλο καθαυτό, δηλαδή για την ίδια την προσωπικότητά του, ως έλλογου και ελεύθερου όντος, αλλά για το σώμα και τη σεξουαλικότητά του, πρόκειται για την υποβάθμιση της ανθρώπινης φύσης, η οποία δεν διαχωρίζεται μεταξύ των δύο φύλων, αλλά συνεπάγεται τον υποβιβασμό του ατόμου του φύλου που αποτελεί το αντικείμενο της σεξουαλικής επιθυμίας. Σε αυτό το σημείο, ο Καντ τονίζει, ότι η επιθυμία ενός άντρα για μια γυναίκα δεν αποτελεί επιθυμία για την ίδια σαν άνθρωπο, αλλά για την ίδια τη γυναίκα, η οποία εκείνη τη στιγμή παύει να θεωρείται ανθρώπινο ον, αλλά προβάλλεται και παρουσιάζεται κατά κύριο λόγο η σεξουαλικότητά της (Kant, 1963: 164).

Οι προαναφερθείσες θέσεις του Καντ εμπεριέχουν εκ πρώτης όψεως μια αντίθεση, καθώς αφενός ο Καντ υποστηρίζει, ότι η σεξουαλική επιθυμία συνεπάγεται την απόλαυση ενός άλλου όντος, αλλά από την άλλη ο Καντ εντοπίζει το πρόβλημα κάπου αλλού, καθώς η σεξουαλική επιθυμία απευθύνεται στο σώμα και όχι στο ίδιο το πρόσωπο αυτό καθεαυτό. Στη *Μεταφυσική των Ηθών*, ο Καντ προβαίνει στη διευκρίνιση των θέσεων αυτών, αναφέροντας, ότι ένα ανθρώπινο ον αποτελείται από ένα σώμα και έναν εαυτό ή μια λογική προσωπικότητα (Herman, 1993: 61). Σώμα και πνεύμα, σύμφωνα με τον Καντ δεν μπορούν να διαχωριστούν (Kant, 1963: 166). Το γεγονός αυτό καθιστά αδύνατη την περίπτωση η σεξουαλική επιθυμία να απευθύνεται αποκλειστικά σε ένα σώμα, αλλά αντιθέτως αποτείνεται σε ένα σύνολο (Kant, 1963: 164). Σύμφωνα με τον Καντ λοιπόν, θεωρείται αποφασιστικής σημασίας η ενότητα μεταξύ σώματος και πνεύματος, η οποία συνεπάγεται το γεγονός, ότι το ανθρώπινο ον αποτελεί ένα ον με αξιοπρέπεια, μια απόλυτη αξία την οποία έχει ένα πρόσωπο και αποτελεί αντικείμενο σεβασμού.

Η σεξουαλική επιθυμία, στο πλαίσιο αυτό σχετίζεται με ένα πρόσωπο, με το σώμα και το πνεύμα του, με τέτοιο τρόπο, ώστε το πρόσωπο να θεωρηθεί αντικείμενο επιθυμίας, δηλαδή πράγμα. Έτσι το πρόσωπο χάνει την ηθική του διάσταση, καθώς η ανθρώπινή του διάσταση δεν αποτελεί αντικείμενο σεβασμού. Συνακολούθως, για τον Καντ το άτομο αποτελεί αντικείμενο (Papadaki, 2007: 334-336).

Η προβολή της σεξουαλικότητας του ανθρώπου και η υποβάθμισή του σε αντικείμενο επιθυμίας μελετάται από τον Καντ χωρίς ωστόσο να θεωρείται αποδεκτό, δεδομένου μάλιστα ότι ο άνθρωπος αποτελεί μια αδιαχώριστη ενότητα σώματος και πνεύματος (body and soul). Το σώμα λοιπόν συνυπάρχει με τις ορθολογικές ικανότητες, το χαρακτήρα και την προσωπικότητα του ανθρώπου και δεν μπορεί να παραδοθεί χωρίς το πνεύμα.

3.1.5. Η έννοια της αντικειμενοποίησης και της εργαλειοποίησης: Εννοιολογική οριοθέτηση, όψεις και προϋποθέσεις της αντικειμενοποίησης

Στο πλαίσιο μελέτης του φεμινισμού, η έννοια της αντικειμενοποίησης αποτελεί μια οικεία όσο και δύσληπτη και πολυδιάστατη έννοια. Γενικότερα, είναι συνδεδεμένη με μια σχετική αναπαράσταση στις διαφημίσεις, στις κινηματογραφικές ταινίες και σε άλλες μορφές αναπαράστασης, ενώ κοινό στοιχείο σε κάθε μορφή έκφρασης αποτελεί ο σκεπτικισμός μας για τη στάση και τις προθέσεις ενός προσώπου απέναντι σε ένα άλλο, δηλαδή για το κατά πόσο η εν λόγω στάση και προθέσεις σέβονται την αυτονομία και την ανθρώπινη ιδιότητα του άλλου. Πρόκειται για έναν μειωτικό όρο, ο οποίος υποδηλώνει έναν τρόπο ομιλίας, σκέψης, αλλά και δράσης, τον οποίο ο ομιλών βρίσκει ηθικά ή κοινωνικά αποδοκιμαστέο. (Nussbaum, 2005: 515).

Μια ακόμη σχετική άποψη αντιλαμβάνεται το φυσικό σωματικό κάλλος και το θαυμασμό αυτού σαν αντικειμενοποίηση, δηλαδή σαν αντικείμενο, αν και πρόκειται για ανθρώπινο ον, γεγονός που συνεπάγεται, ότι το αβλαβές γίνεται βλαπτικό, καθώς μάλιστα οι γυναίκες σε αυτή την περίπτωση απανθρωποποιούνται ως πράγματα ή

εμπορεύματα. Από τις πιο ενδιαφέρουσες θέσεις σε σχέση με την αντικειμενοποίηση και την εργαλειοποίηση, η οποία υπάγεται στην αντικειμενοποίηση αποτελεί η άποψη της M. Nussbaum, σύμφωνα με την οποία: «το προβληματικό δεν είναι η εργαλειοποίηση καθεαυτή, αλλά το να μεταχειριζόμαστε κάποιον κυρίως ή μόνο σαν εργαλείο. Το γενικότερο πλαίσιο της σχέσης λοιπόν αποβαίνει καθοριστικός παράγοντας» (Nussbaum, 2005: 525 , MacKinnon, 1987: 32–50).

Σύμφωνα με την Nussbaum η «εργαλειοποίηση» αποτελεί μια διαδικασία, σύμφωνα με την οποία μια αφηρημένη έννοια, όπως για παράδειγμα ο άνθρωπος ή ο λαός, αντιμετωπίζεται σαν φυσικό αντικείμενο, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η προσωπικότητα ή η ικανότητα να αισθάνονται, να αντιλαμβάνονται και να έχει υποκειμενικές εμπειρίες. Τίθενται μάλιστα συγκεκριμένες προϋποθέσεις, οι οποίες εάν επαληθεύονται στην πράξη, μπορεί να γίνει λόγος για αντικειμενοποίηση:

- 1) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται σαν εργαλεία, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι σκοποί ενός ιδιοκτήτη
- 2) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται σαν να υστερούν σε αυτονομία και αυτοδιάθεση
- 3) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται χωρίς κοινωνική δομή, δηλαδή με αδράνεια
- 4) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται σαν να ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο ιδιοκτησιακό καθεστώς
- 5) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται σαν ανταλλάξιμο είδος
- 6) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται σαν ένα αντικείμενο, που επιδέχεται καταστροφής
- 7) εάν ο άνθρωπος ή ο λαός αντιμετωπίζονται χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η δική τους υποκειμενικότητα. (Nussbaum, 2005: 525) .

Ακόμη πιο συγκεκριμένη στις αναφορές της λοιπόν θεωρείται η Nussbaum, η οποία περιγράφοντας τα χαρακτηριστικά της αντικειμενοποίησης, την κάνει ακόμη πιο ακριβή. Συγκεκριμένα, θεωρεί ότι στη διαδικασία αυτή υπάρχουν επτά διαστάσεις, οι οποίες παρατηρούνται παράλληλα και αυτές είναι η αντίληψη του ατόμου ως όργανο/μέσο, η άρνηση της αυτονομίας, η αδράνεια, η εναλλαξιμότητα, η βιαιότητα, η κτητικότητα και η άρνηση της υποκειμενικότητας (Nussbaum, 1995: 257). Κοινός τόπος σε κάθε μια θέση αποτελεί το γεγονός, ότι πλήττεται σοβαρά η ανθρώπινη διάσταση του ατόμου. Από την άποψη αυτή, ένα πρόσωπο θεωρείται αντικείμενο με έναν ή παραπάνω από τους επτά ακόλουθους τρόπους (Nussbaum, 1995: 251):

- 1) Εργαλειοποίηση: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν εργαλείο για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς του
- 2) Άρνηση αυτονομίας: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν να στερείται αυτονομίας και αυτοδιάθεσης
- 3) Αδράνεια: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν να στερείται αυτοβουλίας, ίσως και ενεργητικότητας
- 4) Εναλλαξιμότητα: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν εναλλάξιμο είτε με άλλα αντικείμενα του ίδιου τύπου είτε με αντικείμενα διαφορετικού τύπου
- 5) Δυνατότητα παραβίασης: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν να μην έχει απαραβίαστα όρια, σαν κάτι που επιτρέπεται να το διαλύσει, να το σπάσει, να το παραβιάσει
- 6) Κτήση: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν κάτι το οποίο δεν διαθέτει την κυριότητα του εαυτού του, το οποίο είναι δυνατόν να αγοραστεί, να πωληθεί κ.λπ.
- 7) Άρνηση υποκειμενικότητας: ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο σαν κάτι του οποίου η εμπειρία και τα αισθήματα δεν χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη. (Nussbaum, 2005: 512-513).

Έτσι μια από τις έννοιες της αντικειμενοποίησης είναι και η εργαλειοποίηση, η οποία μπορεί να υπάρχει όταν κάποιος χρησιμοποιείται ως μέσο και όχι μόνο ως απλό

μέσο. Παράλληλα η αντικειμενοποίηση μπορεί να υπάρχει και χωρίς την εργαλειοποίηση.

Ιδιαίτερες ενδιαφέρουσες στο πλαίσιο αυτό θεωρούνται οι απόψεις των φεμινιστριών C. McKinnon και A. Dworkin, σύμφωνα με τις οποίες η φύση της γυναικείας σεξουαλικότητας έχει διαμορφωθεί από τον μακροχρόνιο εθισμό στην κυριαρχία και στην υποταγή, ανάγοντας με αυτόν τον τρόπο το θέμα στην κοινωνική ιεραρχία. Τονίζοντας μάλιστα την νομική, υλική και σεξουαλική ανισότητά τους, διατυπώνουν το καντιανό αίτημα να αντιμετωπίζονται οι γυναίκες ως αυτοσκοποί, ως κέντρα ελευθερίας και αυτοβουλίας. Ο φιλελεύθερος φεμινισμός, έτσι όπως διατυπώθηκε από τις δύο φεμινίστριες, καθιστά αυτές ως ένα είδος καντιανών φιλελεύθερων, εμφορούμενων από ένα βαθύ όραμα για την αξία του προσώπου και την αυτονομία. Η άποψή τους θα μπορούσε ενδεχομένως να συμπυκνωθεί στη φράση: «Κάνε ό,τι θες αρκεί πρώτα να το σκεφτείς. Αφέσου, αρκεί να το κάνεις μέσα σε ένα πλαίσιο ισότητας και σεβασμού, όπου δεν θα αντιμετωπίζεται σαν εργαλείο» (Nussbaum, 2005: 39).

Οι δύο φεμινίστριες στα χνάρια του προκατόχου τους Καντ, άσκησαν κριτική στη γενετήσια επιθυμία, η οποία ωθεί τους ανθρώπους να μεταχειρίζονται ο ένας τον άλλον σαν αντικείμενα. Άλλωστε όπως ολόκληρη η φεμινιστική σκέψη, έτσι και αυτές παρουσίασαν τη σεξουαλική αντικειμενοποίηση των γυναικών από τους άνδρες ως κεντρικό πρόβλημα στη ζωή των γυναικών. Η σεξουαλική αντικειμενοποίηση στο πλαίσιο αυτό είναι καθοριστική για τις γυναίκες, καθώς διαμορφώνει μια ζωή, την οποία μπορούν να αντιληφθούν οι γυναίκες μόνο ως πράγμα. Καταλήγουν μάλιστα στο συμπέρασμα ότι όχι μόνο η αντικειμενοποίηση περιβάλλει τις γυναίκες, αλλά παράλληλα οι γυναίκες έχουν καταλήξει να τρέφονται και να συντηρούνται από αυτήν. Το γεγονός αυτό βέβαια στερεί από τη γυναίκα την πλήρη αυτοέκφραση και αυτοδιάθεση, δηλαδή την ανθρώπινη υπόστασή της. Η αντίδραση στην αντικειμενοποίηση αποτελούσε βασικό στόχο του φεμινισμού, σύμφωνα με τις δύο φεμινίστριες (Nussbaum, 2005: 502).

Παρουσίασαν μάλιστα ένα συγκεκριμένο είδος εργαλειακής χρησιμοποίησης των προσώπων, το οποίο αναιρεί την αυτονομία που πρέπει να έχουν ως πρόσωπα και

αφήνουν το ανθρώπινο ον απογυμνωμένο από την ανθρώπινη υπόστασή του στα μάτια του αντικειμενοποιούντος. Το γεγονός αυτό μοιάζει ότι δίνει πρόσφορο έδαφος και σε άλλα είδη ανάρμοστης χρησιμοποίησης, δηλαδή για την άρνηση της υποκειμενικότητας, για την άρνηση της ατομικότητας που συνεπάγεται η εναλλαξιμότητα, ακόμη και για τη σωματική και ψυχική παραβίαση ή κακοποίηση, αν τυχόν κάτι τέτοιο εξυπηρετεί το θέλημα και τους σκοπούς του αντικειμενοποιούντος. Φαίνεται λοιπόν ότι υπάρχει κάτι προβληματικό στην εργαλειοποίηση των ανθρώπινων όντων, καθώς όταν μεταχειριζόμαστε τα ανθρώπινα όντα σαν εργαλεία τους αρνούμαστε ουσιαστικά το θεμελιώδες για την ανθρώπινη υπόστασή τους, δηλαδή την αναγνώρισή τους ως αυτοσκοπών (Nussbaum, 2005: 524-525).

3.1.6. Αντικειμενοποίηση και αυτονομία

Η έλλειψη της αυτονομίας ωστόσο δεν συνιστά κατά ανάγκη εργαλειοποίηση, παρά το γεγονός, ότι η μεταχείριση ενός αντικείμενου ως εργαλείου συνεπάγεται πιθανώς, ότι το αντικείμενο αντιμετωπίζεται σαν μη αυτόνομο. Φαίνεται λοιπόν, ότι η αδράνεια δεν μπορεί να συνδεθεί άμεσα με την έλλειψη αυτονομίας, ούτε με την εργαλειοποίηση. Η σχέση ανάμεσα στην αυτονομία και την εργαλειοποίηση καθίσταται σαφής, σύμφωνα με τη Nussbaum, καθώς υπάρχει ένα είδος αντικειμενοποίησης, το οποίο συμβιβάζεται με την αυτονομία. Πρόκειται για την περίπτωση κατά την οποία μεταχειριζόμαστε ένα αντικείμενο ως εναλλάξιμο και μάλιστα κατά την περιορισμένη έννοια, σύμφωνα με την οποία το μεταχειριζόμαστε ως εναλλάξιμο με άλλα αυτόνομα αντικείμενα. (Nussbaum, 2005: 516- 518).

Η εργαλειοποίηση επίσης αποτελεί την πιο απαιτητική ηθικά έννοια, καθώς υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις στις οποίες είναι θεμιτό να μεταχειριζόμαστε ένα πρόσωπο ή πράγμα σαν ετερόνομο, αλλά ωστόσο η συγκεκριμένη «τακτική», δηλαδή η μεταχείριση του πράγματος ως αντικείμενου που εξυπηρετεί προσωπικούς σκοπούς θεωρείται ανάρμοστη (Haslanger, 1993: 98–101). Η απόφαση να αντιμετωπίσουμε ένα

πράγμα ως αυτοσκοπό συνεπάγεται κάτι ακόμη περισσότερο, δηλαδή συνεπάγεται να μην το χρησιμοποιήσουμε σαν κάτι αυτόνομο, παρά το γεγονός ότι αυτό δεν αποκλείει το ενδεχόμενο η αυτονομία να αποτελεί ένα αναγκαίο χαρακτηριστικό της μη εργαλειακής μεταχείρισης των ενήλικων ανθρώπινων όντων (Nussbaum, 2005: 519).

Δεδομένων των παραπάνω λοιπόν, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της δωρεάς ωαρίων, καθώς και κατά την παρένθετη μητρότητα, η γυναίκα χρησιμοποιείται ως απλό μέσο και όχι ως αυτοσκοπός. Το γεγονός αυτό ανάγεται από το ότι η γυναίκα που χρησιμοποιείται πληρώνεται, δηλαδή συμμετέχει στην όλη διαδικασία κυρίως λόγω της χρηματικής αμοιβής, την οποία θα λάβει. Παράλληλα, με την ολοκλήρωση της διαδικασίας αυτής και κατόπιν της γέννησης του παιδιού είναι αναγκασμένη να μην έχει καμία σχέση με αυτό. Η δότρια ωαρίων αλλά και η παρένθετη μητέρα αντιμετωπίζονται ως απλά μέσα, δεδομένων των περιορισμών που τους επιβάλλονται, με τους οποίους είναι αναγκασμένες να συμμορφωθούν, εφόσον συμμετέχουν στην όλη διαδικασία. Άλλωστε κατέστη φανερό ότι το βασικό κίνητρο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής είναι η χρηματική απολαβή που θα λάβει η παρένθετη μητέρα και δεν είναι λόγοι αλτρουισμού.

Η εργαλειοποίηση μάλιστα σε αυτή την περίπτωση θα έλεγε κανείς ότι έχει έμμεσο χαρακτήρα, καθώς η γυναίκα που χρησιμοποιεί τα ωάρια μιας άλλης γυναίκας προκειμένου να γονιμοποιήσει, δεν γνωρίζει συνήθως την ταυτότητα της τελευταίας. Το γεγονός αυτό όμως ενισχύει ακόμη περισσότερο την εργαλειοποίηση της παρένθετης μητέρας, καθώς σε αυτή την περίπτωση, δεν ονοματοποιείται και δεν θεωρείται μια ξεχωριστή προσωπικότητα, αλλά ένα απλό αντικείμενο, το οποίο αγοράζεται σε συγκεκριμένη τιμή, προκειμένου να παράσχει τις υπηρεσίες του.

3.2. Φεμινισμός

3.2.1. Φεμινισμός και βιοηθική

Κατόπιν της μελέτης του ηθικού πλαισίου της παρούσας εργασίας είναι σημαντικό να μελετηθεί το δεύτερο κριτήριο μελέτης της αναπαραγωγικής τεχνολογίας, δηλαδή ο φεμινισμός. Για την ακρίβεια, στο παρόν υποκεφάλαιο μελετάται η έννοια του φεμινισμού, τα κύρια σημεία δράσης του και η προσπάθειά του να άρει κάποιες από τις νόρμες της κοινωνίας, οι οποίες καταπιέζουν το γυναικείο φύλο, σε ζητήματα βιοηθικής.

Καταρχήν, ο φεμινισμός ως έννοια αναφέρεται σε εκείνες τις θεωρητικούς, φιλελεύθερες ή ριζοσπαστικές ή με άλλο προσανατολισμό, που τάσσονται κατά της πατριαρχικής κυριαρχίας, και υποστηρίζουν τα ίσα δικαιώματα των δυο φύλων, καθώς και μια δίκαιη και ισότιμη κατανομή των σπάνιων πόρων (Rosemarie Tong, 1996: 71-72). Οι φεμινίστριες θεωρούν τις σχέσεις των δύο φύλων ως κεντρικό ζήτημα, με αποτέλεσμα να προσπαθούν να κατανοήσουν τη λειτουργία τους στον κόσμο και παράλληλα να μεταβάλουν την κατανομή και τη χρήση της εξουσίας, ώστε να σταματήσει η καταπίεση των γυναικών (Wolf, 1996: 8).

Η βιοηθική υπό το πρίσμα του φεμινισμού αντιλαμβάνεται την καταπίεση με βάση το φύλο ως ένα σοβαρό λάθος και ερευνά κριτικά τη λειτουργία της εξουσίας και των δύο φύλων (Wolf, 1996: 8). Παράλληλα αξίζει να σημειωθεί, ότι οι φεμινίστριες που εργάζονται σε κλάδους που συνέβαλαν στη σύγχρονη βιοηθική έχουν βρει άφθονες αιτίες ανησυχίας στην ειδικότητά τους συμπεριλαμβανομένης και της νομικής παράδοσης, όπου οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως ιδιοκτησία (Wolf, 1996: 10). Οι μεγαλύτερες διαμάχες στη βιοηθική αφορούν θέματα αναπαραγωγής στα οποία οι γυναίκες έχουν ριζικά διαφορετικό μερίδιο. Οι ηθικοί και νομικοί κανόνες θα επηρεάσουν κυρίως τις γυναίκες και οι ανάλυσή τους θα πρέπει να βασίζεται στις ανισότητες λόγω φύλου (Wolf, 1996: 11-12). Στο σημείο αυτό τίθεται και το βασικό βιοηθικό ερώτημα της εργασίας: κατά πόσο οι βιοιατρικές τεχνολογίες τείνουν να οδηγήσουν στην εργαλειοποίηση της γυναίκας;

Επιπρόσθετα η φεμινιστική ηθική προσδιορίζει και επικρίνει τους τρόπους με τους οποίους η πρακτική της ιατρικής χρησιμεύει για να διατηρήσει τις κοινωνικές ιεραρχίες, με βάση το φύλο. Ο φεμινισμός προσθέτει στην ιατρική δεοντολογία τη διερεύνηση τόσο της ιατρικής, όσο και της βιοηθικής, ως μέσα της καταπίεσης του φύλου (Roberts, 1996: 120). Πολλές φεμινίστριες έχουν παρατηρήσει, ότι οι περισσότερες ηθικές θεωρίες έχουν ασχοληθεί μόνο με τα προβλήματα μιας ηθικής της δικαιοσύνης υπό το πρίσμα του ανδρικού φύλου. Επιπλέον, οι περισσότερες από τις γνωστές ηθικές θεωρίες, είτε έχουν απορρίψει τις γυναίκες από την θεώρησή τους ή τις έχουν προσδώσει ένα δευτερεύοντα ρόλο. Για προφανείς λόγους οι φεμινίστριες θεωρούν, ότι είναι σημαντικό, ν' αναπτυχθεί μια ηθική θεωρία, που να μιλά για τις γυναίκες με τρόπους, που δεν αντικατοπτρίζουν τα συμφέροντα των κυρίαρχων ομάδων στη διαίωνηση της υποταγής τους (Sherwin, 1996: 51). Για τις φεμινίστριες, η ιδέα της δικαιοσύνης είναι θεμελιώδους σημασίας για τα επιχειρήματά τους. Έτσι προτείνουν την αναγωγή της βιοηθικής σε ένα πλαίσιο, το οποίο δεν θα παραμερίζει το γυναικείο φύλο και θα εξισώνει την μεταχείριση των δύο φύλων (Sherwin, 1996: 54).

Όλες οι φεμινιστικές προσεγγίσεις στη βιοηθική μοιράζονται μια κοινή μεθοδολογία, που ονομάζεται η μεθοδολογία της φεμινιστικής σκέψης (Rosemarie, 1997: 93). Γι' αυτό και οι θεωρητικοί της βιοηθικής εξετάζουν με τη σειρά τους προσεκτικά τις ιδέες αυτής της φεμινιστικής σκέψης (Rosemarie, 1997: 75). Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις περιλαμβάνουν 4 χαρακτηριστικά: 1. Την αναγνώριση, ότι οι γυναίκες ως ομάδα είναι καταπιεσμένες, 2. Τις πηγές αυτής της καταπίεσης, 3. Προτάσεις για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ξεπεραστεί αυτή η καταπίεση, 4. Τους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες έχουν αντισταθεί στην καταπίεση (Callahan, 1995: 4-5).

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις στη βιοηθική έχουν ως πρώτη επιτακτική τους ανάγκη την κατάργηση ή την τροποποίηση οποιασδήποτε δομής του συστήματος ή του συνόλου των κανόνων, συμπεριλαμβανομένων των δεοντολογικών κανόνων, που οδηγούν στην ανθρώπινη καταπίεση και ιδιαίτερα στην καταπίεση των γυναικών (Ouko, 2009: 61). Δεδομένου μάλιστα ότι οι φεμινίστριες επιβεβαίωσαν τη μετάβαση στην

ηθική συζήτηση από την ομοιότητα στην διαφορά, συνειδητοποίησαν, ότι το ιδανικό της ομοιότητας μπορεί να λειτουργήσει, ως εργαλείο της ανθρώπινης καταπίεσης και να οδηγήσει σε πολλές βελτιώσεις της φεμινιστικής σκέψης και δράσης (Tong, 2000: 29).

Η φεμινιστική βιοηθική λοιπόν έρχεται, να εξετάσει πώς η διαφορά ισχύος στα συστήματα των δύο φύλων και τα επίπεδα εισοδήματος, μεταξύ άλλων, έρχονται στο προσκήνιο στην υγειονομική περίθαλψη. Επιπρόσθετα ασχολείται με τον εντοπισμό και την εξάλειψη των παραγόντων, που λειτουργούν εις βάρος της δίκαιης κατανομής των υπηρεσιών υγείας στις χώρες τους (Ouko, 2009: 60-61).

Οι φεμινίστριες εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους στις παραδοσιακές ηθικές θεωρίες της βιοηθικής, δεδομένου ότι οι συγκεκριμένες θεωρίες αγνοούν αντί να επισημαίνουν και να ασκούν κριτική στους τρόπους με τους οποίους η καταπίεση είναι συνυφασμένη με τις διάφορες ιατρικές πρακτικές. Εστιάζοντας στο ανθρώπινο ον ως αφηρημένη κατασκευή (είτε είναι ασθενής, είτε υποκείμενο έρευνας), έχουν φανταστεί, ότι αυτό που θεωρείται, ότι είναι ο κανόνας για όλα τα πρόσωπα είναι αντιπροσωπευτικός, για όλους τους ανθρώπους υπό τις ίδιες συνθήκες. Αυτό επέτρεψε στους βιοηθικιστές ν' αγνοήσουν τις επιπτώσεις του φύλου, της φυλής, της κοινωνικής τάξης, της εθνικότητας καθώς και άλλων μορφών διαφορών, που συνδέονται με την ισχύ στις αναλύσεις τους (Sherwin, 2000: 13). Όσο τα καταπιεστικά πρότυπα δομούν τις κοινωνικές σχέσεις, όλοι οι άνθρωποι φέρουν την ευθύνη για την αμφισβήτηση και την υπονόμηση των προτύπων, που στηρίζουν την καταπίεση. Έτσι, είναι σημαντικό για τους βιοηθικιστές να υπενθυμίζουν συνεχώς στους εαυτούς τους την αδικία που συνεπάγεται η καταπίεση και να φροντίζουν να προβληματίζονται σε σχέση με το πώς μια συγκεκριμένη πρακτική ή πολιτική δημιουργεί τα πρότυπα της καταπίεσης (Sherwin, 2000: 24).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς αυτό αποτελούν οι φεμινιστικές προσεγγίσεις, που αναπτύχθηκαν στον Αγγλοσαξονικό κόσμο, οι οποίες απέρριψαν από την αρχή το αμφίπλευρο όραμα της κοινωνίας των πολιτών και αμφισβήτησαν τις αποπλαισιωμένες (decontextualized) θεωρίες της βιοηθικής, επιχειρώντας παράλληλα να

δείξουν τη δύναμη, που καταπιέζει τις γυναίκες και τις ευάλωτες ομάδες στην κοινωνία γενικότερα (Bertomeu, 2009: 37).

Μια από τις κύριες συνεισφορές της φεμινιστικής βιοηθικής είναι η συστηματική κριτική της αναγνώρισης ότι στην κοινωνία των πολιτών στην οποία παρέχονται οι υπηρεσίες υγείας, υπάρχει άνιση κατανομή ισχύος. Οι γυναίκες και οι άλλες ευάλωτες ομάδες υφίστανται έντονα τις ανισότητες στην πρόσβαση και στην απόλαυση των δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων είναι και το δικαίωμα στην υγεία. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί, ότι η έννοια της ελευθερίας και της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων δεν συνάδει με τις σχέσεις κυριαρχίας εντός της κοινωνίας, δεδομένου ότι οι κοινωνικές και βιοηθικές νόρμες υποβιβάζουν το γυναικείο φύλο (Bertomeu, 2009: 48). Πρόκειται άλλωστε για το βασικό σημείο αντίδρασης των φεμινιστικών θεωριών. Παράλληλα οι φεμινίστριες βιοηθικιστές απέδειξαν, ότι ακόμα και σε μια κοινωνία των πολιτών, υπάρχουν πολιτικά προβλήματα, που επηρεάζουν τα δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα, καθώς και ότι οι ευάλωτες ομάδες, ιδίως οι γυναίκες είναι αυτές, που βλάπτονται περισσότερο (Bertomeu, 2009: 48).

Όπως αναφέρει η Susan Sherwin οι φεμινίστριες θεωρούν, ότι οι γυναίκες είναι καταπιεσμένες στην κοινωνία μας και η κατανόηση αυτής της καταπίεσης παίρνει πολλές διαφορετικές μορφές. (Ouko, 2009: 60). Αν οι φεμινίστριες θέλουν να υπηρετήσουν εξίσου τις γυναίκες και τους άνδρες, αναγνωρίζουν, ότι οι άνδρες και οι γυναίκες επί του παρόντος δεν είναι ίσοι και στη συνέχεια επιχειρούν να αναπτύξουν τις αρχές της βιοηθικής, που ενδεχομένως εξαλείφουν τις αιτίες και τις συνέπειες της ανδρικής κυριαρχίας και της γυναικείας υποτέλειας. Γι' αυτό το λόγο η Sherwin τονίζει, πως η κατανόηση, ότι οι γυναίκες καταπιέζονται σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής είναι ιδιαίτερα σημαντική. Παράλληλα και η πολιτική δράση είναι απαραίτητη, διότι μπορεί να βοηθήσει στο να εξαλειφθεί αυτή η καταπίεση από την ανθρώπινη κοινωνία (Diniz, Gonzalez-Velez, 2000: 65).

Αξίζει να σημειωθεί βέβαια, ότι ο φεμινισμός δεν ενδιαφέρεται μόνο για τον προσδιορισμό και την ανάλυση της καταπίεσης. Κύριο μέλημά του είναι η εξεύρεση

τρόπων για τη μείωση και τελικά την εξάλειψη της καταπίεσης. Παράλληλα οι φεμινίστριες δεν μάχονται μόνο κατά της καταπίεσης με βάση το φύλο, αλλά δεσμεύονται να μετατρέψουν την κοινωνία με τρόπους, που θα εξασφαλίσουν την εξάλειψη της καταπίεσης σε όλες τις μορφές και τις κατηγορίες της. Για το σκοπό αυτό επιδιώκουν μεγαλύτερη κατανόηση, για τον τρόπο που οι γυναίκες και τα άλλα καταπιεσμένα άτομα μπορούν ν' αποφύγουν τη βλάβη της καταπίεσης και να ενδυναμώσουν τον εαυτό τους, παρά τις περιοριστικές δομές που αντιμετωπίζουν (Ouko, 2009: 60).

Κύριο χαρακτηριστικό της φεμινιστικής βιοηθικής είναι οι καταπιεστικές πτυχές της ιατρικής οργάνωσης και πρακτικής. Οι φεμινίστριες αντιδρούν στο γεγονός, ότι με τον καιρό οι ιατροί έχουν καταφέρει ν' ασκήσουν έλεγχο σε όλες τις πτυχές της αναπαραγωγικής ζωής των γυναικών. Παράλληλα έχουν καθιερώσει δομές και νόρμες που μετατρέπουν και την ίδια τη στάση των γυναικών απέναντι στο σώμα τους και τις ίδιες σε αντικείμενα, τα οποία πρέπει να παρακολουθούνται συνεχώς και να ρυθμίζονται (Sherwin, 1996: 55). Επιπρόσθετα όπως επισήμανε η Susan Sherwin πολλές από τις προσπάθειες στον τομέα των νέων τεχνολογιών αναπαραγωγής έχουν κατευθυνθεί στην ανάπτυξη μέσων, που επιτρέπουν την εφαρμογή επικίνδυνων τεχνολογιών για τις γυναίκες. Παράλληλα λίγοι είναι οι πόροι, που κατευθύνονται προς τον προσδιορισμό στρατηγικών, που θα προστατεύσουν την αναπαραγωγική υγεία των γυναικών και θα μειώσουν τη συχνότητα εμφάνισης της υπογονιμότητας στους ανθρώπους όλων των οικονομικών τάξεων (Ouko, 2009: 61).

Το κύριο καθήκον των φεμινιστριών είναι να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα των καταπιεσμένων και όχι των προνομιούχων. Ο πρώτος τους στόχος πρέπει να είναι να εξετάσουν οποιαδήποτε αρχή υγειονομικής περίθαλψης , πρακτική ή πολιτική, που οδηγεί σε ανισότητες μεταξύ των ατόμων, καθώς και στη δημιουργία και συντήρηση των αδικιών στις κοινωνίες (Diniz, Gonzalez-Velez, 2000: 66). Παράλληλα η φεμινιστική βιοηθική πρέπει ν' αποσκοπεί στην αξιοποίηση της υγειονομικής περίθαλψης και των ιατρικών πρακτικών, που συμβάλλουν όχι μόνο στην απελευθέρωση των δύο φύλων, αλλά και της φυλής, της τάξης και την απελευθέρωση του ανθρώπου γενικότερα. Έτσι, η

καταπίεση πρέπει να αντιμετωπιστεί με όλες μας τις αισθήσεις και τα συναισθήματα μας, είτε αυτή συμβαίνει σε μια ανεπτυγμένη, είτε σε μια αναπτυσσόμενη χώρα (Tong, 2000: 35).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΝΤΙΑΝΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

4.1 ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

4.1.1. Φεμινιστικές προσεγγίσεις και αναπαραγωγή

Η έννοια της αναπαραγωγής εγείρει σημαντικά εννοιολογικά, ηθικά και νομικά διλήμματα στη σύγχρονη κοινωνία. Τα τελευταία χρόνια είναι γεγονός η εκπληκτική πρόοδος των τεχνολογιών, οι οποίες περιορίζουν την αναπαραγωγή, ενώ άλλες από αυτές συμβάλλουν αποτελεσματικά σε αυτήν (Callahan, 1995: 1). Στον τομέα της αναπαραγωγής η μεγάλη συνεισφορά του φεμινισμού είναι να φέρει μια προοπτική που παίρνει στα σοβαρά τις ζωές και τις συνθήκες εκείνες, που συστηματικά δεν λαμβάνονται υπόψη (Callahan, 1995: 12).

Οι γυναικείες αναπαραγωγικές ικανότητες βρίσκονται στο επίκεντρο των βιοηθικών αναλύσεων και οι διάφορες σχολές του φεμινισμού έχουν αναπτύξει διαφορετικές θέσεις. Όσον αφορά την τεχνητή γονιμοποίηση με δωρεά ωαρίων οι περισσότερες φιλελεύθερες φεμινίστριες θέτουν το εξής ερώτημα σχετικά με την επιλογή: κατά πόσο η γυναίκα είναι πλήρως ενημερωμένη, σχετικά με τις αναπαραγωγικές επιλογές που έχει; Αν συμβαίνει αυτό τότε είναι δικό της θέμα για να αποφασίσει εάν, με ποιον, ή πως θα φέρει στον κόσμο ένα παιδί, με την προϋπόθεση όμως, ότι η απόφασή της αυτή δεν προκαλεί αδικαιολόγητη βλάβη στους άλλους (Rosemarie Tong, 1996: 76). Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός σε αυτό το πλαίσιο φέρεται κατά των αναπαραγωγικών τακτικών που σχετίζονται με τον έλεγχο και την επιβολή της γυναικείας αναπαραγωγής, δεδομένου μάλιστα ότι συχνά οι άντρες προκαλούν τις γυναίκες να προβούν σε αναπαραγωγικές επιλογές, τις οποίες δε θα έκαναν αν αποφάσιζαν ελεύθερα μόνες τους (Rosemarie Tong, 1996: 76).

Όσον αφορά στις αναπαραγωγικές τεχνολογίες ένα θέμα στο οποίο υπάρχουν διαφωνίες ανάμεσα στις φεμινίστριες είναι η παρένθετη μητρότητα. Οι φιλελεύθερες

φεμινίστριες υποστηρίζουν, ότι εάν αυτές οι συμβάσεις δεν εφαρμόζονται τότε θα χρησιμοποιούνται σε βάρος των γυναικών. Η Lori Andrews θεωρεί, ότι, αν οι παρένθετες μητέρες δεν κρατήσουν τις συμφωνίες τους, τότε οι γυναίκες θα θεωρηθούν ως λιγότερο ικανές από τους άνδρες να δίνουν υποσχέσεις και να τις κρατούν (Callahan, 1995: 10).

Άλλες φεμινίστριες υποστηρίζουν, ότι εφαρμόζοντας ή ακόμη επιτρέποντας ορισμένες μορφές ρυθμίσεων της παρένθετης μητρότητας, αυτό συμβάλλει στην εμπορευματοποίηση των γυναικών και των παιδιών, η οποία ήδη μαστίζει την κοινωνία μας. Επίσης είναι ιδιαίτερα λυπηρό το γεγονός, ότι αυτές οι ρυθμίσεις οδηγούν στη μεγαλύτερη εκμετάλλευση των φτωχών και των έγχρωμων γυναικών. Παράλληλα αξίζει να σημειωθεί, ότι η πιο απαιτητική από τις απόψεις αυτές υποστηρίζει, ότι το κράτος πρέπει να αρνείται όχι μόνο την επιβολή αυτών των συμβάσεων, αλλά θα πρέπει να τις απαγορεύσει εντελώς (Callahan, 1995: 10).

4.1.2. Οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες και οι συνέπειες για την αυτονομία

Ο όρος αναπαραγωγική τεχνολογία αναφέρεται σε οποιαδήποτε τεχνητή παρέμβαση στην κοινωνική και βιολογική διαδικασία της ανθρώπινης αναπαραγωγής. Παρόλο, που μερικά κράτη έχουν αντισταθεί στην πρόκληση της αναπαραγωγικής τεχνολογίας, τα περισσότερα έχουν αποδεχτεί την αξία ορισμένων μορφών των αναπαραγωγικών τεχνολογιών και γι' αυτό έχουν υποστηρίξει την ανάπτυξη και τη χρήση τους. Για παράδειγμα, οι περισσότερες κυβερνήσεις έχοντας στο μυαλό τους την εξέλιξη και την ανάπτυξη της κοινωνίας τους, ενθαρρύνουν τη χρήση της αναπαραγωγικής τεχνολογίας, με σκοπό την προαναφερθείσα εξέλιξη. Ακόμη και όταν οι τοπικές κουλτούρες έχουν την τάση να είναι καχύποπτες με την τεχνολογία γενικά, ως εκπρόσωπο μιας νέας μορφής του Δυτικού ιμπεριαλισμού, υπάρχει μια ενθάρρυνση, όσον αφορά ορισμένους τύπους παρεμβάσεων στις αναπαραγωγικές διαδικασίες. Παράλληλα αξίζει να αναφερθεί, ότι οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες και κυρίως η δωρεά ωαρίων και η παρένθετη μητρότητα έχουν ριζώσει ιδίως στις κοινωνίες, που

μεταβάλλουν τις εμπειρίες, τις ευκαιρίες και τα καθήκοντα των γυναικών (Sherwin, 2000: 96-97).

Συνήθως οι γυναίκες σε όλο τον κόσμο κάνουν ρεαλιστικές επιλογές, εντός των πλαισίων, που διέπουν κυρίαρχες αξίες και προσδοκίες. Ως εκ τούτου, απλά παρατηρώντας ότι επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν μια τεχνολογία δεν είναι επαρκής δοκιμή για να καθορίσει, ότι αυτές ασκούν την αυτονομία σε μια συγκεκριμένη πτυχή της σφαίρας της αναπαραγωγικής πρακτικής (Sherwin, 2000: 111).

Περιορισμοί στην αυτονομία προκύπτουν όχι μόνο από τις διαφορές στη γνωστική ικανότητα, αλλά και από τις διαφορές στις φυσικές, εκπαιδευτικές και οικονομικές ικανότητες, όσον αφορά τις δυνατότητες των φορέων λήψεων αποφάσεων, καθώς και τις πληροφορίες που τους παρέχονται σε σχέση με πιθανές επιλογές (Mahowald, 2000: 167-168).

Ο Carniero επισημαίνει, ότι οι γυναίκες δεν μένουν υποταγμένες στη φυσική τάξη. Επειδή είναι ανθρώπινα όντα μπορεί να παρέμβουν σ' αυτή και να την τροποποιήσουν μέσω της γνώσης και της δράσης. Η δυνατότητα που έχουν, είτε για την αποδοχή, είτε για την παραβίαση της φυσικής τάξης πηγάζει από την αυτονομία και τον αυτοπροσδιορισμό, που έχουν ως υπεύθυνα άτομα (Werneck, Carneiro, Rotania, Holmes & Rorty, 2000: 129).

Παρόλο, που υποστηρίζεται η αρχή του σεβασμού της αυτονομίας, η δικαιοσύνη του φύλου πηγαίνει πέρα από την αντίληψη της αυτονομίας, επειδή απαιτεί προσοχή στους περιορισμούς της αυτονομίας, που μπορεί να επιβάλλονται στις γυναίκες, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Ο στόχος της δικαιοσύνης των δύο φύλων είναι να μειώσει αυτούς τους περιορισμούς όσο το δυνατόν, αναγνωρίζοντας, ότι οι διαφορές μεταξύ των ευνοημένων και των μειονεκτούντων ατόμων θα παραμείνουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις, το χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών μπορεί να περιοριστεί μόνο με τη μείωση των πλεονεκτημάτων των ανδρών, οι οποίοι κυριαρχούν στις γυναίκες. Με άλλα λόγια, τα πλεονεκτήματα των ανδρών αναπόφευκτα ελαττώνονται

στο βαθμό, που οι γυναίκες αυξάνονται. Ο στόχος αυτός περιλαμβάνει την ισότητα του σεβασμού της αυτονομίας καθώς και την ισότητα στην κατανομή των βαρών και των οφελών. Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί, ότι συγκρούσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων αρχών του σεβασμού της αυτονομίας, της ευεργεσίας και του μη βλάπτειν μπορεί να προκληθούν μέσω της αρχής της δικαιοσύνης (Mahowald, 2000: 167-168).

4.1.3. Η εκμετάλλευση της γυναίκας

Το ενδεχόμενο της πιθανής εκμετάλλευσης των γυναικών από τις νέες τεχνολογίες είναι μεγάλο. Ιδιαίτερα από τη στιγμή, που η πλειοψηφία των ερευνητών και των επιστημόνων είναι άντρες. Παράλληλα διαδικασίες που είναι δυσάρεστες ή επικίνδυνες για τις γυναίκες μπορεί να προσεγγιστούν χωρίς επαρκή προσοχή. Η Corea περιγράφει λεπτομερώς ορισμένες από τις πρώτες πειραματικές προσπάθειες στον τομέα της αναπαραγωγικής ιατρικής, που απεικονίζουν μεγαλύτερες τις ανησυχίες των ερευνητών για τη δική τους κατάσταση παρά την ανάγκη να διασφαλιστεί, ότι ελαχιστοποιούνται οι κίνδυνοι για τις γυναίκες και το μέλλον των παιδιών. Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε, ότι στο μέλλον η ευημερία των γυναικών μπορεί να συνεχίσει να είναι δευτερεύουσα σε σχέση με την άσκηση της ιατρικής επιστήμης σχετικά με την αναπαραγωγή και την προώθηση της σταδιοδρομίας των επιστημόνων (Callahan, 1995: 91).

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα: Πώς θα μπορούσε να αποφευχθεί η εκμετάλλευση των γυναικών σε παγκόσμια κλίμακα κυρίως όσον αφορά τις επιπτώσεις που έχει στην υγεία τους η δωρεά ωαρίων; (Schultz&Braun, 2013: 3). Οι φεμινίστριες υποστηρίζουν, ότι οι γυναίκες εμφανίζονται ως πιθανά θύματα, διότι τα σώματά τους αποτελούν τα αντικείμενα της έρευνας. Γι' αυτό το λόγο λοιπόν παρουσιάζονται ευάλωτες και εκτεθειμένες στη χειραγώγηση, την εκμετάλλευση, καθώς και τους κινδύνους για την υγεία τους. Κατά πόσο όμως είναι ενημερωμένες για την πορεία της διαδικασίας καθώς και τις επιβαρύνσεις και τους κινδύνους της υγείας τους;

(Schultz&Braun, 2013: 3). Ποιες πληροφορίες χρειάζονται οι γυναίκες για να πάρουν μια πραγματικά αυτόνομη απόφαση; Οι πληροφορίες αυτές πόσο λεπτομερείς, πλήρεις και κατανοητές θα πρέπει να είναι; Σε ποιο χρονικό σημείο πρέπει να παρέχονται, και κάτω από ποιες περιστάσεις; Σύμφωνα με τους Schultz&Braun οι γυναίκες πρέπει να ενημερώνονται για την πορεία της διαδικασίας καθώς και τις επιβαρύνσεις και τους κινδύνους για την υγεία τους, αν και μπορεί να υπάρχουν διαφορές ως προς το πόσο λεπτομερής πρέπει να είναι αυτή η πληροφορία (Schultz&Braun, 2013: 8). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ανεξάρτητα από την πληροφόρηση που θα έχουν οι γυναίκες στην περίπτωση αυτή, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο, καθώς και πάλι προωθείται η εκμετάλλευσή τους.

Το γυναικείο κίνημα για την υγεία προσφέρει μεθοδολογική κατεύθυνση στη βιοηθική επισημαίνοντας, ότι η προκατάληψη λόγω φύλου στο σύστημα υγειονομικής περίθαλψης αποτελεί ηθικό και δικαιοκώ πρόβλημα. Οι προκαταλήψεις λόγω φύλου παράγουν εκτεταμένες παραβιάσεις των βασικών αρχών της ηθικής, όπως η αυτονομία, η αγαθοεργία, η μη βλάβη και η δικαιοσύνη. Όπως αναφέρουν οι φεμινίστριες ο σεβασμός για τα πρόσωπα συχνά έρχεται σε δεύτερη μοίρα, όταν αυτά είναι γυναίκες. Επιπλέον η προκατάληψη λόγω φύλου είναι μια διάχυτη πηγή αδικίας. Η αναπαραγωγική ηθική είναι ο μόνος τομέας στον οποίο το φύλο λαμβάνει ιδιαίτερη προσοχή (Dresser, 1996,: 152).

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε, ότι όλες οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν, για να βλάψουν και να εκμεταλλευτούν τις γυναίκες, όπως στην περίπτωση της δωρεάς ωαρίων και της παρένθετης μητρότητας (Callahan, 1995,: 92).

4.1.4. Η θέση του φεμινισμού για τη χρηματική αμοιβή.

Υπάρχουν ηθικές αντιρρήσεις όσον αφορά τη διανεμητική δικαιοσύνη. Οι γυναίκες μπορεί να είναι πρόθυμες να μοιράσουν τα ωαριά τους, όταν δίνουν σε μια άλλη γυναίκα την ευκαιρία ενός μωρού, όμως στην περίπτωση της δωρεάς για την έρευνα δεν υπάρχει άμεσο απτό όφελος σε άλλο πρόσωπο (Dickenson & Idiakez, 2008: 133-134). Παράλληλα οι γυναίκες μπορεί να αντιμετωπίσουν ηθική πίεση από τους συγγενείς να δωρίσουν τα ωαριά τους, ή να νιώθουν ότι πιέζονται να το πράξουν από δημόσιο ή κυβερνητικό ενθουσιασμό για την έρευνα των βλαστοκυττάρων (Schultz&Braun, 2013: 12).

Συχνά η ιδέα της χρηματικής αποζημίωσης χρησιμοποιείται για την παράκαμψη κρίσιμων θεμάτων σχετικά με την εκμετάλλευση και την απάτη των δοτριών, με το σκεπτικό, ότι αν οι γυναίκες έχουν αποδεχθεί την αμοιβή για τα ωαριά τους έχουν κάνει μια ελεύθερη επιλογή, η οποία πρέπει να γίνει σεβαστή. Πιστεύουμε λοιπόν ότι πρόκειται για την πιο απλοϊκή μορφή του επιχειρήματος του καταναλωτισμού. Όμως υπάρχουν δύο καλοί λόγοι για ν' αμφιβάλλουμε. Πρώτον μπορούν οι γυναίκες να δώσουν ουσιαστική ενημερωμένη συναίνεση, όταν οι κίνδυνοι της εξαγωγής ωαρίων εξακολουθούν να είναι ανεπαρκώς γνωστοί; Εδώ θα μπορούσε να υποστηριχθεί το επιχείρημα, ότι οι γυναίκες μπορούν να δεχτούν αυτό το επίπεδο της αβεβαιότητας με την προϋπόθεση, ότι γίνεται σαφές σ' αυτές. Δεύτερον υπάρχει, επίσης, η αιτία ν' αμφιβάλλει κανείς κατά πόσον οι γυναίκες ενημερώνονται πλήρως, είτε στο επίπεδο της μακροπρόθεσμης αβεβαιότητας, είτε στο επίπεδο των γνωστών κινδύνων, που διατρέχουν (Dickenson & Idiakez, 2008: 133-134).

Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις όσον αφορά το θέμα της χρηματικής αμοιβής των γυναικών. Ορισμένοι θεωρούν την πληρωμή ως ένα αποτελεσματικό μέσο, για να περιοριστεί ο κίνδυνος της εμπορίας ανθρώπων και της εκμετάλλευσής τους. Άλλοι βλέπουν την αλτρουιστική δωρεά ως τον καλύτερο τρόπο, για να αποφευχθούν να συμβούν αυτά τα πράγματα. Μεταξύ αυτών των δύο θέσεων υπάρχει μια σειρά επιχειρημάτων (Schultz&Braun, 2013: 9). Για παράδειγμα οι Isasi και Knoppers

εισάγουν διάφορα μοντέλα των χρηματοοικονομικών συναλλαγών και θεωρούν την επιλογή ενός μεικτού μοντέλου ως μια πιο δίκαιη λύση στην οποία νομοθετικά έχει καθοριστεί το ποσό που προσφέρεται. Ωστόσο αυτό το καθορισμένο ποσό διαφέρει ανάλογα με τους τύπους του αναπαραγωγικού υλικού (Isasi and Knoppers 2007: 42).

Υποστηρίζοντας την πληρωμή, η Thompson θεωρεί, ότι στην πραγματικότητα οι γυναίκες θα πρέπει να πληρώνονται για την παροχή ωοκυττάρων και επιπλέον θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να μοιράζονται τα πιθανά κέρδη, που προέρχονται από την αντίστοιχη έρευνα των βλαστοκυττάρων. Η πληρωμή, κατά την άποψή της θα πρέπει να σχεδιαστεί, ως ένας μισθός για την παροχή υπηρεσίας και ως αποζημίωση για τις δυσμενείς επιδράσεις στην υγεία και τους κινδύνους που εμπλέκονται και όχι ως ένα νομισματικό ισοδύναμο των ωοκυττάρων (Schultz&Braun, 2013: 9). Η κινητοποίηση των ωοκυττάρων μέσω κάποιας μορφής πληρωμής, είναι προαπαιτούμενη για τον κλάδο της έρευνας και δεν αποτελεί μέσο για την αποφυγή δυσμενών επιπτώσεων μιας πρακτικής, που θα συνεχιστεί έτσι κι αλλιώς. Όσον αφορά το παραπάνω πρόβλημα, η Thompson θεωρεί, ότι θα μπορούσε να λυθεί με εθνικές και διεθνείς ρυθμίσεις και εποπτείες, εξασφάλισης της τήρησης της ενημερωμένης συναίνεσης (Schultz&Braun, 2013: 10).

Άλλες φεμινίστριες υποστηρίζουν, ότι τα οικονομικά κίνητρα αλλοιώνουν την ελεύθερη και αυτόνομη λήψη αποφάσεων. Η εμπορευματοποίηση των υλικών του σώματος θα πρέπει να απαγορευθεί, προκειμένου να εξαλειφθούν τα οικονομικά κίνητρα. Αν η δωρεά ωαρίων θα πρέπει να επιτρέπεται σε όλους, τότε θα πρέπει να είναι μόνο αλτρουιστική δωρεά (Schultz&Braun, 2013: 10).

4.1.5. Φεμινιστική κριτική για την τεχνητή γονιμοποίηση: η αντικειμενοποίηση των γυναικών.

Η αναπαραγωγική ιατρική φαίνεται, ότι προσφέρει ανεπαρκείς τεχνικές επίλυσης των προβλημάτων, που στην πραγματικότητα έχουν τις ρίζες τους στην ανισότητα των φύλων. Οι φεμινίστριες λοιπόν επικρίνουν την ιατρικοποίηση της εγκυμοσύνης και υποστηρίζουν, ότι η γενετική και οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες θα επιβάλλουν στη γυναίκα κοινωνική πίεση, για να « παράγει κατάλληλα » παιδιά (Braun, 2007).

Παράλληλα κριτικάρουν την τεχνητή γονιμοποίηση και ανησυχούν, διότι λόγω της διαθεσιμότητας της τεχνητής γονιμοποίησης, η κοινωνία θα πιέσει τις υπογόνιμες γυναίκες, που σήμερα είναι ευχαριστημένες , χωρίς παιδιά να κάνουν κάτι για την ατεκνία τους (Tong, 1997: 183). Επίσης θεωρούν, ότι οι γόνιμες γυναίκες θα πιεστούν , να βοηθήσουν τις άγονες παρέχοντάς τους ωάρια, τα οποία επιθυμούν. (Tong, 1997: 183). Ακόμα λοιπόν και σ' αυτή την περίπτωση, που οι δότριες αποφασίζουν εκούσια να βοηθήσουν προσφέροντάς τους ωάρια, το γυναικείο σώμα βρισκόμενο σ' ένα ψυχρό ιατρικό εργαστήριο αντιμετωπίζεται ως ένα χρηστικό αντικείμενο, διότι χρησιμοποιείται ως απλό μέσο για την επίτευξη κάποιου αιώτερου σκοπού και όχι προς όφελος του ίδιου του ατόμου. Σε αυτή την περίπτωση η μεταχείριση της γυναίκας ως εργαλείου ή μέσου οδηγεί στην εργαλειοποίησή της, καθώς ο αντικειμενοποιών μεταχειρίζεται το αντικείμενο ως εργαλείο, προκειμένου να εξυπηρετήσει τους σκοπούς του. Στην περίπτωση των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το γενικότερο πλαίσιο της σχέσης, μελετώντας τον βαθμό περιορισμού της γυναικείας αυτονομίας και υποκειμενικότητας. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαν να αναφερθούν οι μέθοδοι της δωρεάς ωαρίων και της εξωσωματικής γονιμοποίησης, οι οποίες δεν θίγουν την αυτονομία και την ιδιωτικότητα της γυναίκας, ούτε περιορίζουν την υποκειμενικότητά της, δεδομένου, ότι αποτελούν διαδικασίες, τις οποίες επιλέγει αυτοβούλως η ίδια.

Παρόλο, που κάποιες φεμινίστριες επικρίνουν την εξωσωματική γονιμοποίηση θεωρώντας, ότι θα οδηγήσει στην ανώνυμη και εμπορική πολιτική της δωρεάς ωαρίων,

άλλες ισχυρίζονται, ότι πρόκειται για θέμα αντικατάστασης ενός κακού με ένα άλλο. Υποστηρίζουν, ότι πολλές δότριες ωαρίων « επιλέγουν » να γίνουν δότριες, είτε επειδή χρειάζονται τα χρήματα, είτε επειδή νιώθουν υποχρεωμένες να κάνουν μια καλή πράξη. Παρόλο, που οι περισσότερες κλινικές υπογονιμότητας αναφέρουν, ότι οι ανώνυμες δότριες ωαρίων είναι ώριμες γυναίκες ικανές να εκτιμήσουν τι είδους προσωπικούς κινδύνους συνεπάγεται η πράξη της γενναιοδωρία τους, πολλές από τις ίδιες κλινικές παραδέχονται, ότι μερικές από τις δότριές τους επιβαρύνονται από έντονο συναισθηματικό φορτίο. Διάφορες εμπειρικές έρευνες έχουν επιβεβαιώσει, ότι στατιστικά ένας μεγάλος αριθμός των ανώνυμων εθελοντριών είναι, είτε υπερβολικά ρισκοκίνδυνες, είτε γυναίκες που βίωσαν μια μεγάλη αναπαραγωγική απώλεια, όπως έκτρωση, αποβολή. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω οι φεμινίστριες επικρίνοντας την εξωσωματική γονιμοποίηση συμπεραίνουν, ότι ένα μεγάλο ποσοστό δοτριών μπορεί να μη δρουν προς όφελός τους και γι' αυτό το λόγο θα πρέπει ν' αποθαρρύνονται να χρησιμεύουν ως δότριες ωαρίων. Παράλληλα ανησυχούν ιδιαίτερα για τις γυναίκες, που συνήθως πουλούν τα ωάρια τους, δεδομένου ότι αυτές εκτίθενται σ' ένα επίπεδο ιατρικού κινδύνου, τον οποίο διαφεύγει ο μέσος ασθενής της εξωσωματικής γονιμοποίησης (Tong, 1997: 183).

Από όλες τις συζητήσεις των φεμινιστριών σχετικά με την εξωσωματική γονιμοποίηση η πιο σημαντική είναι αυτή που αφορά τους τρόπους με τους οποίους η εξωσωματική γονιμοποίηση και οι άλλες τεχνολογίες της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής επηρεάζουν την ίδια την εμπειρία της γέννησης. Σύμφωνα με τη φεμινίστρια φιλόσοφο Mary O' Brien, παρόλη την αποκλειστική ικανότητα των γυναικών να γεννούν παιδιά υπάρχει μια πηγή καταπίεσης, διότι οι άντρες θέλουν να ελέγχουν τη δημιουργία των ανθρώπινων όντων (Tong, 1997: 183).

Παράλληλα ένα άλλο θέμα στο οποίο υπάρχει αντίδραση από την πλευρά των φεμινιστριών είναι ότι η ανθρώπινη δημιουργία έξω από τη μήτρα θα οδηγούσε στην ενίσχυση του πατριαρχικού ελέγχου στις ζωές των γυναικών, θα συνέβαλε στην αποξένωση των γυναικών από τις αναπαραγωγικές ικανότητές τους και θα άνοιγε το δρόμο για νέες μορφές ευγονικής (Braun, 2007).

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, οι φεμινίστριες οδηγούνται στη σκέψη, ότι οι άντρες σκοπεύουν να αποξενώσουν τις γυναίκες από την αναπαραγωγική τους εμπειρία, όπως ακριβώς είναι αποξενωμένοι και οι ίδιοι. Αμέσως μόλις αφαιρεθούν τα ωάρια από το σώμα της γυναίκας, ή όταν κάποια γυναίκα αποφασίσει να χρησιμοποιήσει τα ωάρια κάποιας άλλης, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για να ζήσει την αναπαραγωγή ως μια ασυνεχή διαδικασία. (Tong,1997: 183 185).

Οι φεμινίστριες λοιπόν έχουν κριτικάρει τη βιοϊατρική, ως μια μορφή της πατριαρχίας, που ελέγχει το γυναικείο σώμα, αγνοώντας τα εγγενή δικαιώματα των γυναικών στην αξιοπρέπεια και τη σωματική ακεραιότητα (Gruchy & Baldwin-Ragaven, 2000,: 312). Παράλληλα στο πλαίσιο της φεμινιστικής προσέγγισης εντοπίζεται και η θέση σύμφωνα με την οποία, η γυναικεία δωρεά ωαρίων διαφοροποιείται σε σχέση με τη δωρεά σπέρματος των ανδρών. Η κοινωνική ιεραρχία επιβεβαιώνει τη διαφοροποίηση αυτή, σύμφωνα με την οποία η γυναίκα έχει περιορισμένα ωάρια και επομένως θεωρείται περισσότερο ευάλωτη, σε σχέση με τον άνδρα που έχει απεριόριστη δυνατότητα παραγωγής σπέρματος.

Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι η αντικειμενοποίηση των γυναικών βρίσκει πεδίο εφαρμογής στον τομέα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, ενώ δεν θα μπορούσε να υποτεθεί κάτι τέτοιο σε συναφείς ιατρικές μεθόδους, όπως η δωρεά νεφρών. Άλλωστε στην τελευταία περίπτωση, αυτός που δωρίζει το νεφρό του, προκειμένου να σώσει κάποιον συνάνθρωπό του, δεν αντιμετωπίζεται σαν απλό μέσο από τον αποδέκτη της διαδικασίας, καθώς το κίνητρό του είναι αλτρουιστικό. Συνήθως η διαδικασία αυτή πραγματοποιείται για κάποιο συγγενικό του πρόσωπο. Στην περίπτωση όμως που αυτό γίνεται λόγω χρηματικής αμοιβής, όπως ενδεχομένως συμβαίνει σε κάποιες χώρες, τότε εμπίπτει και πάλι στο πλαίσιο της αντικειμενοποίησης. Γι αυτόν τον λόγο φαίνεται ότι η συγκεκριμένη περίπτωση είναι διαφορετική σε σχέση με την περίπτωση μιας γυναίκας που δωρίζει τα ωάρια της.

Στην περίπτωση της δωρεάς ωαρίων οι φεμινιστικές κριτικές έχουν χρησιμοποιήσει διαφορετικές εννοιολογικές γλώσσες (conceptual languages), για να

εκφράσουν την ανησυχία τους, για τις αδικίες που υφίστανται οι γυναίκες. Οι διαφωνίες τους αφορούν τη φύση και την πηγή αυτών των αδικιών. Ενώ κάποιοι σχολιαστές θεωρούν τη δωρεά ωαρίων στην έρευνα, ως εγγενή παραβίαση των δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας των γυναικών, άλλοι επικεντρώνονται στον τρόπο με τον οποίο αυτή η δωρεά ωαρίων έχει τη δυνατότητα να τρέξει σαν μια αγορά, που οδηγεί στην εκμετάλλευση των γυναικών σε τιμή κόστους. Υπό το πρίσμα της εξαιρετικά διαφοροποιημένης αγοράς στα ωάρια για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, που ήδη έχει αναπτυχθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, ορισμένες φεμινίστριες προσδιορίζουν την πιθανή πηγή της εκμετάλλευσης στους όρους των συμβάσεων (conditions of procurement). Οι Ευρωπαϊκές φεμινίστριες έχουν επεκτείνει αυτή την ανησυχία σχετικά με την εκμετάλλευση σ' αυτό, που ένας μαρξιστής θα μπορούσε να ονομάσει « οι σχέσεις της παραγωγής » σε πανευρωπαϊκή ή ακόμα και παγκόσμια κλίμακα (Widdows, 2009: 16).

Το ερώτημα που τίθεται στην περίπτωση αυτή είναι το εξής: Η πηγή πιθανής αδικίας αποτελεί από τη μια μεριά προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή της ανισότητας μεταξύ του ποσού που καταβάλλεται και των οφελών, που αποκομίζουν από την άλλη μεριά οι άλλοι; Επιπρόσθετα μια εξίσου ζωτικής σημασίας ερώτηση είναι η εξής: Αν κάποιος δέχεται μια συμφωνία ελεύθερα πρέπει να σεβόμαστε την επιλογή αυτή, ακόμη και αν φαίνεται ότι είναι εκμεταλλευτική; (Widdows, 2009: 17).

Οι πιο συμβατικές έννοιες της αυτονομίας, που χρησιμοποιούνται από τους υποστηρικτές της ελεύθερης επιλογής στην πώληση των ωαρίων έχουν τα όριά τους, αλλά η αντίπαλος έννοια της εκμετάλλευσης έχει σοβαρές δυσκολίες όσον αφορά τον πατερναλισμό και την ψευδή συνείδηση. Αν μια γυναίκα αρνείται, ότι την εκμεταλλεύονται, οι φεμινίστριες απαγορεύεται να επιμένουν ότι όντως κάποιος την εκμεταλλεύονται; Σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο παρόμοια προβλήματα οδήγησαν σε μια επιμονή ορισμένων συγγραφέων του Τρίτου Κόσμου, ότι αλληλεπίδραση της ελεύθερης επιλογής οποιουδήποτε για την αγορά ή την πώληση μερών του σώματος προφανώς συμπεριλαμβάνει και τα ωάρια. Αντιστρόφως, άλλοι μελετητές ισχυρίζονται, ότι τέτοιες

επιλογές δεν είναι πραγματικά ελεύθερες και ότι μ' αυτό τον τρόπο επιτείνεται απλώς η ήδη παρούσα παγκόσμια οικονομική αδικία (Widdows, 2009: 17).

Ορισμένα στοιχεία αυτού του είδους της εκμετάλλευσης φαίνονται στις γυναίκες της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες έχουν λίγες εναλλακτικές πηγές εργασίας στην ύφεση των οικονομιών τους, και πληρώνονται με εξευτελιστικά ποσά για τα ωάρια τους από ορισμένες κλινικές της Ισπανίας και της Κύπρου (Widdows, 2009: 18).

Έτσι αναδύεται η έννοια της αντικειμενοποίησης των γυναικών, η οποία σύμφωνα με το κίνημα του φεμινισμού είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αναπαραγωγική τεχνολογία. Στη βιοτεχνολογία τα σώματά μας δε θεωρούνται ως εξωτερικά από τους εαυτούς μας. Αν πουλήσω τα ωάρια μου ή το νεφρό μου, τότε αντικειμενοποιώ αυτά τα μέρη του σώματός μου και τα εμπορευματοποιώ μετατρέποντάς τα σε εμπορικά αντικείμενα. Το επιχείρημα λοιπόν για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ενδέχεται να κινδυνεύει λόγω της περιορισμένης αυτονομίας, που συνεπάγεται η διαδικασία αυτή. Ένας άλλος τρόπος να θέσουμε την ένσταση αυτή είναι να δούμε κατά πόσον τα σώματα και τα μέρη τους είναι είδη πραγμάτων, που έχουν αξία από μόνα τους πέρα από τη σφαίρα του εμπορίου. Αν ο ανθρώπινος ιστός δεν μπορεί να μετατραπεί σε εμπόρευμα, χωρίς να βλάπτει την αξία των ανθρώπων ως άτομα, τότε οποιαδήποτε άλλη μορφή πώλησης ιστού, συμπεριλαμβανομένων, και των γυναικείων ιστών, όπως τα ωάρια, αποτελεί μορφή εκμετάλλευσης, οποιασδήποτε τιμής και αν προσφέρεται γι 'αυτό. Κατά συνέπεια, η αδικία έγκειται στην πληρωμή για τον ιστό και όχι στο ποιος λαμβάνει την πληρωμή ή πόσο είναι η αμοιβή. (Widdows, 2009: 18-19).

Οι Waldby και Cooper ισχυρίζονται, ότι όπως ακριβώς ο πρώιμος καπιταλισμός κατασχέθηκε την υπεραξία μέσω του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού και την υποδούλωση των αυτοχθόνων πληθυσμών, έτσι και ο καπιταλισμός με μεγάλη καθυστέρηση έχει κάνει το ίδιο με διαφορετικό τρόπο, μέσα από την οικειοποίηση της παγκόσμιας βιοτεχνολογίας της αξίας που παράγεται από τη μη αναγνωρισμένη και χωρίς αποζημίωση αναπαραγωγική εργασία των γυναικών (Widdows, 2009: 19).

Επιπρόσθετα οι φεμινίστριες Catherine Waldby και Melinda Cooper, επιδιώκουν ν' αντιμετωπιστούν οι γυναίκες, κυρίως ως θύματα, τονίζοντας το παραγωγικό τους ρόλο, που είναι η παροχή ιστού για βιοτεχνολογική έρευνα. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, παρέχοντας ωκούτταρα κατά κύριο λόγο είναι μια μορφή παραγωγικής εργασίας. Μπορεί να έχει τη μορφή μιας συμβατικής σχέσης, που αποτελείται από ενημερωμένη συναίνεση, και αυτό μπορεί να συνεπάγεται κινδύνους για την υγεία, αλλά το πιο σημαντικό, είναι η παραγωγική εργασία. Η παραγωγική εργασία από την πλευρά της γυναίκας θα πρέπει να αναγνωρίζεται και να παρέχονται στην ίδια ορισμένα δικαιώματα ασφαλείας, όπως η ασφάλιση της υγείας της, η προκαταρκτική παρακολούθηση και φροντίδα, καθώς και η αμοιβή της (Schultz&Braun, 2013: 14).

Επίσης αυτό στο οποίο αποσκοπεί ο νεοφιλελευθερισμός είναι να καταστήσει διαθέσιμο, όχι μόνο ένα μόνιμο πλεόνασμα της εργατικής δύναμης, αλλά και ένα πλεόνασμα της αναπαραγωγικότητας. Ένα αποθεματικό των προμηθευτών χαμηλού κόστους των αναπαραγωγικών υπηρεσιών και των ιστών, που εκτελούν μη αναγνωρισμένη αναπαραγωγική εργασία με το χαμηλότερο κλιμάκιο της βιοοικονομίας. Το επιχείρημα αυτό θέτει επίσης άγχος για τη μαζική διαφορά μεταξύ της αξίας που δημιουργείται από τα σώματα των γυναικών και της πενιχρής οικονομικής αναγνώρισης, που λαμβάνουν γι' αυτά (Widdows, 2009: 19).

Η Carol Pateman επιμένει, ότι η εκμετάλλευση των γυναικών πρέπει να θεωρείται μόνο στο πλαίσιο της υποταγής των φύλων. Αυτή η επανατοποθέτηση της αιτίας και του αποτελέσματος έχει άμεση σχέση με το ζήτημα της ελευθερίας της επιλογής. Οι γυναίκες έχουν λιγότερες επιλογές, λόγω της προηγούμενης υποταγής των φύλων και όπως υποστηρίζει η Pateman η υποταγή αυτή ενισχύει, τόσο την εκμετάλλευση, όσο και την έλλειψη ελευθερίας επιλογής (Widdows, 2009: 20). Παράλληλα η υποταγή των φύλων είναι στενά συνδεδεμένη με τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους γίνεται η εκμετάλλευση της γυναικείας εργατικής δύναμης. Αν υιοθετήσουμε την άποψη της Pateman είναι σημαντικό να γίνει άλλη μια εννοιολογική διάκριση ανάμεσα στις πρακτικές και στρατηγικές ανάγκες καθώς και τα συμφέροντα των δύο φύλων. Η διάκριση αυτή είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, για την κατανόηση ή την αξιολόγηση των

διαφόρων έργων, που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των αναγκών της καθαρής θέσης των γυναικών (gender equity needs of women) στις χώρες του Τρίτου Κόσμου (Acero, 2009: 25-26).

Οι πρακτικές ανάγκες των δύο φύλων επικεντρώνονται για παράδειγμα, στις ανάγκες υγείας των γυναικών και των ανδρών σε κοινωνικά αποδεκτούς ρόλους μέσα στην κοινωνία, χωρίς την προσπάθεια να τροποποιηθούν οι ανισότητες των φύλων. Αντίθετα, οι στρατηγικές αναγκών των φύλων υποδηλώνουν μια πιο ολοκληρωμένη απάντηση, που ανταποκρίνεται στις συγκεκριμένες ανάγκες της υγείας των ανδρών και των γυναικών και την ίδια στιγμή έχουν ως στόχο την αναδιανομή των ρόλων, των ευθυνών και τη δύναμή τους, έτσι ώστε να μειωθούν οι ανισότητες, που βλάπτουν την υγεία και την αύξηση της έκθεσης σε κίνδυνο. Μολονότι οι προσεγγίσεις που βασίζονται στις πρακτικές ανάγκες των δύο φύλων περιλαμβάνουν μια σειρά πολιτικών μέτρων ή συμπεριφορών, που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν σε σύντομο χρονικό διάστημα μια καλύτερη ζωή για τις γυναίκες δεν επιλύουν την υποταγή των φύλων. Οι προσεγγίσεις, που βασίζονται στις στρατηγικές ανάγκες των φύλων περιλαμβάνουν εκείνα τα μέτρα που θα υποστηρίξουν καλύτερα τους αγώνες των γυναικών, τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα προς τον τερματισμό της υποταγής των φύλων και απαιτεί βαθύτερες πολιτικές αλλαγές και δίκαιη συμμετοχική διακυβέρνηση (Acero,2009: 26).

Η Widdows υιοθετεί την άποψη της στρατηγικής των δύο φύλων. Και στις δυο περιπτώσεις, που αναλύθηκαν, τα επιχειρήματά της Pateman ,παρέχουν βασικά στοιχεία για να αξιολογηθούν σε ποιο βαθμό και με ποιους συγκεκριμένους τρόπους οι κοινωνικές πρακτικές απέχουν πολύ από την εκπλήρωση των στρατηγικών αναγκών των φύλων. Επιπρόσθετα δείχνουν, ότι ορισμένες πρακτικές επιδεινώνουν την υποταγή των γυναικών σε μια σειρά από τρόπους οι οποίες συνεπάγονται την εμπορευματοποίηση του σώματός τους (Acero, 2009: 26).

Η πρακτική της δωρεάς ωαρίων είναι συγκρίσιμη με την παροχή εμβρυϊκών ιστών, εφόσον η γυναίκα σε κάθε περίπτωση συνεισφέρει γενετικό υλικό και μπορεί να λάβει αποζημίωση (Callahan, 1995: 209). Επίσης, στη δωρεά ωαρίων για ερευνητικούς

σκοπούς το προηγούμενο κλίμα υποταγής των δύο φύλων αποδεικνύεται από τον τρόπο με τον οποίο η γυναίκα εξαφανίστηκε από τα μέσα ενημέρωσης και την ακαδημαϊκή συζήτηση. Η ανάγκη λοιπόν για τα ωάρια των γυναικών στις τεχνολογίες των βλαστοκυττάρων θεωρείται απλά δεδομένη, καθώς η ιατρική έρευνα έχει συστηματικά προνομιακή πρόσβαση στους οργανισμούς των γυναικών (Widdows, 2009: 20).

Παράλληλα κρίνεται σκόπιμο ν' αναφερθεί, ότι η ανάκτηση ωοκυττάρων για ερευνητικούς σκοπούς συγκρούεται με τη βασική ιατρική δεοντολογική αρχή της *primum non nocere* (του μη βλάπτεις) ιδιαίτερα στην περίπτωση των γυναικών που δεν υποβάλλονται σε ορμονική διέγερση και την εξόρυξη ωοκυττάρων για δική τους θεραπεία εξωσωματικής γονιμοποίησης, αλλά αποκλειστικά και μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Όπως επισημαίνει η Ingrid Schneider η πρακτική αυτή, είναι ασυμβίβαστη με την αρχή, ότι οι γιατροί δεν μπορούν να βλάψουν τους ασθενείς τους ή να τους βάζουν σε κίνδυνο, προκειμένου να επωφεληθεί ένα τρίτο πρόσωπο. Η αναλογία σε κλινικές δοκιμές ή τη δωρεά οργάνων, η οποία γίνεται συχνά, είναι παραπλανητική. Στην κλινική έρευνα, οι κίνδυνοι έγκεινται στην ίδια την έρευνα, όχι στη διαδικασία της απόκτησης των απαραίτητων ερευνητικών υλικών. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί, ότι η κλινική έρευνα υπόκειται σε πολύ πιο εκτεταμένο κανονισμό απ' ό, τι η εξόρυξη ωοκυττάρων, ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα της εξωσωματικής γονιμοποίησης. . Στην περίπτωση ενός ζωντανού δωρητή οργάνων, ο γενικός κανόνας είναι, ότι το όφελος για τον αποδέκτη πρέπει να είναι σημαντικό, ενώ ο κίνδυνος για τον δότη πρέπει να είναι πολύ χαμηλός (Schultz&Braun, 2013: 11).

4.2. Καντιανή ηθική και αναπαραγωγή

Όπως προαναφέρθηκε, η αυτονομία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το ανθρώπινο υποκείμενο, σύμφωνα με τον Καντ, καθώς οποιαδήποτε μορφή άρσης αυτής, οδηγεί στην αντικειμενοποίηση του ανθρώπου. Ωστόσο δεν πρόκειται για μια αντίληψη περί ατομικής αυτονομίας, καθώς ο Καντ δεν αναφέρθηκε ποτέ στον «αυτόνομο εαυτό» ή στα «αυτόνομα άτομα», αλλά αναφέρεται στην αυτονομία του λόγου, της ηθικής, των αρχών και του βούλεσθαι. Δεν αποτελεί κάτι που άλλα άτομα έχουν σε μικρότερο και άλλα

άτομα σε μεγαλύτερο βαθμό, ούτε εξομοιώνεται με κάποια μορφή προσωπικής ανεξαρτησίας. Αντιθέτως, εκδηλώνεται στον βίο εκείνο που είναι σύμφωνος με τα καθήκοντα, στον οποίο υπάρχει σεβασμός των άλλων και των δικαιωμάτων τους και όχι στον βίο που είναι απελευθερωμένος από όλους τους δεσμούς. Η συγκεκριμένη θέση διατυπώθηκε από τον Καντ στην επονομαζόμενη Διατύπωση της Αυτονομίας, η οποία αποτελεί μια από τις πολλές εκδοχές της Κατηγορικής Προστακτικής ως εξής: «πράττε έτσι ώστε η θέλησή σου μέσω του γνώμονά της να μπορεί να θεωρεί τον εαυτό της ταυτόχρονα ως καθολικό νομοθέτη» (Wood, 1999: 163-164).

Έτσι λοιπόν, τόσο στο θέμα της Υ.Α. όσο και σε κάθε άλλο θέμα που προκύπτει, σύμφωνα με την καντιανή θεώρηση υποστηρίζεται ο ηθικός στοχασμός στο ιδεώδες μιας ζωής, σύμφωνα με τέτοιες αρχές που θα μπορούσαν να συνιστούν αρχές ή νόμους για όλους, σύμφωνα δηλαδή με αρχές που έχουν τη μορφή νόμου. Η αυτονομία βάση αρχών λοιπόν δεν συσχετίζεται με συγκεκριμένα σπουδαία ή εξαιρετικά άτομα, τα οποία θα νομοθετήσουν για όλους, αλλά με σημαντικές αρχές ή νόμους, οι οποίοι μπορούν να υιοθετηθούν από όλους τους συνηθισμένους δρώντες και να αποτελέσουν νόμους για όλους. Από την άλλη, οι υποστηρικτές της ατομικής αυτονομίας αποδίδουν την έμφαση στο ίδιο, το μεμονωμένο άτομο, με αποτέλεσμα να στερούνται επιχειρημάτων σε σχέση με την ηθική νομοθεσία (O' Neill, 2011: 109-111).

Υποβάλλοντας το ζήτημα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στην ηθική του Καντ, διαπιστώνεται ο περιορισμός της αυτονομίας της γυναίκας και η συνακόλουθη αντικειμενοποίησή της. Όπως προαναφέρθηκε, η αντικειμενοποίηση για τον Καντ συνεπάγεται την μετατροπή ενός προσώπου σε αντικείμενο για χρήση, την απώλεια της ανθρώπινης διάστασής του και της αξίας του (Wood, 1999: 163–165). Με ανάλογο τρόπο περιγράφεται η έννοια της αντικειμενοποίησης από τις MacKinnon και Dworkin, οι οποίες την αντιλαμβάνονται ως τον χειρισμό ενός προσώπου σαν αντικείμενο, το οποίο ικανοποιεί τους σκοπούς ενός άλλου προσώπου, με έναν τέτοιο τρόπο, ώστε το πρόσωπο να θεωρείται αντικείμενο προς χρήση. Οι δύο φεμινίστριες μάλιστα εντάσσουν στο θέμα αυτό και το ζήτημα των χρημάτων, καθώς κάνουν λόγο για ζητήματα αγοράς και πώλησης. Για την ακρίβεια η Dworkin αναφέρει, ότι «στην περίπτωση της

αντικειμενοποίησης, το πρόσωπο χάνει την προσωπική του αξία και σε κοινωνικά πλαίσια η αξία του εκμηδενίζεται» (Dworkin, 2000: 30–31). Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς, ότι το ζήτημα της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής δύναται να συνδεθεί άμεσα με την αντικειμενοποίηση της γυναίκας και με τη χρήση αυτής ως απλού μέσου.

Σε αυτή την περίπτωση το πρόσωπο αντιμετωπίζεται ως όργανο, σε τέτοιο σημείο μάλιστα, που ο Καντ το αντιπαραβάλλει με ένα λεμόνι, ένα κομμάτι κρέας ή οτιδήποτε άλλο έχει προσωρινή χρήση και ικανοποιεί μια συγκεκριμένη ανάγκη (Kant, 1963: 163, 165). Παράλληλα η αντικειμενοποίηση σε αυτή την περίπτωση συνεπάγεται την προσωρινή χρήση του αντικειμένου και επομένως τον περιορισμό της ιδιότητάς του ως έλλογου και ελεύθερου όντος. Στο πλαίσιο των δεοντοκρατικών θεωριών λοιπόν, ο Καντ προβάλλει την αρχή, ότι πρέπει εκ των προτέρων να τίθενται συγκεκριμένες ηθικές αξίες, στις οποίες πρέπει να είμαστε συνεπείς. Έτσι μια πράξη θεωρείται ορθή, εάν υπαγορεύεται από κάποιον καθολικό κανόνα, ανεξαρτήτως από τις συνέπειες και τα αποτελέσματά της. Η θέση αυτή συνδέεται άμεσα με την κατηγορική προστακτική του Καντ, η οποία συνοψίζεται στη θέση «πράττε μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις, αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος» (Καντ, 1984: 62-64). Πρόκειται για τη διατύπωση της κατηγορικής προστακτικής, η οποία είναι δυνατόν να αναλυθεί και σε άλλες διαφοροποιημένες διατυπώσεις, στις οποίες τονίζονται και άλλα στοιχεία εκτός από την αναγκαιότητα να συσχετίζεται το υποκειμενικό αξίωμα με τον καθολικό νόμο. Ο ίδιος συσχετισμός αρμόζει και στην σχέση της κατηγορικής προστακτικής με την αντιμετώπιση της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού: «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο» (Kant, 1984: 81).

Τα ανθρώπινα υποκείμενα λοιπόν είναι ελεύθερα να απορρίπτουν μια θέση και να επιλέγουν μια άλλη, γεγονός που αποτελεί βασικό όρο και στοιχείο της ανθρώπινης πράξης. Μέσω αυτής επιλέγεται η ηθική διάσταση, που προϋποθέτει την ελευθερία και προέρχεται από τη δυνατότητα του να πράττουμε αλλιώς. Η στάση αυτή συνδέεται και με την επιλογή του ατόμου να πράττει σύμφωνα με κανόνες που θα γίνονταν δεκτοί σαν

καθολικοί. Συνακολούθως αναδύεται και η ανάγκη να γίνει καθολική η ηθική πράξη, δηλαδή η αναζήτηση αντικειμενικών κριτηρίων, τα οποία δημιουργούν έναν καθολικό νόμο. Από αυτή την άποψη αντιλαμβάνεται κανείς, ότι η Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή θεωρείται καταδικαστέα σύμφωνα με την δεοντοκρατική ηθική θεώρηση, καθώς σύμφωνα με την πρώτη διατύπωσή της, ο «γνώμονας αυτής της πράξης δεν μπορεί να γίνει καθολικός νόμος της φύσης και κατά συνέπεια συγκρούεται εντελώς με το ανώτατο αξίωμα κάθε καθήκοντος» (Kant, 1984: 73). Αυτό συμβαίνει διότι η φύση χαρακτηρίζεται από στοιχεία, τα οποία είναι ορθό και πρακτικά αναγκαίο να ισχύουν και για τα ανθρώπινα πράγματα και ιδίως για τις ανθρώπινες πράξεις. Σε αυτό το πλαίσιο η φύση κατανοείται όχι ως μηχανισμός που λειτουργεί τυφλά ή άσκοπα, αλλά ως σύνολο που υπόκειται στους φυσικούς νόμους. Έτσι για αυτό το λόγο χαρακτηρίζεται από την καθολικότητα, την αναγκαιότητα, την τάξη, την ενότητα του συστήματος, τη νομοτέλεια και την τελεολογική οργάνωση (Ανδρουλιδάκης, 2010: 100-101).

Σύμφωνα με τη δεύτερη διατύπωσή της, η γυναίκα, τόσο ως δότρια ωαρίων, όσο και ως παρένθετη μητέρα, στην περίπτωση της Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής χρησιμοποιείται σαν ένα απλό μέσο και όχι σαν αυτοσκοπός (Kant, 1984: 82). Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τον Καντ τα έλλογα όντα δρουν με βάση σκοπούς, οι οποίοι κατευθύνουν ή ρυθμίζουν τη βούλησή τους και αφετηρία αυτών είναι η διάκριση των σκοπών σε υποκειμενικούς, οι οποίοι αναφέρονται σε πράγματα με σχετική αξία και αντικειμενικούς, οι οποίοι ισχύουν κατ' ανάγκη για όλα τα έλλογα όντα και γι αυτό μπορούν να αποτελέσουν το θεμέλιο των ηθικών αρχών. Τίθεται λοιπόν πλέον το ζήτημα για το αν υπάρχουν αντικειμενικοί σκοποί και ειδικά κάτι που να έχει απόλυτη αξία και για αυτό να αποτελεί συγχρόνως σκοπό καθ' εαυτόν ή αυτοσκοπό. Έτσι ο Καντ καταλήγει στη θέση ότι «ο άνθρωπος και κάθε έλλογο ον εν γένει υπάρχει ως σκοπός καθ' εαυτόν, όχι απλώς ως μέσον για οποιαδήποτε χρήση για τούτη ή εκείνη τη θέληση, αλλά σε όλες τις πράξεις του, τόσο σε εκείνες που κατευθύνονται προς τον εαυτό του, όσο και προς τους άλλους, πρέπει να θεωρείται πάντοτε συγχρόνως ως σκοπός» (Kant, 1984: 80). Η Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή ως πράξη λοιπόν στερείται ηθικής αξίας σε αυτό το πλαίσιο, καθώς δεν υπακούει σε κανέναν ηθικό νόμο (Kant, 1984: 39), ενώ παράλληλα αντιλαμβάνεται τη γυναίκα ως ένα απλό μέσο και όχι ως σκοπό.

Στο θέμα της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής αναδύονται σημαντικά κοινωνικά και ηθικά ζητήματα. Η ψυχολογική πίεση την οποία υφίστανται οι γυναίκες σε αυτή την περίπτωση είναι αποφασιστικής σημασίας, καθώς επίσης και η ανησυχία για την επιτυχία αυτής της μεθόδου. Το φυσικό και ψυχολογικό άγχος που προκύπτει στις γυναίκες και στους συντρόφους τους είναι ένα σημαντικό θέμα. Η διαφορετική μεταχείριση των φύλων στο ζήτημα της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής αποτελεί εξίσου ένα ζήτημα που συνδέεται άμεσα με την αντικειμενοποίηση και την εργαλειοποίηση της γυναίκας. Το ζήτημα αυτό βασίζεται σε βιολογικές διαφορές, οι οποίες επιβάλλουν ιδιαίτερες ρυθμίσεις σε σχέση με το αντικείμενο της υπό ρύθμιση σχέσης. Μελετώντας τη θέση της γυναίκας στο ζήτημα της Υποβοηθούμενης αναπαραγωγής διαπιστώνονται σημαντικές διαφορές στο καθεστώς των δικαιωμάτων των γυναικών, οι οποίες συμμετέχουν στην παρένθετη μητρότητα και δικαιολογούνται από την ανάγκη προστασίας της μητρότητας, όχι μόνο στη φυσική αλλά και στην κοινωνικοσυναισθηματική μορφή. (Gupta, 2000: 387).

Προκειμένου να αρθούν τα συγκεκριμένα εμπόδια και τιθέμενη εναντίον της παρένθετης μητρότητας, λόγω των ηθικών διλημάτων που εγείρει, η J. Callahan τίθεται υπέρ της υιοθεσίας, η οποία ξεπερνάει αρκετά από τα προαναφερθέντα προβλήματα. Η υιοθεσία άλλωστε δεν λειτουργεί εις βάρος του αυτοκαθορισμού της γυναίκας, δεδομένου ότι δεν θίγει την ανθρώπινη ιδιότητά της, ως έλλογου και ελεύθερου όντος. Χαρακτηριστικός και καθοριστικός θεωρείται ο ρόλος της γυναίκας στη διαδικασία αυτή, δεδομένου, ότι όσο συνεχίζουν να προωθούν τις αναπαραγωγικές τους λειτουργίες οι γυναίκες, τόσο θα αποτελούν μια εύκολη λεία σε όσους τις θεωρούν αναπαραγωγικές μηχανές. Η παρένθετη μητρότητα εκμεταλλεύεται τη γυναίκα, την ίδια στιγμή που οι άνδρες ελέγχουν τους κανόνες, τα όρια και τα σώματα των γυναικών. Σε αυτό το πλαίσιο η φεμινιστική προσέγγιση ζητά την αντίσταση της γυναίκας σε κάθε είδους πατριαρχικό έλεγχο. Μόνο σε αυτή την περίπτωση θα είναι σε θέση να αντιληφθούν τη φυσική μητρότητα, ως τη μητρότητα του μέλλοντος, ως εκκολαπτόμενο τρόπο αναπαραγωγής, ο οποίος ενισχύει την ανθρώπινη ελευθερία και ευτυχία της γυναίκας (Callahan, 1995: 73-76).

Με απαρχή και σημείο αναφοράς τις απόψεις του Καντ σε σχέση με τη γυναικεία σεξουαλικότητα και την αντικειμενοποίηση, οι φεμινιστικές θεωρίες τίθενται εναντίον της περιθωριοποίησης του ρόλου της γυναίκας και της άρσης της αυτονομίας της στο θέμα της παρένθετης μητρότητας και της δωρεάς ωαρίων. Στο θέμα αυτό λοιπόν προτείνεται ο περιορισμός και η εφαρμογή αναπαραγωγικών μεθόδων, οι οποίες δεν θίγουν την ανθρώπινη ιδιότητα και διάστασή της στο πλαίσιο της ισότητας και της αμοιβαιότητας, του σεβασμού και της διατήρησης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της αυτονομίας και του αυτοκαθορισμού της.

5. Συμπεράσματα

Η παρένθετη μητρότητα και η δωρεά ωαρίων, οι οποίες τις δύο τελευταίες δεκαετίες σημείωσαν σε παγκόσμιο επίπεδο ιδιαίτερη ανάπτυξη αποτελούν σαφώς ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της σύγχρονης ιατρικής, τα οποία ωστόσο έχουν βαθύτατες ηθικές και κοινωνικές συνέπειες.

Πρόκειται για ένα γεγονός, που χαιρετίζεται με ιδιαίτερο θαυμασμό και δέος, αλλά παράλληλα η εξέλιξη της γενετικής τεχνολογίας καθιστά αναγκαία σε αυτό το πλαίσιο τη συζήτηση των ηθικών και δεοντολογικών ζητημάτων, που προκύπτουν σε αυτή την περίπτωση, όπως η εμπορευματοποίηση και η εκμετάλλευση των γυναικών, όσον αφορά τα αναπαραγωγικά μέρη του σώματος.

Η προβληματική που αναπτύσσεται είναι πολυεπίπεδη, καθώς αναφαίνονται ψυχολογικές και φυσικές επιπτώσεις στην υγεία της παρένθετης μητέρας καθώς και της δότριας ωαρίων, οι οποίες ωστόσο συχνά παραγνωρίζονται. Παράλληλα προβάλλει έντονα το δέλεαρ μιας οικονομικής δοσοληψίας (Καράση, 2005). Η αλτρουιστική προσφορά στην περίπτωση αυτή γίνεται οικονομική επιχείρηση και αποτελεί ένα εύκολο πεδίο εκμετάλλευσης των φτωχών, των μεταναστών και των προσφύγων, κυρίως γυναικών (Καράση, 2005). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα φτωχές γυναίκες από τις αναπτυσσόμενες χώρες ν' αναπαράγουν για την παγκόσμια αγορά και για τις πιο προνομιακές τάξεις τις χώρας τους, καθώς και για την παροχή της πρώτης ύλης για την έρευνα των βλαστοκυττάρων. Στην παρούσα εργασία, όσον αφορά στο ρόλο της χρηματικής αμοιβής, υιοθετείται η θέση της Nussbaum, σύμφωνα με την οποία, το να λαμβάνει κάποιος χρήματα ή να συνάπτει μια σύμβαση σχετική με τη χρήση των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών ικανοτήτων του είναι κάτι πραγματικά κακό. Οι οικονομικές συναλλαγές στον τομέα της γυναικείας σεξουαλικότητας θεωρούνται εξευτελιστικές για τις γυναίκες και ενέχουσες μια επιβλαβή εμπορευματοποίηση και αγοραία αλλοτρίωση των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών ικανοτήτων της γυναίκας. (Nussbaum, 2005: 650-651). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο φαίνεται, ότι η γυναίκα χρησιμοποιείται σαν απλό μέσο και όχι σαν αυτοσκοπός, καθώς μάλιστα αναφαίνεται η έννοια της χρηματικής αμοιβής,

η οποία αποτελεί το βασικό κίνητρο για την όλη διαδικασία και όχι κάποιο αλτρουιστικό ένστικτο.

Η κριτική αποτίμηση της δωρεάς ωαρίων και της παρένθετης μητρότητας, υπό το πρίσμα του φεμινισμού και της καντιανής ηθικής, οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα. Καταρχήν, σύμφωνα με τη Nussbaum, η αντικειμενοποίηση και η συνακόλουθη εργαλειοποίηση δεν φαίνεται να είναι προβληματική σε όλα τα πλαίσια. Εάν, στην περίπτωση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, γίνεται με τη συγκατάθεση της γυναίκας, χωρίς να προκαλείται ανεπιθύμητος πόνος και με την προϋπόθεση, ότι η γυναίκα αντιμετωπίζεται σαν κάτι περισσότερο από ένα μέσο, φαίνεται, ότι το προβληματικό δεν είναι η αντικειμενοποίηση *per se*, αλλά η μεταχείρισή της κυρίως ή μόνο σαν εργαλείο. Το γενικότερο πλαίσιο της σχέσης λοιπόν αποβαίνει καθοριστικός παράγοντας. Ένας τρόπος για να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό χρησιμοποιείται σαν εργαλείο ή μέσο, είναι να αναρωτηθούμε σε ποιον βαθμό το άτομο εμποδίστηκε να πραγματώσει ικανότητες, οι οποίες ταυτίζονται με την ευζωία του. Εν μέρει λοιπόν δικαιολογούνται κάποιες πτυχές αντικειμενοποίησης της Υ.Α., όταν δηλαδή δεν παρατηρείται η άρση της αυτονομίας και της υποκειμενικότητας. Ενδεχομένως η δωρεά ωαρίων να αποτελεί μια τέτοια περίπτωση, καθώς, αν και η γυναίκα χρησιμοποιείται ως μέσο, με αποτέλεσμα να παρατηρείται η εργαλειοποίησή της, ωστόσο δεν σημειώνεται η περιορισμένη της αυτονομία και ιδιωτικότητα, ούτε παρεμποδίζεται η ευζωία της, με αποτέλεσμα να μην υφίσταται αντικειμενοποίηση. Άλλωστε πρόκειται για δύο έννοιες που δεν θεωρούνται ταυτόσημες.

Η βασική αυτή έννοια έχει την αφετηρία της στον Καντ, σύμφωνα με τον οποίο η μεταχείριση των προσώπων ως πραγμάτων, δηλαδή η αντιμετώπιση των προσώπων όχι ως αυτοσκοπών, αλλά ως μέσων ή εργαλείων, θίγοντας την ανθρώπινη ιδιότητά τους, για την ικανοποίηση των επιθυμιών κάποιου άλλου είναι που καθίσταται προβληματική.

Τόσο η φεμινιστική όσο και η καντιανή προσέγγιση λοιπόν εκκινούν από την ιδέα, ότι σε όλα τα ανθρώπινα όντα οφείλεται σεβασμός, ο οποίος είναι ασυμβίβαστος με την εργαλειακή μεταχείριση, με την άρνηση της αυτονομίας και της υποκειμενικότητας,

με την λιγότερη ελευθερία, την λιγότερη ιδιωτικότητα και ακεραιότητα του ατόμου. Ωστόσο, σύμφωνα με την καντιανή ηθική, δεδομένου, ότι η γυναίκα χρησιμοποιείται ως μέσο ή εργαλείο και όχι ως αυτοσκοπός φαίνεται, ότι η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή θεωρείται καταδικαστέα.

Δεδομένων των παραπάνω, αντιλαμβάνεται κανείς, ότι η αλόγιστη χρήση των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών και κυρίως της δωρεάς ωαρίων και της παρένθετης μητρότητας, καθιστά τη γυναίκα σε έμψυχο αντικείμενο και σε μια μηχανή αναπαραγωγής και η χρήση τους θα έπρεπε να περιοριστεί σημαντικά και να υπαγορεύεται κατά βάση από αλτρουιστικά δεδομένα. Προτείνεται λοιπόν η αναπαραγωγική ελευθερία να περιορίζεται, σύμφωνα με τα όρια κατά τα οποία δεν θίγεται η ευζωία της γυναίκας και χρησιμοποιείται παράλληλα ως κάτι περισσότερο από ένα μέσο, στο πλαίσιο της ισότητας και της αμοιβαιότητας, του σεβασμού και της διατήρησης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της αυτονομίας και του αυτοκαθορισμού της.

Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση

Acero, I., (2009). *The Commodification of women's bodies in trafficking for prostitution and egg donation*. International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 2, Number 1, pp. 25-32.

Ballantyne, A., & Lacey, S., (2008). *Wanted-Egg donors for research: A research ethics approach to donor recruitment and compensation*. . International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 1, Number 2, pp. 145-164.

Baylis, F., (2009). *Babies with some animal DNA in them: A woman's choice?* International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 2, Number 2, pp. 75-96.

Bertomeu, M., J., (2009). *Bioethics, globalization and politics*. International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 2, Number 1, pp. 33-58.

Bluhm, R.(2011) *Feminist bioethics: At the center, on the margins* (review), International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 4, Number 2, Fall , pp. 154-159 | 10.1353/ijf.2011.0016

Braun, K., (2007). *Women, Embryos, and the Good Society: Gendering the Bioethics Debate in Germany*. Στο Melissa Haussman and Birgit Sauer.(επιμ.) *Gendering the state in*

the age of globalization:women's movements and state feminism in postindustrial democracies, Lanham : Rowman& Littlefield Publishers

Callahan, J.C., (1995). *Reproduction, Ethics and the Law: Feminist Perspectives*. Indiana University Press: Bloomington and Indianapolis.

Dickenson, D. (2007). *Property in the Body: Feminist Perspectives*. Cambridge, UK, Cambridge University Press.

Dickenson D., & Idiakez, I., A., (2008). *Ova donation for stem cell research: An international perspective*. International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 1, Number 2, pp. 125-144.

Diniz, D., & Gonzalez –Velez, C. (2000). Feminist Bioethics: The Emergence of the Oppressed. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Dresser, R., (1996). What Bioethics Can Learn from the Women's Health Movement. In Wolf, S.,M., (eds) *Feminism & Bioethics: Beyond Reproduction*. New York: Oxford University Press

Dworkin, A. (2000) 'Against the Male Flood: Censorship, Pornography, and Equality', in D. Cornell (ed.) *Oxford Readings in Feminism: Feminism and Pornography*, Oxford: Oxford University Press.

Gupta, J., A., (2012). *Reproductive biocrossings: Indian egg donors and surrogates in the globalized fertility market*. International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 5, Number 1, pp. 25-51.

Gupta, J., A., (2000). *New Reproductive Technologies, Women's Health and Autonomy, Freedom or Dependency?*. London: Sage Publications New Delhi, Thousand Oaks.

Graumann, S., (2002). *Repro-Genetik Vorschlag für eine feministische Positionierung*. Beiträge zur feministischen Theorie und Praxis, 60, (25), pp.23-35.

Gruchy, J. & Baldwin-Ragaven, L., (2000). Serving Nationalist Ideologies: Health Professionals and the Violation of Women's Rights: The Case of Apartheid South Africa. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Haslanger, S. (1993) 'On Being Objective and Being Objectified', in L.M. Antony and C. Witt (eds.) *A Mind of One's Own: Feminist Essays on Reason and Objectivity*, Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press

Herman, B. (1993) 'Could it be Worth Thinking About Kant on Sex and Marriage?', in L.M. Antony and C. Witt (eds.) *A Mind of One's Own: Feminist Essays on Reason and Objectivity*, Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.

Isasi, R. M. and B. M. Knoppers (2007). *Monetary payments for the procurement of oocytes for stem cell research: In search of ethical and political consistency*. *Stem Cell Research* 1(1): 37-44.

Jordanova, L. (1989). *Sexual Visions: Images of Gender in Science and Medicine between the Eighteenth and Twentieth Centuries*. Μάντισον: University of Wisconsin Press.

Kant, I. (1963) 'Trans', in L. Infield (ed.) *Lectures on Ethics*, New York: Harper and Row.

Kalender, U., (2010). *Nothing beyond the able mother?: A queer-crip perspective on notions of the reproductive subject in german feminist bioethics*. *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics*, Volume 3, Number 2, pp. 150-165.

Kenny, A. (2005). *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Δ. Ρισσάκη, Νεφέλη, Αθήνα.

Korsgaard, C. M. (1996). *Creating the Kingdom of Ends*, Cambridge University Press, Cambridge.

MacKinnon, C. (1987) *Feminism Unmodified*, Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press

Mahowald, M., (2000). Cultural Differences and Sex Selection. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Ouko, J., O., (2009). *Feminist bioethics in the global scene: The case of Kenya as a developing nation*. International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 2, Number 1, pp. 59-69.

Papadaki, E. (2007). Feature Article: Theory and Practice Sexual Objectification: From Kant to Contemporary Feminism, *Contemporary Political Theory*, 2007, 6, (330–348).

Poovey, M. (1998). *A History of the Modern Fact: Problems of Knowledge in the Sciences of Wealth and Society*. Σικάγο: University of Chicago Press.

Roberts, D., E., (1996). Reconstructing the Patient: Starting with Women of Color. In Wolf, S.,M., (eds) *Feminism & Bioethics: Beyond Reproduction*. New York: Oxford University Press

Sherwin, S., (2000). Feminist Reflections on the Role of Theories in a Global Bioethics. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Sherwin, S., (2000). Normalizing Reproductive Technologies and the Implications for Autonomy. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Sherwin, S., (1996). Feminism and Bioethics. In Wolf, S.,M., (eds) *Feminism & Bioethics: Beyond Reproduction*. New York: Oxford University Press

Schultz, S. & Braun, K., (2013). Procuring Tissue: Regenerative medicine, oöcytemobilisation and feminist politics. In: Andrew Webster (επιμ.), *The Global Dynamics of Regenerative Medicine. A Social Science Critique*, Houndmills, Basingstoke (PalgraveMacmillan).

Tong, R.,(1996). Feminist Approaches To Bioethics. In Wolf, S.,M., (eds) *Feminism & Bioethics: Beyond Reproduction*. New York: Oxford University Press

Tong, R.,(1997). *Feminist Approaches To Bioethics: Theoretical Reflections And Practical Applications*. Westview Press.

Tong, R., (2000). Is a Global Bioethics Possible As Well As Desirable?: A Millennial Feminist Response. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Werneck, J., Carneiro, F., Rotania, A., Holmes, H., & Porty, M., (2000). Autonomy and Procreation: Brazilian Feminist Analyses. In Tong, R., Anderson, G., & Santos, A., (eds). *Globalizing Feminist Bioethics: Crosscultural Perspectives*. Boulder: Westview.

Widdows, H., (2009). *Border disputes across bodies: Exploitation in trafficking for prostitution and egg for stem cell research*. International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, Volume 2, Number 1, pp. 5-24.

Wolf, S.,M., (1996). Introduction: Gender and Feminism in Bioethics. In Wolf, S.,M., (eds) *Feminism & Bioethics: Beyond Reproduction*. New York: Oxford University Press.

Wood, A.W. (1999). *Kant's Ethical Thought*, Cambridge University Press, Cambridge.

Ιστοσελίδες:

Crisis-burdened Spain and Cyprus are hot spots for women to sell their eggs (2013) <http://qz.com/83547/crisis-burdened-spain-and-cyprus-are-hot-spots-for-women-to-sell-their-eggs/> ανακτήθηκε στις 5/2/2015.

Embryoart, <http://www.embryoart.gr/gr/reproduction/method.htm>, ανακτήθηκε στις 4/2/2015.

Βιβλιογραφία Ελληνόγλωσση

Ανδρουλιδάκης, Κ. (2010). *Καντιανή Ηθική. Θεμελιώδη Ζητήματα και Προοπτικές*, Ιδεόγραμμα, Αθήνα.

Βαλλιάνος, Π. (2008). *Φιλοσοφία στην Ευρώπη, Νεότερα και σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα (19^{ος}-20^{ος} αιώνας)*, Τόμος Γ'. εκδ. Ε.Α.Π., Πάτρα.

Βιδάλης, Τάκης. (2006). «Ο έλεγχος της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής από τη διοίκηση», *Επιθεώρηση Δημόσιου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου*, 50/1: 16-25

Kant (1984). *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, Εισ. Μτφρ.-Σχόλ. Γ. Τζαβάρας, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη, 1984

Καράση, Μ. (2005). *Το σχέδιο νόμου για την εφαρμογή των μεθόδων Ιατρικής Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής*, Αρμ. 2005, τεύχος 6.

Μανιτάκης, Α. (2003). «Η νομοθετική απαγόρευση της κλωνοποίησης και το δικαίωμα στην αναπαραγωγή». Στο *Τεχνητή γονιμοποίηση και γενετική τεχνολογία: η ηθικονομική διάσταση*, 33-84, ENOBE, τεύχος 48, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Nussbaum, M. (2005). *Φύλο και κοινωνική δικαιοσύνη* (μετάφραση: Ν. Καλαϊτζής)
Αθήνα: Scripta.

Ο' Neill, O. (2011). *Κατασκευές του Λόγου*, μτφρ. Χ. Γραμμένου, επιμ. Α. Χατζημουσής,
Αρσενίδης, Αθήνα.

Παπαχρίστου Θανάσης. (2003). *Η τεχνητή αναπαραγωγή στον Αστικό Κώδικα*, Αθήνα-
Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα

Φουκώ Μ. (1982). *Ιστορία της Σεξουαλικότητάς, Τόμος 1, Η δίψα της Γνώσης*, εκδ.
Ράππα, Αθήνα

Walker, R. (2003). *Καντ. Ο Καντ και ο ηθικός νόμος*, μτφρ. Λ Θεοδωρίδου, επιμ. Ε.
Κεκροπούλου, Ενάλιος, Αθήνα.